

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՋԲՕՍԱԼԻ

ՏԵՏՐԱԿՆԵՐ

ԼԸ

ՃԱՎԱՅԻ

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՔ

ՊԵՏՐԱԿԱՆ ՎԷՊ ՄԸ

ԱԶԱՑ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հ. Ե. Զ.

ՎԻԷՆՆԱ

ՄԵԻՏԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

1858. ՌՅԷ.

Անթեք
405

15
13

2006

8

48

2-35

Ջ Ա Վ Ա Յ Ի

Դ Ա Տ Ա Պ Ա Ր Տ Ե Ա Լ Բ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Վ Է Պ Մ Ը

Ա Ջ Ա Ց Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

3. Ե. 2.

Վ Բ Է Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Ց Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ը

1858

3 MAY 1967

364

405-2006

(3984) 20 405
41

Ժ Ա Վ Ա Յ Ի

Դ Ա Տ Ա Պ Ա Ր Տ Ե Ա Լ Բ

Ա.

ամարանկէն քիչ մը հեռու պղտիկ խորշի մ'ետեւը՝ զորն որ ծովը Մատուրա կղզւոյն դիմացը փորած է, ընդարձակ դաշտ մը կը տարածուի, ուր բնութիւնը բարձրաբերձ ծառերով, զարմանալի թփերով եւ տերեւագեղ տնկերով զարդարած է: Աս դարուս սկիզբները քանի մ'եւրոպացի գաղթականք իրենց բնակութիւնն հոս հաստատեցին՝ ուզելով իրենց աշխատութեամբն ան արգաւանդ երկիրը մշակել՝ որ

իրենց վաստակն հարիւրապատիկ կը վարձատրէր, եւ անոր բերքերէն իրենց աղէկ դրամագլուխ մը ժողովել: Գաղթականք գրեթէ առհասարակ ծովու վրայ ծառայած անձինք էին, որոնք ան վտանգաւոր ու տաժանելի գործքէն ձանձրացած՝ մէջերնին միաբանած էին իրարու օգնելով՝ իրենց մշակութեան գործքը գլուխ հանել: Հոլանտայի տէրութիւնն աս հինգ՝ Եւրոպայի զանազան երկիրներուն վերաբերեալ անձանց ընդարձակ երկիր մը պարգեւեց, որոնք զանիկայ անխոնջ աշխատութեամբ, բնութեան բուսուցած անբեր տնկերը հանելով՝ գեղեցիկ ու բերրի պարտէզ մը դարձուցած էին: Իրենց բնակարանը բլրի մը

վրայ շինուած էր, որուն անմիջապէս քովը կը բարձրանար ան երկնաբերձ պրակագեղ անտառներով զարդարուած լեռներն՝ որոնց շղթան բոլոր ճավա կղզոյն մէջ կը տարածուի: Շէնքին բոլորտիքը զօրաւոր փայտէ վանդակ մը կը պատէր՝ որն որ թէպէտ եւ զգաղթականները ծովի կամ ցամաքի կողմանէ եկող թշնամուց մը դէմ չէր կրնար պաշտպանել, սակայն զանոնք մօտաւոր անտառներուն մէջ գտնուած անհամար վայրենի գաղաններէն պահպանելու բաւական կ'ըլլար:

Գաղթականութեան գլուխը Վանտրուզէն անուամբ Հոլանտացին կ'երեւար. աս Ռոզդերտամի պատանին ան աշխոյժ ու ջանասէր բնութիւնը կը ցուցնէր, որն որ Տիւսիսային երկրի բնակչաց կարելի կ'ընէ մեծամեծ գործքերու ձեռք զարնել: Վանտրուզէնէն զատ գաղթականաց նշանաւոր անձը Ռեմոն Գլավիէր երիտասարդ կոմսն էր, որուն 1793ին Յունուարի 21ին դէպքերը Գաղղիան սաստիկ ատելի ըրած էին, եւ աս պատճառաւ իր հայրենիքը թող տալով՝ Ափրիկէի եւ Հնդկաստանի շատ նաւահան գիստները պտըտած՝ ու վերջապէս 1798ին ճավայի աս գաղթականութեան մէջ մտած էր, երկայն ժամանակ հոն մնալու համար:

Ամէն իրիկուն հինգ ընկերակիցներն իրենց բնակարանին դրան առջեւ կը ժողվուէին՝ խօսակցութեամբ արեւադարձի երկայն գիշերները կարճեցնելու համար: Իւրաքանչիւր ոք իրեն պատահած դէպքերը կը պատմէր. խօսակցութեան նիւթն երբեք չէր պակսեր. թէպէտ եւ ամէնն ալ դեռ երիտասարդ էին, սակայն թէ կրթեալ եւ թէ վայրենի ազգաց մէջ երկայն ժամանակ կեանք անցուցած ըլլալով՝ շատ հետաքրքրական բաներ տեսած եւ շատ պատահարներու պատահած էին՝ որոնք իրենց խօսակցութեան անսպառ նիւթ կը մատակարարէին:

Իրիկուն մ'երբ որ դարձեալ այսպիսի խօսակցութեան մը մէջ էին եւ Ռեմոն կոմսը Վանտրուզէնին կը հարցընէր թէ, Արդեօք Մակելլանի վայրենի

բնակչաց քով Փարիզի մէջ 1792ին եղած բարբա-
րոսութեանց նման գործքեր տեսած է, յանկարծ
վանդակապատին դրսէն եկած ոտնաձայն մ'իրենց
խօսքին վերջ տուաւ. քիչ մ'ետքը դրան զանգակը
սաստկութեամբ սկսաւ զարնուիլ. դրան քով կա-
պուած պահապան շունն հաջելով վեր կը ցաթքեր
եւ կ'ուզէր շղթան փրցընել:

Կոմսն ոտք ելաւ, ժամացոյցը հանեց եւ հան-
դարտութեամբ ըսաւ. Գրեթէ կէս գիշեր է. աս
դէպքս արտաքոյ կարգի բան մը պէտք ենք համա-
րիլ. գուցէ նաւ մը մեր ծովեղերքը խորտակած է եւ...

— Լնկարելի է պատասխանեց Վանտուզէն,
բոլոր օրն օդը կատարեալ հանդարտ ու ծովուն ե-
րեսն հայելոյ պէս շիտակ էր, եւ ոչ ծառի տերեւ
մը կը շարժէր:

— Ուրեմն մեր դրացիները մեր վրայ յարձա-
կու՞մ պիտ'որ ընեն, ըսաւ Բօլ Գանրոն: Բօլ
Բրովանսցի երիտասարդ նաւավար մըն էր, որն որ իր
քնացկոտ երեւութիւն տակ արտաքոյ կարգի արիու-
թիւն ու կրակոտ բնութիւն մը կը ծածկէր: Անտար-
բերութեամբ մ'աթոռէն ելաւ եւ ձեռքը երկիրը
հրացանի մ'երկնցուց:

— Բօլ, ըսաւ կոմսն անոր թեւէն բռնելով,
մեր վայրենի դրացիներուն բնակարանն ասկէ շատ
հեռու է. աս գիշեր մեր վրայ յարձակում չեն կր-
նար ընել, ուստի տեղդ հանդարտ կեցիր:

Վարձեալ զանգակին ձայնը լսուեցաւ. շունն
ալ չէր հաջեր այլ կը խռնչէր: — Հիմայ, հիմայ
կանչեց Բօլ եւ նորէն դէպ ի դուռ սկսաւ յառաջանալ:

— Թող տուր, ըսաւ Ռեմոնն որ ես առանձին
լրտեսութիւն մ'ընեմ. եթէ մեզի դէմ դարան մը
կը գործուի, չեմ կրնար թողուլ որ ամենքնիս ալ
անոր մէջ իյնանք. նոր ծաղկելու սկսած գաղթակա-
նութիւն մը պէտք չէ որ անխոհեմութեամբ բոլորո-
վին ջնջուելու վտանգի մէջ մտնէ: Իմ ետ դառնա-
լուս սպասեցէք, սիրելի բարեկամք:

Բօլ ուզեց կոմսին ընկերանալ, բայց անիկ
թող չտուաւ: Ռեմոնն մերկ սուրը ձեռքն առած՝ հա-

դարտաքայլ դէպ ի վանդակապատին դուռն սկսաւ երթալ. զանգակին ձայնը դադրած էր. գիշերուան խոր լուռութեան մէջ միայն ծաղկաձեւ ալեաց ժայռերու զարնուելուն մեղմ ձայնը կը լսուէր: Վանդակներուն միջոցէն մտադրութեամբ նայելով՝ կոմսն ամենեւին մարդու նման կերպարանք մը չկրցաւ նըշմարել. գիշերը զարմանալի գեղեցկութիւն մ'ուներ, հարաւային երկնից կապոյտ կամարին վրայ արծաթաձաձանչ աստղներու հոյլը կը շողար. անկարելի կ'երեւար որ բնութեան պոպիսի գեղոյն մէջ թշնամի մը մօտ գտնուի: Սակայն Ասթոն հսկող շունն ամենեւին չէր հանդարտեր. անդադար մեծ զօրութեամբ վեր կը ցատքէր եւ ոտուրները վանդակապատին վրայ կը դնէր:

Կոմսը գիտէր որ եթէ շունն իր կապէն արձակելու ըլլայ, շուտ մ'օտարականին ուր ըլլալը կ'իմացուի, սակայն անասունը չարձակեց. կրնայ ըլլալ որ, մտածեց ինքիրեն, օտարականը թշնամի չըլլայ, այլ դժբախտութեան պատահած անձ մ'ըլլայ որն որ ահագին շնէն կրնայ մեծ վնաս կրել: Ուստի բանն իմանալու ուրիշ միջոց մը փորձեց: Չեռքը վանդակին միջոցէն դուրս հանելով զանգակին չուանը բռնեց եւ սկսաւ քաշել: Աս փորձն իր վախճանին աղէկ ծառայեց. խիտ թփերու մէջէն յանկարծ մարդկեղէն կերպարանք մ'երեւան ելաւ եւ դէպ ի վանդակապատ սկսաւ յառաջանալ: Շունն հանդարտեցաւ. Ռեմոն կոմսը սուրը մէկդի նետեց ու դուռը բացաւ: Եկողը կին մըն էր:

— Մինակ, գոչեց զարմացած կոմսը:

— Մինակ, պատասխանեց օտարականն, այնպիսի ձայնով մ'որ չէ թէ բերնէն, այլ սրտին խորունկէն կ'ելլէր:

Ռեմոն ճշմարիտ ազնուականի վայել քաղաքավարութեամբ անծանօթ անձը ներս ընդունեցաւ եւ իրենց բնակարանը տարաւ, որուն դրան առջեւն իր չորս ընկերները զինեալ պատրաստ կը կենային եւ իր նշանին կը սպասէին: Ամէնն ալ եկող հիւրն ուրախութեամբ, միանգամայն մեծ զարմացմամբ ընդունեցան եւ հասարակաց մեծ սրահը տարին: Ան-

ծանօթ տիկինն աթռուի մը վրայ նստաւ ու շարժած ձայնով մ'ըսաւ : — Տե՛արք իմ, ձեր ինձի ըրած բարեկամական ընդունելութեան համար մեծապէս շնորհակալ եմ . արդէն այսպիսի ուշ ժամանակ ներս ընդունուելու յոյսս կտրած եւ որոշած էի Աստուծոյ հովանաւորութեան տակ դուրսն առանձին մինչեւ առտու սպասել : Սակայն վաղուան օրն ալ բոլոր յոյսս ձեր վրայ դրած էի, վասն զի Նախախնամութիւնն եւ ան անձն՝ որն որ զիս հոս բերաւ, չէին կրնար զիս խաբած ըլլալ :

— Տիկին, պատասխանեց Ռեմոն կոմսը, շատ յոգնած կ'երեւաք, հարկ է որ շուտով հանգչիք . գտնուած տեղերնիդ այնպիսի ապահով տեղ մըն է, որ նմանն աս կողմերը չի գտնուիր : Աաղը թէ կը հաճիք մեր հետաքրքրութիւնը յագեցընել, մեծ յօժարութեամբ ու շնորհակալութեամբ ձեր պատահարներուն պատմութիւնը կը լսենք : Աս ըսելու ատեն սրահին քովէն դուռ մը բացաւ՝ եւ խօսքն այսպէս շարունակեց : Հոս կը տեսնէք հիւրերու համար պատրաստուած խոցն որուն մէջ շատ ճամբորդներ, նաւաբեկեալներ ու դժբախտութեան պատահողներ բնակած են :

Ընծանօթը շնորհակալութեան ձեւ մ'ընելով՝ խցին մէջ քաշուեցաւ . կոմսն ընկերներուն նշան ըրաւ որ իրեն հետ գան, եւ զանոնք նորէն դրան առջեւը տարաւ ուր աս դէպքին վրայ սկսան խօսակցիլ եւ զանազան ենթադրութիւններ ընել :

— Եւրոպայի մէջ, ըսաւ Անտրուզէն այսպիսի դէպք մ'արտաքոյ կարգի բան կը համարուի . բայց հոս բնական բան մըն է : Ամենքնիս ալ այնչափ բաներ տեսած ենք որ ասկէ ետքն ամենեւին դէպքի մը վրայ չենք կրնար զարմանալ :

— Աս ստուգիւ չեմ զարմանար, պատասխանեց կոմսը, Գաղղիայի մէջ աչքովս տեսած եմ այնչափ անհամար տկար աղջկանց ու կանանց ամենեւին յանցանք չունենալուն համար գլխատուիլն . ինչպէս կրնամ զարմանալ թէ որ ճավայի ծովեզերքը տկար կին մը Նախախնամութենէ ու մեզմէ պաշտպանութիւն կը խնդրէ :

— Ազնուական կերպարանք մ'ունի, կրկնեց թօլ, իր պարկեշտագեղ դէմքին վրայ յայտնի կը տեսնուի որ սրտին մէջ մեծ վիշտ ու ցաւ կը կրէ:

— Գաղղիացի գաղթական մը կ'երեւայ, արտաբերութիւնն այնպէս կը ցուցնէ, ըսաւ կոմսն:

Քիչ մը ժամանակ լուռութիւն մը տիրեց. Անտրուզէն նորէն սկսաւ խօսիլ. Ի՞նչ կերպով այսպէս գիշեր ատեն ու ծովուն կողմանէ հոս եկած կրնայ ըլլալ:

— Վաղը կ'իմանանք, մումուաց թօլ:

— Այնքէ կը պատմէ, պատասխանեց կոմսը. պէտք չենք հարցումներով զինքը տաղտկացընել:

Սակայն իրենց հետաքրքրութիւնը մինչեւ երկրորդ օրն սպասելու թող չտուաւ. Անտրուզէն թօլին հետ ընկերացած դէպ ի ծովեզրն սկսաւ յառաջանալ ու գետնի աւազը քննել: Երկայն փնտռելէն ետքը մեծամեծ մերկ ոտքի նշաններ տեսան որոնք ծովեզրքէն իրենց բնակարանը կ'երթային, անոր քովն ուրիշ պզտիկ հողաթափներու հետքեր կը տեսնուէին: Թօլ Անտրուզէնին աս նշանները ցուցնելով՝ — Հիմայ, ըսաւ, ամէն բան յայտնի իմացայ. անտարակոյս ծովահէնները նաւ մը կողոպտած եւ աս տիկինն անոր մէջ գտած են եւ իբրեւ աւելորդ բեռ մը մեր ծովեզրքը բերած ձգած են. մերկ ոտքի նշաններն ստուգիւ ծովահէնի ոտուրներու նշաններ են:

— Աս իրիկուն ասկէ աւելի բան չենք կրնար իմանալ, պատասխանեց Անտրուզէն, ուստի շուտով մեր ընկերներուն քովը դառնանք, մեր ուշանալը կրնայ իրենց հոգ պատճառել:

Թօլ եւ Անտրուզէն գկոմսն արթուն գտան. միւս երկու ընկերնին Գորբիյոս եւ Ալիբրան տան դրան առջեւ իրենց հրացանին քով կը քնանային: Ռեմոն Թօլէն իրենց տեսածները լսեց ու պատասխան տուաւ. — Վաղուան արեւուն լոյսը գիշերուան մութին հետ նաեւ աս անիմանալի գաղտնութիւնն ալ պիտ'որ լուսաւորէ:

Արկրորդ առտու Անտրուզէն, Գորբիյոս եւ Ալիբրան տնէն ելան ճախճախուտ տեղ մը չորցընե-

լու աշխատելու համար ուր կ'ուզէին որիզի արտ մը շինել. Բօլ իրենց ծանոյց որ ինքն ալ շուտով իրենց ետեւէն կու գայ: Նոյն ժամանակը Ռեմոն կոմսն իր առաւօտեան պտոյտէն ետ դառնալով եւ զԲօլ տունը գտնելով՝ սկսաւ անոր այսպէս խօսիլ. Սիրելի բարեկամ դուն մեր մէջն ամենէն աշխոյժն եւ արագօտն ես: Գալիմա գեղն ասկէ վեց ժամ հեռու է, ուր այսօր տօնավաճառ կայ. խեղճ օտարականը նաւաբեկեալի մը պէս միայն վրայի զգեստովն հոս եկած է. մեր հիւրընկալութիւնը կը պահանջէ որ մեր քովն եղած ստակէն տալով իրեն հարկաւոր զգեստներն հոգանք:

— Տէր կոմս, ես արդէն ասոր վրայ մտածեցի, պատասխանեց պատանին, գեղի մը տօնավաճառին մէջ ինչ կրնամ գտնել բայց եթէ բամբակէ զգեստներ որոնք միայն ճենացի եւ հնդիկ կանանց կրնան ծառայել եւ չէ թէ այսպիսի ազնուական տիկնոջ մը: Հիւրանոցին դրան ետեւը կապոցով մը գեղեցիկ մետաքսեղէն նիւթեր ու ժանեակներ կախած եմ, զորոնք Լիւպեքցի ծովասպատակ մ'ինձի յանձնեց որ պահեմ. զանոնք կրնանք օտարական տիկնոջ տալ որ հարկաւոր բաները շինէ:

— Եւ, լաւ, ըսաւ կոմսը բռնի ծիծաղով մը, բայց եթէ Լիւպեքցին իր ինչքն ետ ուզելու ըլլայ:

— Անոր վրայ հոգ մ'ունենաք, վասն զի անցած տարի ծովահէնութիւն ընելուն համար զինքը Պաղաւլիայի մէջ քիչ մը կախեցին: Կախելու արուեստը Պաղաւլիա այնչափ աղէկ գիտեն որ անիկայ նորէն ողջանալու փորձ չիկրնար ընել, ուստի իրաւամբ կրնամ իր ինչքերը տրամադրել:

Բայց սիրելի Բօլ, ամենեւին խիղճ չես ըներ օտարականի մ'ստացուածը . . .

— Ապա զանոնք որոնն պիտ'որ տայի, կրկնեց Բօլ. պիտ'որ սպասէի որ ան ծովահէններն՝ որոնք մեզի ստէպ այցելութիւն կ'ընեն, գան ինձմէ պահանջեմ: . . . Գիտե՛ք, Տէր կոմս, ան անզգամները որչափ զմեզ անհանգիստ ըրած են: Երեք անգամ իրենցմէ յարձակում կրեցինք, եւ ստուգիւ անոնցմէ եւ ոչ մէկը նորէն ծովուն երեսը կը տեսնէր, եթէ զօրաւո-

րագոյնը մենք ըլլայինք: Ասոնց մէջ գլխաւորաբար Պանդամ անուամբ Մալայացի փոքրամարմին մէկը կայ որ կատարեալ մարմին առած սատանայ մըն է, ոչ կրակէ կը վախնայ ոչ ջրէ, որուն դէմ ես շանաձկան ակոյ մը պատրաստած եմ. . . Եթէ անգամ մը հրացանիս բերանը պատահելու ըլլայ, ստուգիւ իմ կապարիս համը պիտ'որ առնել տամ:

— Ուրեմն անիկայ քու անձնական թշնամիդ է:

— Օ՛հնքն ամենեւին չեմ ճանչնար, չեմ ալ ուզեր երբեք ճանչնալ: Նոյն իսկ ծովահէններու¹ մէջ գէշ անուն մ'ունի: Պանճարմաստիկի մէջ՝ որն որ կատարեալ ելուզակաց բոյն մըն է, զինքն ամենէն չար աւազակը կը համարին: Բայց լսեցի որ հիմայ Մալայա նաւին մէջ երկրորդ հրամանատարի պաշտօնն առեր է:

— Մալագա, անուանի Սիւրգուֆ² նաւապետին նաւն է, պատասխանեց կոմսն:

— Այո, ըսաւ Բօլ. Պանդամ սուր քիթ ունի, չուանին հոտը հեռուէն կ'առնու եւ պատուաւոր մարդիկներու քով կ'ապաւինի:

— Բայց ի՞նչպէս Սիւրգուֆի պէս մարդ մ'այսպիսի աւազակն իր քովն առած է:

— Որովհետեւ անիկայ Պանդամին վարքը չի գիտեր, միանգամայն նոյն անզգամն իր միմոսու թիւններովը ծովն հանդարտ եղած ատեն նաւաստիները կը զուարճացընէ, երբեմն կը կաքաւէ, երբեմն կ'երգէ:

¹ Ծովահէն կը կոչուին ան աւազակներն՝ որոնք մասնաւոր արագընթաց նաւերով վաճառականի նաւերուն վրայ կը յարձակին, զանոնք կը կոչուպտեն ու նաւը կ'ընկղմեն կամ կ'այրեն:

² Ծովային տէրութիւնք իրարու հետ պատերազմ ունեցած ժամանակին, շաա քաջ նաւապետներու հրաման կուտան որ ծովու վրայ իրենց նաւերովն ասպատակութիւն ընեն ու թշնամոյն վաճառականի նաւերուն կամ անպաւորապար նաւահանգիստներուն վրայ յարձակին ու կոչուպտեն, որպէս զի ասով թշնամին ստիպուի իր վաճառականութիւնը պաշտպանելու համար, իր պատերազմական նաւերուն մէկ մասն անոնց օգնութեան խրկել: Աս հրամանն ընդունողները ծովասպատակ կ'ըսուին: Նարդէնին Անգղիացուց դէմ պատեշազմ մղած ատենը, Սիւրգուֆ գաղղիացին Հնդկաց ծովերուն մէջ այսպիսի ասպատակ մըն էր որն որ Անգղիայի դէմ մեծամեծ եւ անհաւատալի քաջութիւններ ըրաւ:

Բայց ասոնցմէ զատ, ճավայի, Պոռնէոյի եւ բոլոր Մալայեան կղզիներուն ծովերն ու խորշերն աշխարհացոյց տախտակի մը պէս գիտէ. Սիւրգուֆ իրեն պէս ուրիշ նաւազապետ մը չի կրնար գտնել. ի վերայ այսր ամենայնի եթէ անոր վարքը գիտնալու ըլլայ, ստուգիւ զինքն իբրեւ անօգուտ բեռ ծով կը նետէ :

Աս խօսակցութենէ ետքը կոմսն իր խօսքը քաշուեցաւ. նոյն ժամանակն Տիւրանոցին դուռը բացուեցաւ եւ օտարական Տիւրը դուրս ելլելով՝ ընտանութեամբ մը զԲօլ ողջունեց. երիտասարդն ուզելով աս տիկնոջ պատմութիւնը եւ հոն գալուն պատճառը կերպով մ'իմանալ զանազան հեռաւոր հարցումներ ըրաւ, բայց օտարականը միշտ չիմանալ կը ձեւացընէր եւ անտարբեր պատասխաններ կու տար : Նոյն միջոցին կոմսն ալ իրեն քովն եկաւ եւ բարի լոյս մաղթելէն ետեւ, Շատ կը ցաւիմ, տիկին, որ ըսաւ, ուշ հասայ եւ կարող չեղայ ձեր պատմութիւնը լսել :

— Յաւելու պատճառ մը չունիք, պատասխանեց օտարականն, որովհետեւ խօսակցութիւննիս անտարբեր նիւթերու վրայ էր :

— Ա՛լ աղէկ, ըսաւ կոմսը, Տիմայ կրնանք նոյնը լսել :

— Տե՛տք իմ, ձեզի բան մը չեմ կրնար պատմել . . . Գուք զիս մեծ սիրով ու ճշմարիտ Տիւրընկալութեամբ ընդունեցաք, ի վերայ այսր ամենայնի մեծ ցաւով կը ծանուցանեմ որ ստիպուած եմ ձեր առաջին խնդիրը չկատարել :

Ի՞նչպէտ եւ աս պատասխանը երկու գաղթականաց ալ անհաճոյ էր, սակայն չուզեցին զինքն ստիպել : Իրենց խօսակցութեան ատեն միայն այնչափ իմացած էին որ Տիւրը կոմսուհի մըն էր : Օտարական տիկինը խօսքն ուրիշ բանի մը վրայ դարձընելու համար իրենց դարձաւ ըսաւ. Եթէ կը հաճիք երթանք մէյ մը ձեր կալուածները տեսնենք : Կոմսն ու Բօլ առաջարկութիւնն ընդունեցան եւ սնէն ելան ու պարտէզ իջան : Ամէն արտերը պտրտելէն ետեւ ծովուն եզերքն հասան, ուր անծանօթ Տիւրը Ռեմոնին

դառնալով, Տէր կոմս ըսաւ, ձեր տեղը շատ անպատրաստ կ'երեւայ, ճալպի ծովերը ծովահէններով լեցուն են որոնք դիւրաւ կրնան հոս յարձակում ընել. անտարակոյս տան բոլորտիքը շինուած վանդակապատն անոնցմէ պահպանուելու համար շինուած է:

— Ոչ, պատասխանեց Ռեմոն, անիկայ զմեզ միայն վայրենի գաղաններէն կրնայ պաշտպանել, աւազակաց դէմ պահպանուելու համար շատ տկար է:

— Իսկ եթէ ծովահէնք հոս ձեր վրայ յարձակելու ըլլան ի՞նչ կ'ընէք, հարցուց դարձեալ օտարական կինն, անտարբերութեամբ ծաղիկ մը փրցընելով:

— Այնպիսի դէպքի մը ժամանակ բռնելու ընթացքնիս ալ արդէն մտածած ենք, պատասխանեց կոմսը. մեր տան քովը խիտ անտառ մը կը գտնուի, որն որ մեզի անմերձենալի ապաւէն մըն է: Եթէ ծովահէնները կը հաճին, թող մեր տան կարասիքը կողպտեն կամ ապականեն: Ծովահէնք ծովու թռչնոց կը նմանին, թառած տեղերնին երկայն չեն կրնար կենալ այլ շուտով նորէն կը թռչին կ'երթան. մեր սորքն երկայն ժամանակ չիտեւեր:

— Ասկէ զատ, աւելցուց Բօլ, եթէ զօրագոյնը մենք ըլլանք, զանոնք կը կողոպտենք:

Բ.

Այն ժամանակը տնէն զանգակի ձայն մը լսուեցաւ, որն որ գաղթականները նախաճաշի կը հրաւիրէր. երեք խօսողներն ընթացքնին դէպ ի հոն ուղղեցին եւ դրան առջեւը հասնելով՝ Վանտրուզէնը, Գորրիյոսն ու Վիլբրանն հոն գտան, որոնք քրտնալից դէմքով իրենց ծանր աշխատութենէն դարձած՝ իրենց միւս ընկերներուն կը սպասէին: Կոմսուհին երեք գաղթականները շնորհակալութեամբ ողջունելէն ետեւ սեղան նստան, եւ Ակլէ սեւ աղախինն սկսաւ իր պատրաստած համագամ կերակուրները բերել:

Աշխատելէն դարձող երեք գաղթականք խորունկ մտածմանց ու հոգի մէջ կ'երեւային. Ռեմոն կոմսն իրենց դէմքին տխրութիւնն անմիջապէս նշմա-

րեց, սակայն Վանտրուզէն իրեն նշանով իմացուց որ հիմայ նոյն տխրութեան պատճառը ծանուցանելու ատեն չէ: Բօլ ցած ձայնով մը մնմնաց:

— Ա՛յլ համբերութիւնս հատաւ. չեմ կրնար երկայն ատեն առեղծուածներով ապրիլ. խօսելու համար ամէն ժամանակ յարմար է . . . Վանտրուզէն քիչ մը հետս եկուր. ես ալ կ'ուզեմ գիտնալ ինչ որ գուք արդէն իմացած էք:

Վանտրուզէն յօժարութեամբ Բօլին հետ գնաց. երթալու ատեն պատանին, ինձի կ'երեւայ որ, ըսաւ անոր, դարձեալ անախորժ դէպք մը պիտ'որ պատահի. անտարակոյս մեր դրացիները նորէն կը խլըրտին եւ . . .

— Ա՛րդէկ մնարգարէացար, պատասխանեց Վանտրուզէն:

Բօլ կատաղութեամբ սկսաւ պոռալ. Ան անզգամները գազանէ մ'ալ չարագոյն են. պատերազմի կը բաղձան լաւ է, իրենց բաղձանքին կը հասնին:

— Ասէ Բօլ, կրկնեց Վանտրուզէն՝ կրակոտ երիտասարդն հանդարտեցընելու ջանալով՝ այսօր մեր դրացիներէն երկու ամենէն կատաղիները, Սգրիմ, Մուլազն եւ Կորչագ յառաջուան ծովահէներ մեզի եկած էին եւ ըսին թէ ամենեւին իրաւունք չունիք ան ճախնին մէջ՝ — զորն որ այնչափ օրէ ի վեր չորցընելու կ'աշխատինք — որիզ ցանելու. վասն զի ան տեղը մերն է: Ես իրենց պատասխան տուի թէ նոյն տեղն իրենց չիվերաբերիր, այլ մեր ստացուածն է, զորն որ վեց շաբաթուան աշխատութեամբ մշակելի երկիր ըրինք: Ի վերայ այսր ամենայնի եթէ վէճի պատճառ մը կայ, խնդիրը Սամարանկի դատաւորաց առջեւը կը հանենք, թող իրենք որոշեն:

— Ես զիրենք շուտով կը լուեցընէի. երկու հարուածով զիրենք գոմէշի պէս գետինը կը պակեցընէի: Բայց դուն ըսէ ինձի, քու առաջարկութեանդ հաւանեցա՞ն:

— Այ. պատասխանեց Հոլանտացին, Սգրիմ երեսէս վեր ծիծաղեցաւ եւ ձեռքովն իր հրացանին զարնելով՝ ըսաւ թէ ես իմ դատաւորս միշտ հետս կը կրեմ:

Պատանին աս խօսքը լսելուն պէս փութով եր-

Թալու սկսաւ. Վանտրուզէն իր Թեւէն բռնեց եւ
հարցուց: Ո՞ւր կ'երթաս:

— Իմ դատաւորս առնելու եւ...

— Խորհուրդդ աղէկ չէ, անոնք թուով մեզմէ
շատ աւելի են. քիչ մը համբերէ. մեր միւս ընկեր-
ներուն եւ մանաւանդ Ռեմոն կոմսին խորհուրդն ալ
իմանանք:

Աս յարգելի անուան անուանուիլը Բօլին կա-
տաղու թիւնը բոլորովին զիջուց. Իրաւունք ունիս, ըսաւ
Հոլանտացւոյն, պատրաստ եմ կոմսին ամէն հրաման-
ներուն հպատակելու, որովհետեւ ինքն ալ շատ եր-
կայն համբերողներէն չէ:

Ասկէ ետքն երկուքն ալ միւս ընկերներուն
քովը գացին ու նախաճաշը յառաջ տարին: Գլավիէր
կոմսն՝ որ գրեթէ ամէն բան մակաբերած էր, մէկ
կողմանէ անծանօթ կոմսուհւոյն՝ գեղջկական ուտե-
լիքներն հրամցընելու ատեն, միւս կողմանէ իր յա-
տակագիծը կը շինէր եւ մեծ տհաճութեամբ կը մտա-
ծէր որ աս խաղաղ բնակարանը գուցէ հետեւեալ օրն
արիւնահեղ ապականութեան տեսարան պիտ'որ ըլլայ:

Առաւօտեան ճաշէն ետքն, երբ որ արեւին տա-
քութիւնն սկսաւ սաստկանալ, կոմսուհին տան մօտ
գտնուած աղբեր մը քով պտրտելու գնաց, ուր երկին
երկին անուշահոտ ծաղիկներով զարդարուած վարդե-
նիններ գեղեցիկ պարտէզ մը ձեւացուցած էին, եւ
բարձրաբերձ տերեւազարդ ծառեր իրենց խիտ ճիւ-
ղերովը շուք կ'ընէին, որոնց մէջէն արարչութեան ա-
ռաջին օրէն ի վեր երբեք արեգական ճառագայթները
չէին կրցած թափանցել: Հինգ գաղթականք օտարա-
կան տիկնոջ հետանալովը մինակ մնալով՝ սկսան իրենց
սպառնացող վտանգին առջեւն առնելու միջոցներուն
վրայ խորհուրդ ընել: Մէջերնէն կրակոտներն եւ մա-
նաւանդ Բօլ ամենէն յառաջ սկսան խօսիլ. Մենք հինգ
հոգի ենք, ըսաւ աս պատանին, իսկ մեր թշնամիներն
ինը հոգի. յանդուգն յարձակում մը կրնայ մեզի օ-
գուտ ընել եւ մեր քիչուորութեան տեղը լեցընել,
ուր որ եթէ սպասելու ըլլանք որ թշնամին մեր վրայ
գայ, ստուգիւ կը կորսուինք: Գարձեալ հիմայ մեր

պաշտպանութեան տակ օտարական տիկին մ'ունինք. նոյն իսկ վայրենիները գազանի մը ձեռքէն իրենց խրճիթը փախչող այծեամբ կը պաշտպանեն. ուստի հարկ է որ մենք ալ պատերազմն որչափ կարելի է մեր բնակարանէն հեռու բռնենք: Երկու տարիէ վեր մեր անօրէն դրացիները մեր այնչափ քրտամբ յառաջ բերած արգիւնքը կը կողոպտեն եւ զմեզ կը խաբեն թէ կապիկները կողոպտած են. բայց իրենց ստուծիւնն անկէ յայտնի է որ նաեւ ծխախոտի բերքն աներեւոյթ կ'ըլլայ. կապիկներն երբեք ծուխ չեն քաշեր: Մենք մինչեւ ցայսօր բաւական համբերեցինք, հիմայ հարկ է որ ուրիշ ճամբայ մը բռնենք ու պիծակները մեղուի փեթակէն հեռացրնենք:

Անտրուզէն, Գորրիյոս ու Ալլերան Բօլին առաջարկութեան հաւանեցան. միայն Գլավիէր կոմսն առանց իր հանդարտութիւնը կորսնցընելու իրենց նշան բրաւ որ լռեն եւ իր կարծիքն ալ լսեն:

— Ձեր այլայլութիւնը, սիրելի բարեկամք, ըսաւ իրենց, շատ բնական եւ իրաւացի է. ստուգիւ տրտմալի բան է մտածելն որ ահագին անապատի մը մէջ բնակող տասնուչորս անձինք՝ որոնք շատ դիւրութեամբ կրնային իրարու հետ բարեկամաբար վարուիլ, իրարու այսպէս թշնամութիւն կը ցուցընեն: Սակայն մենք մեր կողմանէ մեր թշնամիներուն շնորհակալութեան պարտականութիւն մ'ունինք անոր համար որ իրենք զօրաւորագոյնն են եւ մինչեւ հիմայ զմեզ հոս կենդանի թող տուած են: Չեն ուզեր թողուլ որ կտոր մ'երկիր մշակենք, հող չէ, ուրիշ տեղ մը կը փնտռենք եւ զանիկայ կը մշակենք. ճավայի վրայ պարապ երկիր շատ կայ: Ասով հաշտութեան եւ իրաւանց ամէն միջոցներն ի գործ դրած կ'ըլլանք. իսկ եթէ նաեւ ասով ալ զմեզ հանգիստ թող չեն տար, ան ատեն զէնքը ձեռք կ'առնունք եւ մեծ վստահութեամբ կրնանք յաղթութեան յոյս ունենալ. վասն զի իրաւունքը մեր կողմն ըլլալու մտածութիւնը մեզի կրկին ոյժ կու տայ:

Աս հանդարտութեամբ եւ սիրտ շահելու կերպով խօսուած խօսքն ամէնն ալ համոզեց. Բօլ որ

արդէն հրացանը ձեռքն առած էր, զանիկայ նորէն տեղը դրաւ, անտարբերութեամբ մ'ըսելով. Տէր Ռեմոն խնդրէն աւելի աղէկ կը հասկընայ, մենք զէնքերը թող կու տանք եւ իրեն կը հնազանդինք: Վանտրուզէն ալ աւելցուց. — Առ այժմ կրնանք Մարձայայի կողմը մշակել. եւ մեր կանանչեղենի ու պրտոյ պարտեզին բերքովը կը շատանանք. իսկ որիզը Սամարանկէն կը գնենք: Գուցէ կամաց կամաց մեր վայրենի դրացիք նորէն կը հանդարտին եւ ան ատեն կը սկսինք մեր մեծ գաղափարն ի գործ դնել:

Աս որոշմամբ գաղթականք իրարմէ բաժնուեցան. Ռեմոն կոմսը դէպ ի ծովեզերք սկսաւ յառաջանալ. քիչ մ'ետքը Բօլ ալ իր քովն եկաւ եւ երկուքը մէկտեղ ժայռի մը վրայ ելան ուսկից ընդարձակ ծովը կ'երեւար: Կապուտակ ջրին երեսը նուրբ ու թափանցիկ շոգոյ նման մէգ մը պարծ էր, որուն մէջէն երկու նաւերու ձիւնագոյն առագաստներն յայտնի կը տեսնուէին: Անպատ ծովեզերք մը բնակող գաղթականաց համար նաւու մը տեսնուիլը միշտ ախորժելի է. սակայն աս տեսութիւնը քիչ մ'ետքը պատահած դէպքն աւելի եւս հետաքրքրական ըրաւ: Երկու նաւերէն պզտիկն ամէն առագաստները պարզած՝ ծովական բազէի մը պէս մեծ նաւին վրայ կ'երթար:

— Պզտիկ նաւը Սիւրբուֆին նաւն է, զինքը դրօշէն կը ձանձնամ, ըսաւ կոմսն:

— Ա՛յնպէս է . . . իսկ միւս նաւը Հնդկաստանի ընկերութեան մեծ վաճառականի նաւ մը կ'երեւայ, պատասխանեց Բօլ. իր բեռը պղպեղ, քրքում, լեղակ ու կրայի խեցի է: Ինձի այնպէս կու գայ որ հոսկէ անոնց հոտը կ'առնում:

Յանկարծ երկուքին ալ խօսքը դադրեցան. ծովասպատակի նաւին կողէն կապուտակագոյն շոգի մը դուրս յարձակեցաւ. անոր ետեւէն թնդանօթի ձայն մը հնչեց. Սամարանկի եզերքն աս որոտման ձայնին կրկին եւ կրկին արձագանգ տուաւ: Վաճառականի նաւն ալ իր պաշտպանութեան համար թնդանօթներ ունէր, որոնցմէ իրեն տրուած պղնձեղէն ողջունին պատասխան տուաւ: Իր կողը ծովասպատակի ցականաւին

դէմ դարձուց եւ սկսան երկու կողմ կատաղաբար զարնուիլ: Քանի մը ըստպէի մէջ ծովուն երեսը թանձր մուխ պատեց, եւ ալ բան չէր երեւար, միայն հրազինուց ձայնը կը լսուէր: Նոյն ժամանակը Բօլ աչքը դէպ ի ծովեզերք դարձուց եւ հոն օտարական տիկինը տեսաւ, որն որ արձանի պէս կեցած՝ հետաքրքրութեամբ պատերազմին տեղը կը նայէր առանց իր գլուխը զարկող արեգական կիզիչ ճառագայթներուն միտ դնելու: Պատանին զինքը Ռեմոն կոմսին ցուցուց:

— Աթէ աս նաւը Սիւրգուֆին չէ, ըսաւ կոմսը, մեր հիւրը մեծ անխոհեմութիւն կ'ընէ այսպէս բաց տեղ մը կենալով. դիտակով մը զինքը կրնան դիւրաւ տեսնել եւ ան ատեն ծովահէններն ստուգիւ մեզի ալ այցելութիւն մը կ'ընեն. պէտք ենք իրեն իմացընել որ անկէ ետ քաշուի: Աս ըսելով՝ գետնէն քար մ'առաւ եւ դէպ ի կոմսուհւոյն կեցած տեղը ծովուն մէջ նետեց. բայց անիկայ իր անշարժութեան մէջ մնաց: Ան ատեն Գլավիէր սկսաւ Բօլին հետ բարձրաձայն խօսիլ, որպէս զի օտարականին մտադրութիւնը զարթուցանէ: Ասիկայ յաջողեցաւ. կոմսուհին նախ իր բոլորտիքն եւ ետքը դէպ ի վեր նայեցաւ եւ զկոմսն իր ընկերովը տեսաւ:

— Տիկին, կանչեց անոր Ռեմոն, այնպէս յայտնի տեղ մի կենաք, թէ ձեզի եւ թէ մեզի համար շատ վտանգաւոր է. սա վտակին քովէն քալեցէք եւ մեր քովն եկէք: Կոմսուհին անգամ մ'ալ աչքը ծովահէնի նաւուն դարձուց եւ Ռեմոնին քովն եկաւ:

Պատերազմն աս միջոցիս իր վերջին սաստիկութեանն հասած էր. վառօդի ծուխը գրեթէ ծովուն բովանդակ տարածութիւնը կը ծածկէր: Կոմսուհին իր ասպնջականներուն քովը հասնելէն ետքը դարձեալ մեծ մտադրութեամբ պատերազմող նաւերուն նայելու սկսաւ:

Ռեմոն Բօլին դառնալով, պատերազմն ըսաւ, շատ երկայն կը տեւէ, վաճառականի նաւն ինքզինքն աղէկ կը պաշտպանէ. սակայն ծովահէնք ալ շատ քաջութեամբ կը կռուին եւ անտարակոյս ի վախճանի

վաճառականի նաւն իրենց ձեռքը պիտ'որ անցնի :
Կրնայի հաստատել որ ան պղտիկ նաւը Սիւրգու-
ֆին նաւն է, եթէ . . .

Կոմսուհին, Սիւրգուֆին անունը լսելուն պէս
ակամայ շարժում մ'ըրաւ, զորն որ Ռեմոն կոմսին
դիտող աչքն անմիջապէս նշմարեց : — Տիկին, ըսաւ
իրեն համարձակութեամբ մը, կ'երեւայ թէ Սիւրգուֆ
նաւապետն՝ որուն համբաւն հիմայ ամէն տեղ տարա-
ծուած է, նաեւ ձեզի ծանօթ պիտ'որ ըլլայ :

— Այո . . . այո, պատասխանեց օտարականը,
Սիւրգուֆ, գաղղիացի ծովական պաշտօնակալ մը .
կարծեմ թէ իր անունը լսած եմ . . . Ուրեմն կը
համարիք, տէր կոմս, որ հոս պատերազմողը Սիւր-
գուֆ չէ :

— Ինձի այնպէս կ'երեւայ :

— Ինձի համար, կրկնեց կոմսուհին, Սիւրգուֆ
կամ ուրիշ մէկը նոյն է : . . . Միայն աս պատերազ-
մին տեսարանն ինձի հետաքրքրական կու գայ : . . .
Սակայն ինչ պատճառաւ կը համարիք որ հոս կոռու-
ղը Սիւրգուֆ չէ :

— Տիկին, որովհետեւ Սիւրգուֆին պատե-
րազմներն երբեք այսչափ երկայն չեն տեւեր. ասկէ
զատ հոստեղի պատերազմին եղանակը Սիւրգուֆին
եղանակը չէ : Անիկայ ամէն առագաստները կը պար-
զէ եւ շիտակ կողոպտելու նաւուն վրայ կ'երթայ .
թնդանօթ ամենեւին չարձակեր այլ իր մարդիկները
փորի վրայ նաւուն եզերքը պառկեցընել կու տայ
ձեռքերնին ատրճանակներ ու ճանկաւոր տապարներ
բռնած : Թշնամոյն կրակին առանց պատասխան տա-
լու մինչեւ անոր նաւուն քովը կը մօտենայ, ճանկաւոր
տապարներով նաւը կը բռնէ եւ անոր ամէն կողմէն
ներս կը յարձակի, դէմ դնողները կը զարնէ կը
սպաննէ, մնացածները շղթայի կը զարնէ, եւ այնպէս
քիչ ժամանակուան մէջ նաւը ձեռք կը ձգէ :

— Ահա, գոչեց աս միջոցին Բօլ, հիմայ որոշ-
ման ժամանակն հասաւ, թնդանօթներուն ձայնը դա-
դրեցան ու հրացանի ձայն կը հնչէ :

Երեքը մէկտեղ նոյն կողմն սկսան նայիլ. վա-

նօդի ծուխը փարատած էր. երկու նաւերն իրարու քով կը կենային :

— Աղէկ կողոպուտ, ըսաւ Բօլ :

— Գրօշը Գաղղիական է, ի վերայ այսր ամենայնի նաւը Սիւրբօւֆին չէ, պատասխանեց Ռեմոն :

— Աւելի Ամերիկացւոց նաւ կ'երեւայ :

Կոմսուհին շարժած ձայնով մ'իր երկու ասպնջականներուն ըսաւ. Ա՛լ տեսնելու բան չկայ. խաղը լմրնցաւ. արեւը սաստիկ կը տոչորէ. պէտք ենք տուն դառնալ. ձեզի ինչպէս կ'երեւայ :

Երկուքն ալ աս առաջարկութեան հաւանեցան ու ճամբանին դէպ ի տուն ուղղեցին : Նոյն օրը կոմսուհւոյն վրայ տխրութիւն մը տիրեց եւ մինչեւ իրիկուն շարունակեց :

Գ.

Նոր մշակուելու սկսած երկիրներուն բնակիչքը միշտ զանազան դժուարութեանց, բնութեան, վայրենի մարդկան եւ վայրենի անասնոց յարձակման դէմ կռուելու ստիպուած են : Այսպիսի յարձակում մ'ալ կրեց պղտիկ գաղթականութիւնը՝ ծովահէնի նաւուն յաղթութեան հետեւեալ օրն : Արեւն ելլելէն քիչ մը յառաջ էր. աղօտ մթութեան մէջ Սամարանկի ճամբուն վրայ վայրենի արշաւանք մը կը նըշմարուէր : Պագապիտ տանող մեծ ճամբան, հին ու պատմութենէն անյիշատակ թող տրուած զարմանալի բաղաբականութեան մը գործքը, նոյն ատեններս երկու թանձրախիտ անտառներուն մէջէն կ'անցնէր, որոնց գաղտնեացն ոչ մարդիկ եւ ոչ ալ արեգական ճառագայթները թափանցած էին : Ապակաց ամբողջ բանակ մը, չորեքձեռնի գաղթականութիւն մը, նոյն ճամբէն խոր լուծեամբ յառաջ կու գար, իրեն առաջնորդ ունենալով ծեր, յաղթամարմին ու զօրաւոր կապիկ մ'որն որ ծանրութեամբ բանակին առջեւէն կ'երթար :

Վայրենի գաղթականք ցեղ ցեղ բաժնուած կ'երթային. մարք իրենց ձագերը բազուկներնուն վրայ

444 405-2006
(3984)

կը կրէին կամ ձեռքերնէն բռնած կը տանէին. հարք ձեռքերնին մեծամեծ գաւազաններ ունէին եւ մտադիր աչուրներով իրենց ընտանեաց վրայ կը հսկէին. չորեքձեռնիներէն ոմանք բանակին մէջ զուարթութեամբ կը ցատքըտէին: Ի՛նչ էր պատճառն որ աս ամբողջ ժողովուրդն արեւմուտքէն արեւելք կը մղէր, իրենց նախնեաց բնակած երկիրը թող տալով: Աս ալ ան բազմաթիւ գաղտնեաց կարգը կը վերաբերի, որուն մեկնութիւնը դեռ մինչեւ հիմայ բնութիւնը մեզի պարտական մնացած է: Արշաւանաց առաջնորդն երբեմն կանկ կ'առնուր կը կենար եւ ան ատեն նաեւ բոլոր բանակը կը կենար. հայրերը նոյն միջոցին իրարու հետ անձայն կը խորհրդակցէին. աշխոյժները ծառերուն ոստերուն վրայ կը ցատքէին եւ անոնցմէ կը կախուէին. իսկ ծերերը հանգիստ կ'առնուին: Մէջերնին խոր լուծիւն կը տիրէր. կռիւ, աղաղակ, դղրդիւն հանող միմոսութիւն, ոտնաձայն, այս ամենայն խստիւ արգելուած էին. ով որ աս արգելքին դէմ կը գործէր, անմիջապէս արժանաւոր պատիժը կ'ընդունէր:

Արշաւանքին չորեքձեռնի քսերքսեսն այնպէս կը ցուցընէր թէ աստղներուն եւ անտառին խորհուրդ կը հարցընէ եւ ծովուն խոխոջանքին միտ կը գնէ, եւ ետքն իմանալի նշանով մը բանակին յառաջ քալելու հրաման կու տար: Գեռ ամէն կող խաւար ու մութ պատած էր, թէպէտ եւ արեգակը ծագելու մօտ էր — արեւադարձի երկիրներն արշալոյս չունին — երբ որ կապկական բանակին յառաջապահը հինգ գաղթականաց կալուածը հասաւ, ուր ամէն մարդ խորունկ քնոյ մէջ կը գտնուէր: Ծեր զօրավարն անտառին վերջին ծառին դուրս երկընցած ճիւղին վրայ նստաւ, պարտեզին մէջ գտնուած պարարտ բանջարեղէնն ու պտուղները ձանչցողի աչքով քննեց եւ իրեններուն իմանալի նշանով մ'ազարակի օրէնքն հրատարակեց: Անմիջապէս յարձակեցան մտան պոչաւոր վանտալներն այնչափ քրտամբ եւ աշխատութեամբ մշակուած պարտեզին մէջ, ըոպէի մը մէջ ամէն բան մինչեւ վերջին կտորը կողոպտեցին, եւ նոյն շուտու-

Թեամբ՝ որով իրենց աւարառութիւնն ըրած էին, աներեւոյթ եղան:

Արեգակը ծագելուն պէս տան դրան առջեւ թխագանգուր գլուխ մ'երեւցաւ. ասիկայ Բօլին գլուխն էր: Աշխոյժ երիտասարդը քիչ մը ժամանակ դէպ ի դաշտ նայելէն ետքը, տնէն դուրս ելաւ, մինչեւ ծովեզերք յառաջացաւ ու հոն իր անդամները զովացուցիչ ջրոյն մէջ խոթելով՝ նոր զօրութիւն մ'առած դարձեալ դէպ ի տուն կը դառնար: Պարտեզին առջեւէն անցնելու ժամանակն՝ յանկարծ անոր մէջ եղած աւերն եւ ապականութիւնը նշմարեց եւ այնպիսի աղաղակ մ'արձակեց՝ որ աւելի առիւծու մունչիւն քան թէ մարդու ձայն կը նմանէր. աս աղաղակն իր ընկերներն իրենց առաւօտեան քնոյն մէջ զարհուրեցուց. շուտ մ'ամէնն ալ դուրս ցատքեցին:

Բայ պոռալով սկսաւ ըսել. Հիմայ ալ սպասելու ատենը չէ. եթէ դուք կ'ուզէք վատութեամբ դեռ սպասել, ես մինակ կ'երթամ եւ ան վայրենի անօրէններէն վրէժս կ'առնում: Արեւն այսօր իր մառը չմտած պէտք է որ արիւն տեսնէ: Բայց եկէք մէյմը տեսէք աս գիշերուան աւերն եւ պատասխան տուէք թէ աս անօրէնութեան սրով ու կրակով հատուցում ընելու է թէ չէ: Հիմայ, տէր կոմս, ըսաւ զայրացած պատանին, երբ որ չորս գաղթականք իր քովն եկան. կ'ուզէք դարձեալ ներել ու համբերել:

— Այ, պատասխանեց կոմսն հանդարտ կերպով. Եր. ասկէ ետքը ներելը վտանգաւոր տկարութիւն է. անմիջապէս ամենքնիս ալ գործքի ձեռք կը զարնենք. ճամբան ձեզի իմ յատակագիծս կը ծանուցանեմ, որն որ արդէն շատոնց պատրաստած եմ: Թէպէտ եւ մենք ինը հոգուոյ դէմ հինգ հոգի ենք, սակայն իրաւունքը մեր կողմն է ուստի եւ մենք զօրագոյնն ենք: Մեր պաշտպանեալը պէտք չէ որ բանն իմանայ. թող սեւ աղախինն իրեն ըսէ թէ որսի գացած ենք:

Արդէն ամէնն ալ զէնքերնին առած ճամբայ ելլելու վրայ էին, երբ որ յանկարծ օտարական կոմսուհին զուարթադէմ՝ անտառին եզերքն երեւցաւ, եւ մեղմ ձայնով մ'իրենց աղաչեց որ զէնքերը թողուն: — Ամէն

բան լսեցի, ըսաւ անոնց իրենց քովը գալով, պէտք
չէ որ արիւն թափուի: Գաղթականք իր հաշտարար
խօսքին անսացին եւ հրացանները գետին դրին: Կոմ-
սուհին ամէն մէկն ողջունելէն ետքն այսպէս սկսաւ
խօսիլ. Իմ սիրելի ընկերներս, ձեր իմ աղաչանքիս
անսալը զիս ուրախութեամբ կը լեցընէ. եւ ստուգիւ
ձեր աս զիջումն անվարձ պիտ'որ չմնայ: Արէժխըն-
դրութիւնն աղէկ բան յառաջ չիբերեր, այլ նորէն
վրէժխնդրութիւն կը ծնանի: Աւրուած պարտեզը կրնայ
դարձեալ մշակուիլ, բայց մեռցուած մարդուն նորէն
կեանք տալ կարելի չէ:... Բարեկամներ, խօսքերուս
միտ դրէք... Գուք զիս վեհանձնութեամբ ձեր բնա-
կարանն ընդունեցաք, իմ ապահովութեանս համար
հսկեցիք, իմ գաղտնիքս պատուեցիք, իմ լուծեանս
համբերեցիք... Ասոնց դիմաց ես ալ ձեզի իմ շնոր-
հակալութիւնս ցուցընելու համար կ'երդնում որ ձեր
եւ ձեր ահագին դրացիներուն մէջ խաղաղութիւն եւ
հաշտութիւն պիտ'որ հաստատեմ. զձեզ կ'ապահով-
ցընեմ որ անոնք դեռ արեգակը դէպ ի ծով չխո-
նարհած՝ ձեր բարեկամները պիտ'որ ըլլան: Լսեցէք
ընելիքս: Ես առանձին ձեր թշնամիներուն բնակա-
րանը պիտ'որ երթամ. ամենեւին ինձի համար հոգ
մ'ընէք, շատ վտանգներու պատահած, եւ շատ պա-
տերազմներ մօտանց տեսած եմ ու վարժութիւնն
ինձի այրական սիրտ մը տուած է: Չեզմէ երկու հո-
գի ինձի ընկերանան ու ճամբան ցուցընեն. անկէ
ետքն հեռու տեղ մ'իմ ետ դառնալուս սպասեն:
Աստուած եւ իր հրեշտակն՝ որոնք մինչեւ ցայսօր զիս
պահպանեցին, աս անգամ ալ ինձի պահպան կ'ըլլան:

Ուեմոն կոմսն ու Բօլ ուզեցին առաջնորդու-
թիւնն յանձն առնուլ, բայց կոմսուհին խնդրեց որ
Վանտրուզէն ու Գորրիցոս իրեն հետ գան. Արովհե-
տեւ ըսաւ, իմ առաջնորդներս հանդարտ բնութեամբ
մարդիկ պէտք են ըլլալ: Անմիջապէս երկուքն ալ
իրենց հրացաններն առին եւ հաշտութեան դեսպա-
նուհետն հետ ճամբայ ելան: Այս ժամու չափ քալե-
լէն ետքը ճոնտերիի աւերակներուն հասան՝ որն որ
հնութեան գիշերուան մէջ թաղուած քաղաքականու-

Թեան մը մնացորդն է, որուն սրահներուն մէջ դեռ շատ ամենաճարտար արուեստով փորուած քանդակներ կը տեսնուին: Բայց հիմայ կործանած շէնքերուն մէջ անհամար գոյնագոյն ծաղիկներով զարդարուած պատաղիճ տնկեր բուսած են, եւ հսկայածեւ ծառերուն վրայ՝ որոնք աւերակաց մէջէն վեր բարձրանալով՝ նոյն տեղը մշտնջենաւոր գիշեր մը կը շինեն, բազմաթիւ պայծառաթեւ թռչուններու քաղցրաձայն գեղգեղանքը կը լսուի: Օտարական կոմսուհին ծառախիտ անտառին մէջ որուն բնակիչքը միայն սեւ վագրներ կրնային ըլլալ, թեթեւ ընթացքով յառաջ կ'երթար:

Ըստեղը մեր ճամբուն ամենէն վտանգաւոր տեղն է, ըսաւ իրեն Վանտրուզէն. բայց շուտով ասկէ դուրս կ'ելենք: Երկու առաջնորդք հրացաննին պատրաստ բռնած՝ զինքն իրենց մէջն առին եւ այնպէս յառաջ կ'երթային, ամէն մէկ փոքր շարժման կամ խոտի ու տերեւի խարշափման միտ գնելով: Իրօք քիչ մ'ետքն անտառէն դուրս ելան եւ առջենին արձակ դաշտ մը բացուեցաւ, որուն միւս եզերքը ցած բլուրներ կը բարձրանային: Վանտրուզէն վանոնք կոմսուհւոյն ցուցուց եւ ծանոյց թէ թշնամեաց բնակարանն ան բլուրներուն միւս կողմն է: Մենք, ըսաւ, հոս այրի մը մէջ կը կենանք եւ ձեր գործքին յաջողութեան համար աղօթք կ'ընենք. բայց եթէ թշնամիք ձեզի աղէկ ընդունելութիւն չընեն, անմիջապէս անոնցմէ հեռացէք. եթէ ձեր ետեւէն գալու յանդգնին, մենք մեր պահուած տեղէն անոնց աղէկ ընդունելութիւն կ'ընենք. մեր արիութեան ու հրազէն գործածելու յաջողակութեան վրայ կրնաք վստահանալ:

— Հազար շնորհակալութիւն, պատասխանեց օտարականը, դուք ստուգիւ պատուական մարդիկ էք. այսպիսի մարդկանց աղօթքը միշտ օգուտ կ'ընէ:

— Ըստպիսի գովեստի արժանի չենք, տիկին, կրկնեց Հոլանտացին. ժամանակ մը մենք ալ վայրենի մարդկանց պէս գէշ վարք կ'անցընէինք. եթէ հիմայ քիչ մը փոխուեցանք, անիկայ Ռեմոն կոմսին արդիւնքն է, որն որ իր օրինակաւն ու խօսքերովը մեզի

առաջնորդեց. միայն ինքը ձեր շնորհակալութեան ու գովեստին արժանաւորութիւն ունի :

Մզնուական կինը՝ Շուտով նորէն կը տեսնուինք, ըսելով՝ ընթացքը դէպ ի բլուրներն ուղղեց : Իրեն ցուցուած ուղղութեամբ յառաջ երթալով՝ քիչ մ'ետքը բլուրներուն ստորոտը չոր տերեւներով ծածկուած երկայնաձեւ շէնքի մ'առջեւ հասաւ, որուն դռները բաց էին. կոմսուհին երկայն ատեն սեամին վրայ կեցած միտ դրաւ որ ներսէն ձայն մը լսէ, որպէս զի իր ընթացքը դէպ ի նոյն կողմն ուղղէ. սակայն ինչպէս տնէն դուրս, նոյնպէս անոր ներսի կողմը տխուր լռութիւն կը տիրէր, եւ առաջին տեսնողին այնպէս կ'երեւար որ հոն ամենեւին բնակող չկայ : Արեւէն ու փոթորկէն ճաթուտած տախտակներն անձրեւն ու հովն անարգել ներս կ'ընդունէին, եւ տանտիրոջ անհոգութիւնն յայտնի կը ցուցնէին : Հասարակաց սրահին մէջ եղած անսովոր խառնակութենէն անմիջապէս կ'իմացուէր որ նոյն տեղը վայրենի մարդկան կամ աւազակաց բնակութիւն է : Խոշոր սեղանի մը վրայ կոտրած սափորներ, ճաթած ամաններ ու գաւաթներ, մէկ կողմերնին վնասուած սկաւառակներ, վզերնին կոտրած շիշեր, անկոթ դանակներ, մէկ ահռանին պակաս պատառաքաղներ, ղենջակի կտորներ եւ շուայտութեան մ'ուրիշ մնացորդներ դիզուած կը կենային : Սրահին անկիւնները չոր տերեւներ տարածուած էին որոնց վրայ սեւ վագեր գեղեցիկ մորթեր կը ծածկէին : Աս անկողիններուն քովի պատէն կախուած էին զանազան տեսակ զէնքեր, Հոգդենդոզոց աղեղ եւ նետ որոնց ծայրը ձկան փշեր անցուած էր, անգղիական հրացան, Բադակոնիայի նիզակ, Փենճապի մէջ գործածուած տէգեր, երկաթափայտէ ցպեր, արծաթապատ ատրճանակներ եւ ուրիշ ասոնց նման կազմածներ : Մէկ անկիւն մ'ալ արօր մը կը կենար, բայց իր վրայ պատած ժանգը կը ցուցնէր որ երկայն ժամանակէ վեր անգործ կեցած է :

Կոմսուհին աս անախորժ տեսարանին տեղը շատ երկայն չմնաց, այլ նորէն դուրս ելլելով՝ դէպ ի մեծամեծ ստերով հովանաւորուած մարգ մը գնաց,

ստոյգ համարելով որ տան բնակիչներն արեւուն կի-
զիչ ճառագայթներէն չներդուելու համար նոյն զով
տեղը գացած են: Իրօք ալ նոյն հնդկական լած-
ծարոնիներն հոն պզտիկ լճակի մը քով պարարտ խո-
տի վրայ լայնեալ հանգուցեալ նստած՝ անհոգութեամբ
ծուխ կը քաշէին: Իբրեւ մէկ մարդ ամէնը մէկտեղ
վեր ցատքեցին երբ որ աս անակնկալ օտարականն ի-
րենց մօտ տեսան. ի բնէ այնպէս արի եւ անվեհեր
մարդիկ, որոնք ոչ գազանի եւ ոչ ուրիշ վտանգի
մ'առջեւ քայլ մ'ետ կը քաշուէին, տկար կնոջ մ'ե-
րեւութէն բոլորովին զարհուրած կ'երեւային:

Սուարթ դէմքով եւ համարձակ շարժուած-
քով իրենց մօտեցաւ օտարական դեսպանուհին, խու-
րին վրայէն վարդի փունջը վար առաւ եւ ընտանու-
թեամբ մ'իրեն ամենէն մօտ եղողին երկընցուց: Վայ-
րենի մարդն աս ընծան սիրով ընդունեցաւ. իր ըն-
կերներն ալ ասով իրենց պլայլութենէն սթափեցան:
Բարեկամներ, սկսաւ խօսիլ իրենց կոմսուհին. նե-
րեցէք որ զձեզ աս անուամբ անուանեմ, վասն զի
անապատի մը մէջ ամէն մարդ իրարու բարեկամ
պէտք է ըլլալ: Ես շատ հեռու տեղէ հոս եկած եմ
զձեզ տեսնելու եւ ձեզի մխիթարութիւն բերելու,
որովհետեւ, ինչպէս ինձի կ'երեւայ, դուք ամենեւին
երջանիկ չէք:

— Այ, պատասխանեց Սդրիմ՝ իրենց գլուխը,
ոչ, ամենեւին երջանիկ չենք. մենք ծովահէն, բոլոր
մարդկութենէ մերժուած ու վռնտուած մարդիկ ենք,
եւ աս երկրին մէջ բնակող վայրենի գազաններուն
սեռին կը վերաբերինք: Աս բանս ուրիշի մը չենք
բսեր, որովհետեւ մենք ալ մեր ամբարտաւանութիւնն
ունինք. սակայն ձեզմէ բան մը չենք կրնար ծածկել,
վասն զի մինչեւ հիմայ ոչոք մեզի հետ այսպիսի ըն-
տանութեամբ ու մեղմութեամբ խօսած է, ոչոք մեր
վրայ այսպիսի բարեկամական աչքով նայած է:

Կոմսուհին զիրենք նստեցընելէն ետքն ինքն ալ
խոտին վրայ նստաւ, ու խօսքն այսպէս յառաջ տա-
րաւ: Բարեկամներս խօսքերս մտադրութեամբ մտիկ
ըրէք. իմ հայրս՝ որ փորձառու ծերունի մըն էր,

միշտ կ'ըսէր թէ երկու ճշմարիտ չար մարդկան, մի եւ նոյն յարկի տակ բնակիլ անկարելի է. մանաւանդ թէ, կ'ըսէր, ամենեւին բուն չար մարդ չկայ, այլ միայն ուղիղ ճամբէն խոտորած դժբախտներ կը գըտնուին, զորոնք պատշաճ ժամանակին խօսուած խօսք մը նորէն ուղղութեան կը բերէ: Հայրս որ շատ տեղեր պտըտած եւ շատ բաներ տեսած էր, կ'ըսէր դարձեալ. Շատ ի մահ դատապարտեալ մարդիկ տեսած եմ, որոնք իրենց կենաց վերջին րոպէն կրօնի ձայնին լսած, խաչելութիւնը պագած եւ զղջման շաւիղը մտած են, որն որ երկինք կը տանի: Աս դժբախտներուն ինչ կը պահսէր, բայց եթէ իրենց առաջին չարիքը գործելէն յառաջ աղէկ խրատ մը, բարի օրինակ կամ օգտակար խորհուրդ մը: Սակայն դուք, սիրելի բարեկամներս, աս տեսակ չարագործաց կարգը չէք. ես ստոյգ գիտեմ որ ձեր արտաքին անհաճոյ երեւութիւն տակ աղէկ բնութիւն ու մարդկային սիրտ մը ծածկուած է: Աս պատճառիս համար իմ յանձն առած գործքիս յաջողութիւնն ալ ինձի շատ դիւրին կ'երեւայ:

Վայրենի ունկնդիրները սառածի պէս տեղերնին անշարժ կեցած էին:

— Գուք անցած գիշեր, շարունակեց կոմսուհին, վնասակար գործք մը գործեցիք, ասիկայ զղջմամբ պիտ'որ քաւէք. ձեր դրացիներուն պարտեզն ապականեցիք . . .

Մենք միաբերան ձայներնին վերցուցած՝ աս ամբաստանութեան դէմ բողոքեցին: Սգրիմ գետնէն վեր ցառքեց եւ շարժած ձայնով ըսաւ: Ասիկայ զրպարտութիւն է, մենք ամենեւին բան մը չապականեցինք. ձեր գլխուն վրայ կ'երդնում, ամենքնիս ալ կ'երդնունք:

Ճշմարիտ խօսքն այնպիսի ձեւ մ'ունի որ ստու-
թիւնն երբեք զանիկայ չիկրնար իրեն սեպհականել
Օտարական տիկինն ասոր աղէկ համոզուած էր, ուստի
իրենց պատասխանեց. Չեր խօսքին կատարեալ կ'
հաւատամ, աս կողմանէ ամենեւին յանցանք չունի
բայց ասով բանը չիմըննար: Ան ալ չէք կրնար ու

րանալ որ դուք ձեր դրացիներուն հետ բարեկամութեամբ չէք ապրիր. բարեկամներս, ձեզմէ խաղաղութիւն ու հաշտութիւն կը խնդրեմ, յանուն Ամենաբարւոյն՝ որ ամէն օր իր արեւը ձեր գլուխը կը ծագէ եւ ձեր պտուղները կը հասունացընէ. կ'աղաչեմ ձեզի որ անոնց հետ իբրեւ եղբայր եղբօր, իբրեւ քրիստոնեայ քրիստոնէի հետ վարուիք: Գիտեմ որ ձեր թշնամութեան պատճառը Անտրուզէնին բնակարանին ունեցած աղէկ դիրքն, անոր ծովուն մօտ ըլլալն եւ առատ ջուր ունենալն է: Բայց աս առաւելութիւններն առանց կռուոյ ալ կրնաք վայելել. մեր քովն եկէք բնակեցէք, հոն պարապ տեղ շատ կայ, մէկ կողմ մը ձեր բնակարանը կը շինէք. իրիկուններն ամենքնիս մէկտեղ կը ժողվուինք եւ աղէկ ընկերութիւն մը կ'ունենանք: Իսկ եթէ պատերազմելու բաղձանք ունիք, հոն աս բաղձանքներնուդ ալ կրնաք հասնիլ. մեր բնակարանը ծովուն մօտ ըլլալով՝ Պոռնէոյի աւազակաց ու ծովահէններուն առջեւ բաց է. եթէ օր մ'ասոնք մեզի այցելութիւն ընելու ըլլան, ձեզմէ արժանաւոր կերպով ընդունելութիւն կը գտնեն:

Մերիմ քանի մը ըրոպէ իր ընկերներուն հետ ցած ձայնիւ խօսելէն ետքը, կոմսուհւոյն դարձաւ եւ ըսաւ. Ինձի եւ իմ ընկերներուս համար հրապարակաւ կը խոստանամ որ ասկէ ետքը մեր դրացեաց կալուածներն ու ստացուածները կը յարգենք: Գեսպանուհին ասով չչատացաւ, այլ զանոնք նորէն յորդորեց որ իրենց տեղը թողուն ու գան Անտրուզէնին բնակարանին մօտ բնակին եւ վերջապէս ասոր ալ հաւանեցուց: Իբրեւ հրեշտակ խաղաղութեան՝ զուարթադէմ նոյն գազանաբարոյ մարդիկներուն գլուխն անցած ճամբայ ելաւ:

Անտրուզէն ու Գորրիոս աս ժամանակս մեծ անձկութեամբ կոմսուհւոյն ետ դառնալուն կը սպասէին, երբեմն նաեւ իրենց զանիկայ մինակ թող տալուն համար իրենքզիրենք կը մեղադրէին. քանի մ'անգամ հրացաննին կռնակնին առած դէպ ի բլուրն յառաջացան, սակայն տուած խոստումնին յիշելով՝ նորէն

իրենց թաքստոցը դարձան, եւ անհամբերութեամբ կը մաշէին: Յանկարծ Վանտրուզէն դէպ իրենց կողմն եկող բազմութիւն մը նշմարեց. Ահա կու գան գոչեց իր ընկերին ու թփի մ'ետեւը պահուրտած՝ մտադրութեամբ եկողներուն նայեցաւ եւ սկսաւ վախնալ որ գուցէ աւազակները թշնամութեան մտօք յառաջ կու գան եւ զկոմսուհին նենգութեամբ համոզած են որ իրենց առջեւէն երթայ. աս վախը նաեւ Գորրիյոսին հաղորդեց: Երկուքն ալ հրացաննին եւ ատրճանակնին պատրաստեցին, ու կը կարծէին որ իրենց պահուրտած տեղէն ան վայրենիներուն ամէնն ալ կրնան անվնաս ընել:

Կոմսուհին աս բանս մակաբերեց, անոր համար երբ որ Վանտրուզէնին կեցած տեղը մօտեցան, իր ընկերները կեցուց եւ ինքն առանձին Հոլանտացւոյն քովը գալով ամէն բան պատմեց: Նոր բարեկամներն իրարու ձեռքը թօթուելով՝ հաշտութիւնն հաստատեցին: Նոյն կերպով երկրորդ հաստատութիւն մ'ալ Վանտրուզէնին տունը հասնելէն ետքն եղաւ:

— Ահա աստիկ, ըսաւ հաշտարար օտարականն իր ասպնջականներուն, ձեր թշնամիներն հիմայ ձեր քովն են, ես իրենց համար ամենայն վստահութեամբ երաշխաւոր կ'ըլլամ:

Սգրիմ շուտ մը յարմար տեղ մը գտաւ իր ընկերներուն հետ նոյն գիշերն անցընելու համար: Նոյն ժամանակը նաեւ քանի մը յայտնի նշաններէն իմացուեցաւ պարտէզին ապականութեան բուն պատճառը: Սգրիմ վանդակապատին վրայ ոստոստող ընտանեցած կապկին դառնալով՝ կատակով կանչեց. Եթէ քու ազգակիցներդ ուրիշ անգամ մ'ալ հոս գալու ըլլան, աղէկ դաս մը կ'առնուն. կրնաս ասիկայ իմ կողմանէս իրենց գրել: — Բայց հիմայ երթանք անգամ մը ծովը տեսնենք, աւելցուց սաստիկ եռանդով մը: Բօլ նորեկ ընկերները ծովածոցին ճամբան տարաւ. նոյն միջոցին օտարական տիկինը Ռեմոն կոմսին ցած ձայնով ծանոյց որ կ'ուզէ իրեն հետ առանձին խօսիլ:

— Հիմայ, պատասխանեց կոմսը, չենք կրնար

իրենցմէ բաժնուիլ. ուրիշ յարմար ժամանակի մը սպասենք :

Գ.

Օ՞ովեզերք հասնելնուն պէս Բօլ սկսաւ նոր բարեկամներուն առաջին օրուան պատերազմին պատմութիւնը պատմել. աս ժամանակը կոմսուհին յարմար գտնելով՝ Ռեմոնին ըսաւ. Շատ հաւանական է որ աս գիշեր Պոռնէոյի ծովահէններէն յարձակում կրենք, որոնց առաջնորդն ուրացող մըն է՝ որն որ անմարդակերպ գազանները կը գործածէ ամէն բան սրով ու հրով ջնջելու համար: Ես նոր բերած բարեկամներուս զէնքով զբաղում խոստացայ, եւ աս խոստումը պարապ տեղ չըրի:

— Տիկին, պատասխանեց կոմսն, ես ձեր գաղտնիքը միշտ կը յարգեմ եւ աւելի խօսք չեմ պահանջեր. այսչափս մեզի բաւական է մեր պատրաստութիւնները տեսնելու որ եկողներն ըստ արժանւոյն դիմաւորենք: Արնաք մեր գործքին յաջողութեան ապահով ըլլալ, մանաւանդ որ դուք մեզի նոր օգնականներ ալ բերած էք: Ասկէ ետքը միւսներուն քովեք թալով, Բարեկամներ ըսաւ իրենց, հիմայ տասնուչորս հոգի ենք եւ գրեթէ պզտիկ բանակ մը կը կազմենք. ուստի հարկ է որ ինչ որ մինչեւ հիմայ չէինք ըներ, ասկէ ետքն սկսինք ընել, այսինքն գիշերները կարգաւորեալ կերպով պահպանութիւն ընենք: Երեկուան պատերազմը մեզի դաս մ'ըլլայ. աս ծովեզերքը միշտ Պոռնէոյի աւազակներէն յարձակում կրելու վտանգի մէջ է: Սակայն աւազակներն երկինքէն չեն իյնար, նաեւ գիշերուան մութին մէջ ալ ծովուն երեսը քիչ մը լուսաւոր կ'ըլլայ. սպասող պահապանը կրնայ եկող թշնամին հեռուէն տեսնել եւ մեզի ծանուցանել, որով կարող կ'ըլլանք վտանգին առջեւը դիւրաւ առնուլ: Առաջարկութիւնն ամենէն հաւանութիւն գտաւ եւ նոյն իրիկուն սկսաւ ի գործ դրուիլ:

Նդկաստանի անապատներուն մէջ բնակողներուն համար գիշերները մասնաւոր ազդեցութիւն

մ'ունին. քանի որ ոսկեճաճանջ արեգակն երկնից թխակապոյտ կամարին վրայ կը շողայ, հոն ամէն բան զուարթ ու զուարճալի է. բայց գիշերական ստուերը հասնելուն պէս ամենայն ինչ կը փոխուի եւ ահարկու կերպարանք մը կ'առնու. անտառներն ու ձորերը, ծառերն ու թփերը, լերինք ու բլուրները տեսնողներուն զարհուրանք կը պատճառեն:

Գաղթականք օրուան աշխատութենէն յոգնած՝ իրենց բնակարանին մէջ կը հանգչէին. միայն մէկ հոգի, Ռեմոն կոմսն, ամենուն համար կը հսկէր, եւ իրմէ ուրիշ ոչոք կը մտածէր որ նոյն գիշերը վերահաս վտանգ մը կայ: Գիշերուան խոր լուսթիւնը միայն մօտաւոր վտակին կարկաջելը, ծովուն մանր ալեաց խոխոջելն, անտառին ծառերուն խարշափելն ու գազանաց հեռաւոր մռնչիւնը կ'ընդհատէին: Կոմսուհին՝ ստոյգ գիտնալով որ նոյն իրիկուն ծովահէնք արշաւանք պիտ'որ ընեն, մեծ ճիգ ըրաւ որ չքնանայ, եւ կանթեղը մարած՝ իր խցին պատուհանին առջեւը պատրաստ կը կենար ու պահապանին միտ կը գնէր որպէս զի անոր տուած նշանը լսէ: Երկայն ատեն այսպէս սպասելէն ետքը, վերջապէս քունն իր վրայ տիրեց եւ ստիպուեցաւ անոր տեղի տալ: Կէս գիշերուան մօտ կոմսն իր պահպանութեան ժամանակը լմրնցուցած էր, ուստի իրեն տեղ Բօլ ծովեզերք գնաց եւ հոն մինչեւ առտու սպասեց:

Մըբեր ծագելուն պէս բոլոր գաղթականք տնէն դուրս ելան՝ որոնց Բօլ իր գիշերուան պահպանութեան ժամանակը պատահածներն սկսաւ պատմել: Իսկզբան, ըսաւ, քիչ մը ժամանակ ինձի այնպէս երեւցաւ որ ստուգիւ բան մը պիտ'որ պատահի. Ռեմոն կոմսին տեղը գալէս ետքն, երբ որ մտադրութեամբ ծովուն վրայ կը նայէի, յանկարծ շունն ողբալու ձայն մը սկսաւ արձակել. նաեւ ականջները կախեց ու կռնակի մազերը տնկուեցան: Շները ծովահէններուն այսչափ պատիւ երբեք չեն ցուցրներ. աս գիտնալով՝ մտածեցի որ անտարակոյս սեւ վագր մը նոյն կողմերը մօտեցած է, ուստի քանի մը քայլ ծովուն մէջ յառաջացայ որպէս զի հարկաւոր եղած ատեն ձկերուն քով

ապաւինիմ. միանգամայն հրացանս պատրաստ բռնեցի եւ մեծ մտադրութեամբ անտառին սկսայ նայիլ: Շունը չէր սխալած. ծովեզերքին ճերմակ աւազին վրայ սեւ կէտ մ'երեւցաւ, եւ կամաց կամաց յառաջ կու գար. բոլոր մարմնովը դողացող շունն ալ ծովուն մէջ մտաւ ու քովս եկաւ: Սեւ վագր մը մեզի մօտեցաւ, սակայն ջրին մէջ չմտաւ, վասն զի ամէն կատուի տեսակ անասուններ ջրէն կը խորշին, այլ դիմացնիս կանկ առաւ կեցաւ: Շատ դիւրութեամբ կրնայի հրացանիս գնդակն իր ճակատին զարնել, սակայն չուզեցի փոքր բանի մը համար զձեզ արթնցնել եւ վախ պատճառել. ուստի սպասեցի որ առտու ըլլայ. բայց գաղանն արեւուն լոյսը տեսածին պէս՝ սաստիկ զօրութեամբ վեր ցատքեց իբրեւ թէ անոր ճառագայթներէն մէկն իր սիրտը ծակած ըլլար. ետքն անգամ մը թօթուեցաւ, ահագին ձայնով մռնչեց եւ անտառին մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Աս պատմութիւնը լսելէն ետքն Սդրիմ առաջարկեց որ ծովուն եզերքը պզտիկ քարաշէն պահակատուն մը շինեն, որպէս զի գիշերապահները գաղանաց յարձակմանէն ապահով ըլլան: Առաջարկութիւնն ամենէն ընդունուեցաւ եւ անմիջապէս ամէնը միաբան շինութիւնն սկսան: Ռեմոն կոմսը՝ զորն որ միւս ընկերներն իր փափուկ կաղձածքին համար միշտ այսպիսի աշխատութիւններէն դուս կը հանէին, աս միջոցիս մինակ մնալով՝ կոմսուհւոյն մօտեցաւ եւ հարցնելու կերպով մ'անոր երեսը նայեցաւ:

— Չեր տարակոյսն իրաւացի է, ըսաւ անոր, օտարականը, բայց . . .

— Միշտ թշնամեաց սովորութիւնն է, պատասխանեց Ռեմոն, ան ժամանակ չգալ, որ ժամանակ որ իրենց գալուն կը սպասուի:

— Բայց ստուգիւ պիտ'որ գան, կրկնեց կոմսուհին, ասոր վրայ ապահով եղէք. եւ ես եմ պատճառն որ ձեր այս խաղաղ ապաստանարանն . . . Եթէ գիտնայի, տէր կոմս, որ իմ ասկէ հեռանալս զձեզ յարձակման վտանգէն կ'ազատէ, անմիջապէս կը հեռանայի եւ կենացս վտանգաւն անտառներուն

մէջէն Սամարանկ երթալու ճամբայ մը կը փնտուէի: Բայց դժբախտութեամբ համոզուած եմ որ իմ հեռանալս չէ թէ միայն օգուտ չըներ, այլ վտանգն աւելի եւս կը սաստկացընէ:

Ուեմոն կոմսին համբերութիւնն հատած էր. ալ կ'ուզէր անգամ մ'օտարականին գաղտնեաց վրայէն քողը վերցընել. նաեւ կոմսուհին իր գաղտնիքն յայտնելու ժամանակն հասած կը համարէր. ուստի քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքն, իբրեւ թէ միտքը ժողվելու համար, խօսքը նորէն սկսաւ:

Սիրելի կոմս, ըսաւ Ռեմոնին, ալ լռելու ատենը չէ. վտանգը մեզի շատ մօտեցած է. ուստի լսեցէք եւ հարկաւոր պատրաստութիւնները շուտով ըրէք: Գուք անտարակոյս Տիւբլէ ծովապետին՝ Հնդկաստանի գաղղիական դիւցազնին երեւելի գործքերը լսած էք. յիսնոյն քաջին որդեգիրը կը տեսնէք: Գեռ պզտիկ տղայ մ'էի երբ որ անիկայ զիս Տեբրեմոն կոմսին իր մտերիմ բարեկամին խնամոցը յանձնեց եւ այնպէս իմ տղայութիւնս Միսորի անցուցի. շատ անգամ ամիսներով Գորոմանտելի եւ Մալապարի կողմերը զօրաց բանակատեղը ստիպուեցայ մնալ: Միսորի Անգղիացւոց տրուելէն ետքը, զիս Տեբրեմոն պատանի կոմսին հետ ամուսնացուցին: Ամուսինս ամենայն կերպով Տիւբլէին ճամբան բռնեց, եւ իրեն պարտք համարեցաւ անոր սկսած գործքն յառաջ տանիլ, այսինքն Հնդկաստանի մէջ մեծ ու ծաղկեալ գաղղիական գաղթականութիւն մը հիմնել. . . : Իր ըրած քաջութիւնները հոս պատմելն աւելորդ կը համարիմ, զորոնք միշտ քիչ զօրութեամբ գլուխ հանեց. նաեւ զանոնք պատմելու ժամանակ ալ չունինք:

Հոս կոմսուհւոյն ձայնը կտրեցաւ. եւ աչուրներէն հեղեղի պէս արցունք սկսան թափուիլ. քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը կարող եղաւ նորէն խօսքն յառաջ տանիլ: — Աս վայրկենիս մէջ իմ ամուսինս Մալայեան ծովահէններուն ձեռքը կը գտնուի. աս անօրէններն իրենց արշաւանքներովն ամուսնոյս ձեռք զարկած գործքին մեծ արգելք կ'ըլլային, ուստի հարկ եղաւ որ անիկայ իր զէնքն անոնց

դէմ դարձրնէ: Ծովահէնք շարաշար հարուածներ ընդունեցան. սակայն աս ազգին վրէժխնդրութեան հոգին արտաքոյ կարգի է. շուտ մ'ամէն տեսակ պատրաստութիւնները տեսան եւ վերջապէս ամուսինս իրենց դարանը ձգեցին:

Սիւրգուֆ՝ մեր բարեկամը զիս Մալազա նաւուն մէջ առաւ, եւ յուսալով որ գուցէ ամուսինս դեռ սպաննուած չէ եւ ծովահէններուն մեծ ստակի գումար մը տալով կրնայ զինքն ազատել, կը ջանար անգղիացի վաճառականի նաւ մը բռնել եւ անոր աւարէն ամուսնոյս փրկանաց ստակը հոգալ: Բայց հիմայ իմ պատմութեանս դժուարին տեղը հասայ: Մալազային մէջ Պանդամ անուամբ մարդ մը կայ՝ որ դժոխքէն փախած գեւ մըն է

— Իր համբաւը լրած եմ, պատասխանեց կոմսը:

— Սիւրգուֆ իր ազնուական կատարելութեանց հետ նաեւ քանի մը պակասութիւններ ալ ունի անպիտան մարդիկներու վրայ մեծ վստահութիւնը կը դնէ. Աստուած տար որ օր մը շտիպուէր աս բանիս համար զղջալ: Աս Պանդամին ալ բոլորովին յափըտակուած եւ զինքն իր երկրորդ պաշտօնակալն ըրած է. նաեւ աս նենգաւորը Մալազային բոլոր նաւավարներն իր կողմը շահած է: Բայց Սիւրգուֆին ջատագովութեան համար պէտք է խոստովանիլ թէ չկայ մէկն որ Պանդամին պէս Մալայեան ծովը ճանչնայ. ամէն ծոց ու խորշ իրեն ծանօթ է, եւ ալէկոծութեան կամ զօրաւոր թշնամւոյ մ'երեւցած ատեն կրնայ նաւը շուտով ապահով տեղ մը խոթել: Նաեւ բնական ճարտարութիւններ ալ ունի որով նաւաստինները շատ կը զբօսցընէ: Սակայն իր դէմքը կատարեալ աւազակի երեւոյթ ունի. հրային աչուրներ, դժոխքի կրակին մէջ խորովածի նման գոյն, ձեռքի տեղ գազանի թաթեր, ու մազերն ողնոյ փշեր կը նմանին:

— Վեղեցիկ նկարագիր:

— Իր վերջին անգամ ըրած յանդուգն գործքովը Սիւրգուֆին բոլոր վստահութիւնը վաստակեցաւ: Պաղամիայի մէջ արդարութեան սպասաւորներէն հալածուելով՝ մեծ կտոր մ'ափիոն կլլեց, որ

գումէշ մը սպաննելու բաւական էր, ու Մալայեցւոց դաշուհով մը զինեալ՝ դիւահարի պէս քաղքին փոշոցներուն մէջէն կատաղաբար անցաւ, առանց իր վրայ արձակուած հրացաններէն վնաս կրելու: Այսպէսով մեծ ջրանցքին եղերքն հասաւ եւ լողալով դիմաց անցաւ, ուր անտառին մէջ ութ օր մնաց մինչեւ որ յարմար ժամանակ գտնելով՝ գաղղիացի նաւ մը փախաւ եւ հոն Սիւրգուֆին հետ ծանօթութիւն ըրաւ:

Իմ Մալագայի մէջ մտնելէս քիչ ժամանակ ետքն սկսայ աս վայրենի մարդուն վրայ իմ անձիս դէմ թշնամական վարմունք մը նշմարել, որ երթալով կ'աւելնար. շատ անգամ աս բանս Սիւրգուֆին ծանուցի, բայց անիկայ միշտ պատասխան կուտար թէ կը յուսամ որ շուտով քու ամուսինդ ազատելու գումարը կրնանք ձեռք ձգել եւ ան ատեն զքեզ ցամաք կը հանեմ: Աերջապէս այնպիսի դէպք մը պատահեցաւ որ իմ Մալագայի մէջ աւելի ուշանալս անկարելի ըրաւ: Գիշեր մ'երբ որ նաւավարաց մէկ մասն իրենց խցին մէջ քուն մտած էին եւ միւսները նաւուն վրայ հսկողութիւն կ'ընէին, Պանդամ իրեն ազգակից նաւաստիներէն մէկուն հետ խցին մէկ անկիւնը նստած կը սկսի ցած ձայնիւ անոր ծանուցանել թէ իմ ամուսինս բռնող ծովահէններն ստակի մեծ գումար եւ իրենց աւարներէն հարուստ բաժին խոստացած են անոր՝ որ զիս ողջ ողջ իրենց ձեռքը յանձնէ: Ես կ'ըսէ վայրենասիրտն՝ որոշած եմ աս գործքս գլուխ հանել եւ արդէն նաւաստիներէն ոմանք ինձի օգնելու խօսք տուած են, ուստի դուն ալ մեզի հետ միաբանէ եւ շուտով գործքի ձեռք զարնենք: Բարեբախտութեամբ մալայեան լեզուն հասկըցող գաղղիացի նաւավար մ'իր անկողնոյն մէջ արթուն պառկած էր. ասիկայ թէպէտ եւ Պանդամին բոլոր խօսքերը չիլսեր, սակայն այնչափը կը լսէ որչափ որ խնդրոյն ինչ ըլլալն իմանալու համար բաւական էր: Անմիջապէս դեռ կատարեալ չլուսացած Սիւրգուֆին եւ նաեւ ինձի բանն իմացուց: Ալ յապաղելու ատեն չկար. Սիւրգուֆ զիս իրեն կանչեց եւ ըսաւ թէ Սամարանկի ծովեղերքն հինգ եւ

ընդհանուր գաղթականներ կը գտնուին՝ որոնց գլուխը գաղղիացի ազնուական մըն է. ասոնք ամէնն ալ հիւրասէր մարդիկ են, եթէ կ'ուզես անոնց պաշտպանութեան տակ մտնել, աս գիշեր Պանդամին քնացած ատենն զքեզ մակուկով մը երկու հաւատարիմ նաւավարներով հոն կը խրկեմ: Բայց ինձի խոստում պիտ'որ տաս որ իմ, իմ նաւիս եւ ինձի այնչափ օգտակար եղող Պանդամին վրայ ամենեւին մէկու մը բաց ի Գլավիէր կոմսէն, խօսք պիտ'որ չխօսիս: Միայն անոր կրնաս, եթէ վտանգաւոր ժամանակ մ'աս գաղտնիքն յայտնելն անհրաժեշտ հարկաւոր երեւայ, այս ամենայն ծանուցանել: Այսպէս ըսաւ Սիւրբուֆ եւ . . . եւ ես աս ժամանակս ծանուցանելն հարկ համարեցայ եւ անոր համար համարձակ խօսեցայ:

— Տիկին, պատասխանեց կարեկցութեան շարժած կոմսը, ձեր իմ վրաս այսչափ վստահութիւն ունենալուն համար մեծապէս շնորհակալ եմ. սակայն ներեցէք ինձի մէկ հարցում մ'ալ ընել. ինչ պատճառաւ աս ժամանակս ձեր գաղտնիքն յայտնելը հարկ կը համարիք:

— Արովհետեւ զիս ահագին խորհուրդ մը շատ կը չարչարէ. ես ան Պանդամը կը ճանչնամ, որ կարող է ամէն տեսակ անօրէնութիւն ի գործ դնել. անշուշտ իր ճշմարիտ սատանայական սրամտութեամբը Սիւրբուֆին ինձի պատրաստած ապաստանարանը պիտ'որ իմանայ եւ . . .

— Աւ մենք արժանաւոր կերպով ան պզտիկ սատանային ընդունելութիւն պիտ'որ ընենք. ասոր վրայ ապահով եղէք:

— Ասոր կատարեալ համոզուած եմ, ըսաւ օտարական տիկինն, եւ ձեզի խօսք կու տամ որ Աւրորա Տերբեմնն կոմսուհին պատերազմին օրը ձեր կարգին մէջ պիտ'որ գտնուի եւ թշնամոյն հետ պիտ'որ զարնուի: Բայց ուրիշ տարակոյս մը զիս շատ անհանգիստ կ'ընէ. մեր միւս օրուան տեսած ծովասպատակի նաւը . . . ստոյգ գիտեմ որ անիկայ Մալագան էր, թէպէտ եւ գոյնը փոխուած էր: Շատ կը

վախնամ որ աս դիմակին տակ զարհուրելի դէպք մը ծածկուած է: Պանդամ արթըննայէն ետքն, երբ որ զիս նաւուն մէջ գտած չէ, հաւանականաբար բոլոր նաւավարներն ապստամբեցուցած եւ զՍիւրգուֆ սպաննած պիտ'որ ըլլայ. այսպիսի դէպքեր շնդկաց ովկիանոսին մէջ շատ անգամ կը պատահին:

— Տիկին, պատասխանեց Ռեմոն, Սիւրգուֆ իր քսանուվեց նաւաստիներուն մէջ տասնուհինգ քաջ Գաղղիացի ունի:

— Ո՞ր ժամանակէն կը խօսիք:

— Ս'եց ամիս յառաջ իրեն հետ տեսութիւն բրած եմ:

— Այոն ժամանակէն վեր ան քսանուվեցէն երեք մասին երկուքը զանազան պատերազմներու մէջ պատուաւոր մահուամբ մեռան, եւ անոնց տեղ առհասարակ Մալայեցիք եւ ուրացեալք բռնեցին. որովհետեւ Սիւրգուֆ ամենեւին ընտրութիւն չընէր, այլ ամէն ուզողներն իր նաւը կ'ընդունի: Երբ որ ան ալ կը մտածեմ թէ Պանդամ ան մարդիկներուն վստահութիւնը բոլորովին շահած է . . . : Չէք կրնար երեւակայել թէ ան Պանդամն ինչ աստիճանի նենգաւոր ու խորամանկ է. ստուգիւ երէկ գիշեր մեզի այցելութեան կու գար եթէ որս մ'ըրած չըլլար, եւ նախ զանիկայ ապահով տեղ մը պահելու ջստիպուէր:

— Չեր վախն ու տարակոյսը շատ հաւանականութիւն ունի:

— Իմ գտնուած ներկայ վիճակս, եւ ձեզի ու ձեր ընկերներուն իմ հոս գալովս պատճառած վտանգներուս մտածութիւնը բոլոր ուրիշ հոգերս մոռցրնել կու տան: Ամէն բանէ յառաջ պէտք ենք ներկային վրայ խորհիլ, իսկ ապագային հոգն Աստուծոյ թող տալու ենք:

— Ահաղաչեմ, տիկին, մեզի համար ամենեւին հոգ մ'ընէք. այսպիսի յարձակումներ հոս միշտ կը պատահին, մենք ձեր անվեհեր համարձակութեան շնորհակալ ենք որ մեզի բազմաթիւ նիւակակիցներ բերաւ:

Ե.

Միւս ընկերներուն իրենց քովը գալն աս խօսակցութեան վերջ տուաւ: Ասոնք իրենց գործքը լմրնցուցած եւ քարաշէն պահակատունը պատշաճ տեղ մը շինած էին: Ռեմոն կոմսն իրենց ջանքը գովեց եւ իբրեւ շնորհք մը խնդրեց որ նոյն գիշերն ինքը պահպանութիւն ընէ: Ամէնն ալ իր խնդիրը սիրով յանձն առին:

Արեւադարձի կողմերը գիշերուան վտանգներն արեւը մտնելէն անմիջապէս ետքը կը սկսին. հազիւ թէ արեգակն հորիզոնին ետեւն աներեւոյթ կ'ըլլայ, խոր խաւարը շուտ մը կը տիրէ. նոյն լայնութեան աստիճաններուն մէջ գտնուած երկիրներն ամենեւին վերջալոյս չունին: Կոմսուհին գաղթականները կերպով մ'արթուն պահելու եւ մօտաւոր վտանգին դէմ պատրաստ բռնելու համար զիրենք բնակարանին առջեւը ժողված՝ զանազան հետաքրքրական պատմութիւններ կը պատմէր, զորոնք յօժարութեամբ մտիկ կ'ընէին: Սակայն քանի որ Սդրիմ՝ որ շատ սուր ականջ ունէր, թեթեւ շարժում մը կ'ընէր, պատմութիւնը կը դադրէր, եւ ամէն մարդ գիշերուան ձայնին միտ կը դնէր, ան վեհ ներդաշնակութեան, որուն՝ նուագարանաց ձայնն երբեք չիկրնար հաւասարիլ: Ծառերը կը խարշափեն, ովկիանոսը կը մըռմռէ, հոսանքները կ'որոտան, գետերը կը կարկաջեն, վտակները կը խոխոջեն, գազանները կը մռնչեն, եւ լերանց արձագանգն այս ամենայն ձայներն ի մի ժողվելով՝ գիշերուան ան անիմանալի նուագը կը կազմէ:

Իարձր խոտերու մէջ ծածկուած պառկած էր Ասթոն՝ գաղթականութեան հաւատարիմ պահպան շունն: Աւրորա կոմսուհին յանկարծ մօտաւոր վտանգն յիշելով՝ պատմութիւնը նորէն կտրած՝ սկսած էր խորհիլ թէ արդեօք Ռեմոն կոմսը ծովուն քով ինչ վիճակի մէջ կը գտնուի, երբ որ Սդրիմ եւ Ասթոն անհանգիստ շարժում մը սկսան ընել: Գաղթականք տեղերնին անշարժ մնացին. ամէն մէկն իր հրացանն աւելի հաստատուն բռնեց:

Սդրիմ ցած ձայնով մ'ըսաւ. Հովը ցամաքէն կը շնչէ ու չիկրնար ծովուն կողմէն մինչեւ հոս ձայն հասնիլ . . . ի վերայ այսր ամենայնի ականջիս հրացանի ձայն մ'եկաւ: Ասթոն խորունկ խունչիւն մ'արձակեց, ոտք ելաւ եւ դեռ նստող գաղթականաց նայելով՝ կ'ուզէր անոնց իմացընել որ իր օրինակին հետեւին:

Այն ժամանակը ծովուն եզերքն հետեւեալ դէպքերը պատահեցան: Պահակատան դիմացը ծովուն մէջ երկրնցած հրուանդանի մը քով նաւ մ'երեւան ելաւ եւ պզտիկ խորշի մը մէջ կեցաւ: Շուտ մ'աս մեծ նաւէն մակոյկ մը բաժնուելով ծովեզերք մօտեցաւ. Ռեմոն կոմսը թիերուն ձայնն յայտնի կը լսէր. մակուկին երկու կողմն եւ անոր անցած տեղը կայծեր կ'երեւային, ինչպէս որ արեւադարձի ծովերուն մէջ գիշերն յաճախ կը պատահի: Մեծ հանդարտութեամբ ու մտադրութեամբ պատրաստեց Ռեմոն իր հրացանը: Պզտիկ նաւակը միշտ դէպ ի ցամաք կը մօտենար, կոմսն անոր մէջի մարդիկն յայտնի սկսաւ տեսնել. վեց հոգի հրացաններով զենած էին, բայց երկու թիավարները զէնք չունէին:

Մենեւին տարակոյս չկար որ եկողները ծովու աւազակներ էին՝ որոնք յայտնապէս գէշ մտօք հոն կը մօտենային. ի վերայ այսր ամենայնի Ռեմոն կոմսը ճշմարիտ վեհանձնութեամբ չուզեց իր կողմանէ յարձակումն սկսիլ: Գլուխը պահակատան պատէն վեր վերցընելով եկողներուն պողաց որ շուտով անկէ հեռանան: Իր վրայ արձակուած հրացանի մը գնդակն՝ որ գլխին քովէն անցաւ, իր պահանջման պատասխանն եղաւ. ան ատեն ինքն ալ հրացանն արձակեց եւ երկու հոգի գետինը պառկեցուց. աս հրացանին ձայնն էր որ Սդրիմ եւ Ասթոն լսած էին: Կոմսն երկրորդ հրացանը ձեռք առաւ եւ նորէն արձակելով թշնամիներէն երկու հոգի ալ սպաննեց ու մէկը վիրաւորեց: Մակոյկը քիչ մը ժամանակ անշարժ կեցաւ, ետքն սկսաւ կամաց կամաց ետ քաշուիլ եւ մեծ նաւուն քովն երթալ:

Կոմսն իր ընկերներուն դեռ իրեն օգնու-

Թեան չգալուն վրայ զարմացած՝ նոր յարձակման մը սաստկութեամբ դէմ դնելու պատրաստուելու սկսած էր, երբ որ յանկարծ բազմութեան մ'ոտնաձայն լսուեցաւ. բոլոր գաղթականք աղէկ զինուած իր քովը կու գային, իրենց հետ մէկտեղ նաեւ Աւրորա կոմսուհին, զորն որ ոչ աղաչանքով ոչ ուրիշ կերպով մը կարող եղած էին արգելուլ որ տունը մնայ եւ ինքզինքը վտանգի մէջ չձգէ:

— Չէք գիտեր որ, պատասխանած էր տիկինն իրենց աղաչանքներուն, Պենկալայի պատերազմին մէջ երբ որ Տիւբլէ 1000 Գաղղիացուց եւ 10,000 Հընդկաց հրամանատարութիւն կ'ընէր, իմ հայրենեացս կանայքը պատերազմներուն մէջ կը գտնուէին եւ իրենց ինկող եղբարցը զէնքն առնելով՝ անոնց մահուան վրէժը կ'առնուին: Ես վառօդի շոգոյն մէջ մեծցած եմ եւ չեմ ուզեր այսչափ քաջ մարդիկներուն իմ անձիս համար պատերազմած ժամանակն անգործ կենալ:

Կոմսն՝ եկող ընկերներուն քիչ մը յառաջ պատահած դէպքերը պատմեց եւ ամենքը պատերազմի պատրաստուեցան: Ետքը կոմսուհոյն՝ ծովածոցին ծայրը կեցած նաւը ցուցուց որ զանիկայ աղէկ դիտելէն ետեւ ցած ու ցաւագին ձայնով ըսաւ.

— Աղէկ կը ճանչնամ, անիկայ Մալագան՝ Սիւրգուֆին նաւն է . . . Պանդամ անոր մէջ կը գըտնուի: . . . Իսկ Սիւրգուֆ. Տէր Աստուած արդեօք իրեն ինչ եղած է:

Այնոն նորէն իր ընկերներուն դառնալով՝ Բարեկամք, ըսաւ, աս նաւուն մէջ մարդ մը կայ որ կը կարծէ թէ մեր վիճակին վրայ աղէկ տեղեկութիւն ունի. սակայն մեծապէս կը սխալի եւ աս սխալն այսօր իրեն շատ վնասակար պիտ'որ ըլլայ: Ինքը կը համարի թէ մենք միայն հինգ հոգի ենք, ուր որ մեր պատուական հիւրին բերած օգնականներովը 14 հոգի եղած ենք. աս պարագան մեզի աղէկ կրնայ օգնել, եւ եթէ կ'ուզէք զիս ձեր վստահութեամբը պատուել, անմիջապէս ձեզի իմ յատակագիծս կը ծանցուանեմ:

Ամէնը միաբերան խնդրեցին որ համարձակ

խօսի: Քիչ մ'ետքը մեր վրայ յարձակում պիտ'որ
ըլլայ, ըսաւ կոմսը. շատ հաւանական է որ թշնամին
աս քարաշէն պահակատնէն պիտ'որ զգուշանայ եւ
ծովածոցին դիմացի անկիւնը ցամաք ելլելու փորձ
պիտ'որ ընէ: Չեզմէ հինգ հոգի ծովեզերքէն դէպ ի
նոյն կողմը յառաջանան եւ ապահով դիրք մ'առած
կենան. անտարակոյս ձեր վրայ հրացան պիտ'որ ար-
ձակուի, սակայն որովհետեւ ծովը յուզեալ է, շար-
ժող նաւակներէն աղէկ նշան չիկրնար առնուիլ եւ
ձեզի մեծ վնաս մը չիհասնիր. ասոր հակառակ դուք
հաստատուն տեղ կեցած ըլլալով՝ կրնաք ձեր հրա-
ցաններն աղէկ գործածել ու թշնամին ցամաք մօ-
տեցած ատենն արդէն տկարացած կ'ըլլայ: Ի վերայ
այսր ամենայնի, որովհետեւ այսպէսով ալ ինքը միշտ
զօրագոյն է, առաջին ծովահէնն ոտքը ցամաք դրա-
ծին պէս, անյապաղ փախէք. մեր ժողովատեղին աս
ժայռը պիտ'որ ըլլայ, որուն վրայ նեղ եւ դժուարելա-
նելի ճամբով մը կ'ելլըցուի: Երբ որ թշնամիք զձեզ
հալածելու կը սկսին, մենք զիրենք ետեւի կողմանէ կը
զարնենք եւ այնպէս երկու կրակի մէջ կ'առնունք:

Աս առաջարկութիւնն ընդհանուր հաւանու-
թիւն գտաւ. Ռեմոն ծովեզերք երթալու հինգ ան-
ձինքն որոշեց, ասոնց մէջն էին Բօլ, Վանտրուզէն
եւ Սդրիմ, որոնք անմիջապէս ճամբայ ելան իրենց
սահմանուած դիրքը բռնելու. միւս ութ անձինք
կոմսին հրամանաւր ժայռին վրայ տանող նեղ ճամ-
բուն քովերը՝ թփերու մէջ բաժնուեցան, իսկ Աւ-
րորա կոմսուհին հաստ ծառի մը բնին ետեւն ապա-
հով տեղ մը դրուեցաւ: Ինքն Ռեմոն աս կարգա-
դրութիւններն ընելէն ետեւ նորէն պահակատան մէջ
մտաւ, որպէս զի անկէ թշնամւոյն շարժումները դիտէ:

Օովածոցին վերջին ծայրն՝ ուր թխագոյն ցից
ժայռ մը դէպ ի երկինք կը բարձրանար եւ իր ստո-
րտն ալեաց մէջ կը թանար, խարիսխ նետած կե-
ցած էր Մալագա նաւը: Սամպրայէն, Արուեան կզզի-
ներէն Գիմորէն եւ Պանձերմասսինկէն ժողվուած
աւաղակները ժամանակ ժամանակ իրենց պղնձագոյն
դիւական դէմքերն աստղներուն լուսոյն մէջ կը ցու-

ցրնէին: Իրենց զարհուրելի առաջնորդը Պանդամ, կապկի արագաշարժութեամբ նաւուն ծածկն ելաւ, հայհոյելով, անիծելով եւ օձի պէս գալարելով:

— Հոս եկէք Պղուտոն ու Նեբդուն, պուռաց կատաղի ձայնով մը, հոս եկէք կանացի վատեր. դուք հինգ հոգւոյ դէմ տասն հոգի էիք եւ մեղկութեամբ ետ փախաք. երդուեալ ի կուռս Հնդկաց, ալ կենդանի քուն պիտ'որ չմտնէք: — Երկու ատրճանակի ձայն հնչեց. Պղուտոն ու Նեբդուն մեռած շնչասպառ գետին ինկան. իրենց մարմիններն իբրեւ անօգուտ բեռ նաւէն դուրս նետուեցան:

— Հոս եկէք Վագերաչուի եւ դուն Գոպրա-Գաբել:

Երկու աւազակները դողալով յառաջ եկան:

— Դուք իմ աջ բաղուկներս էք. դուք երկուքնիդ քաջասիրտ եւ արի մարդիկ էք. մեր աւարէն ձեզի երեքպատիկ մաս պիտ'որ ելլէ: Գոպրա-Գաբել, Պղուտոն ու Նեբդուն մեռան եւ չեն կրնար պատասխան տալ, դուն անոնց տեղ պատասխան պիտ'որ տաս. բայց գիտնաս որ ամէն մէկ սուտին համար մէյմէկ գնդակ պատրաստած եմ: Իմացա՛ր:

Գոպրա-Գաբել հպատակութեան ձեւ մ'ընելով ծանոյց որ միայն ստոյգը պիտ'որ խօսի:

— Ըն երկու անօրէնները, կրկնեց Պանդամ, զՍիւրգու՛Ֆ սպաննեցի՛ն:

Ոչ, նաւապետ, պատասխանեց Գոպրա-Գաբել. քու հրամանիդ համեմատ զինքը Մատուրայի հըրուանդանը ցամաք հանեցինք. եւ ոչ իր մէկ մազին վնասեցինք:

— Ա'երդնո՛ւս ի Պուտա-Սուրա գիշերական աստուածն որ ըսածդ ստոյգ է:

— Ը, յո՛, նաւապետ,

— Լաւ. իսկ ան հինգ Պրըդայնցիները:

— Ո՛հ, նաւապետ . . . անոնք ալ որիդ պիտ'որ չուտեն:

Ըս խօսակցութեան ժամանակ բոլոր աւազակներն իրենց առաջնորդին քով ժողովուեցան: Պանդամ իրենց դառնալով՝ իմ սիրելի բարեկամներս,

ըսաւ իրենց, իմ մարմնոյս մէյմէկ բազուկները, դուք
կը կարծէք որ ես աս տաժանելի կեանքը միշտ
պիտ'որ շարունակեմ. մեծապէս կը սխալիք եթէ
այսպէս կը կարծէք: Ես քիչ ժամանակ ետքը Հընդ-
կաց թագաւորի մը կեանք անցընելու պիտ'որ սկսիմ:
Բայց մի կարծէք որ զձեզ նոյն ժամանակը ծովուն
երեսն անտէրունչ պիտ'որ թողում. ձեզմէ ամէն մէկն
այնչափ ստակ պիտ'որ ունենայ որ կարող պիտ'որ
ըլայ իշխանի մը պէս հանգիստ ապրիլ: Խօսքերուս
աղէկ միտ դրէք:

Պանձերմասինկի ձորը գիտէք, որ Պոռնէոյին
հարաւային կողմը կը տարածուի. գիտէք միանգա-
մայն որ հոն ոսկւոյ աւազ կը գտնուի. ան ոսկե-
հանքները ձերը պիտ'որ ըլան եթէ ինձի աղէկ հնա-
զանդութիւն ընէք: Ստոյգ է Պոռնէոյի զառամեալ
թագաւորն՝ որ ալ ան ոսկիները վայելելու կարողու-
թիւն չունի, զանոնք դիւրաւ մեր ձեռքը պիտ'որ
չտայ, սակայն ես ձեզի անձամբ պիտ'որ առաջնոր-
դեմ. յաջողութեան վրայ ապահով եղէք:

Ալուզակաց արձակած ուրախութեան աղաղակն
աս խօսքին պատասխանն եղաւ:

Աւազակպետը խօսքն այսպէս շարունակեց:
Բարեկամներ, դուք ան եւրոպացի կինը տեսած էք՝
որ քիչ մը յառաջ՝ երբ որ աս նաւին հրամա-
նատարը դեռ Սիւրգուֆ էր, ասոր մէջ կը գըտ-
նուէր եւ Պրըդայնցի նաւավարներէն հոս բնա-
կող հինգ տոժոյն գաղթականաց քով բերուեցաւ:
Դուք արդէն մեծ ծառայութիւն մ'ըրիք՝ իմ քնացած
ատենս անոր փախչիլն ինձի ծանուցանելով, բայց
հիմայ աւելի մեծագոյն ծառայութիւն մը պիտ'որ ընէք:

— Ամէն բանի պատրաստ ենք, տէր նաւապետ,
պուռացին միաբերան աւազակները:

— Ձեր ընելու ծառայութիւնն աս է, որ ինձի
պիտ'որ օգնէք նոյն կինը ձեռք ձգելու. անիկայ մեր
ազգին ռիսերիմ թշնամուցն կինն է. իր ամուսինը մեր
ղեղին մեծ կոտորածներ ըրած է եւ հիմայ Գիմորի
մէջ մեր վրէժխնդրութեան կը սպասէ, բայց հարկ
է որ այսպիսի թշնամուց մը բոլոր ձեռք ջնջուի. իր

անձին համար մեր Գիմորի արուեստակիցները մեծ գումար խոստացած են. ձեր առաջնորդին բախտը նոյն գումարը պիտ'որ շինէ: Չեր առաջին անգամ ըրած փորձը չյաջողեցաւ, երկրորդն անշուշտ պիտ'որ յաջողի, վասն զի ես ալ ձեզի հետ պիտ'որ գամ: Աս անգամ ան քարէ պահակատան հետ կռուելով մեր ժամանակը պիտ'որ չկորսնցրնենք, այլ ծովածոցին միւս կողմը ցամաք պիտ'որ ելլենք: Մենք տասնուհինգ հոգի ենք իսկ իրենք միայն հինգ հոգի, ուստի ցամաք ելլելը դիւրաւ կրնայ յաջողիլ: Եւրոպացի կինը գիշերուան մէջ մեր ձեռքէն չիկրնար փախչիլ. արդէն ամէն բան հաշիւ ըրած եմ: Չիկրնար անտառին մէջ պահուիլ, որովհետեւ հոն վագրըներու ձեռք կ'իյնայ. միայն սա բլրին վրայի ծառաստանն իրեն ապաւէն մը կրնայ ըլլալ. բայց ով որ խիտ թփերու մէջէն ճամբայ կը բանայ, անշուշտ իր հետքը կը թողու. եթէ գիշերը զինքը չենք կրնար գտնել, ցորեկն ստուգիւ ասիկայ կը յաջողի. վասն զի ինքն առանց իմանալու իր զգեստին ծուկններն ան փշուտ թփերուն վրայ կը մնան եւ իր անցած տեղը կը ցուցնեն. ասոր աղէկ միտ դրէք: . . : Ահաւասիկ ես խօսելիքս խօսեցայ, հիմայ գործադրութիւնն սկսինք:

Աս խօսակցութենէն քիչ մ'ետքը Մալագան խարիսխը վերցուց եւ այնպիսի ուղղութիւն մը բռնեց որ կ'երեւար թէ Սամարանկին արեւմտեան կողմը Գալիմա գեղը պիտ'որ երթայ: Ռեմոն կոմսն՝ որ իր բարձր դիրքէն աս բանս դիտեց, իսկզբան կարծեց թէ ծովահէններն իրենց ցամաք ելլելու խորհրդին գործադրութիւնն ուրիշ օրուան ձգած են. ի վերայ այսր ամենայնի ամէն հարկաւոր զգուշութիւններն ըրաւ: Արեւադարձի կողմերը գիշերները շատ երկայն են, եւ տասուերկու ժամու միջոցին մէջ շատ տեսակ չարիք կրնայ գործուիլ, եւ շատ նոր որոշումներ ըլլալ: Մալագային թուխ ստուերն հրուանգանին ետեւն աներեւոյթ եղաւ. Ռեմոն իր մտադրութիւնը նոյն կողմը դարձուց, վասն զի միայն անկէ կարելի էր նաւակներուն ցամաք մտննալ: Ցա-

մաքէն շնչած հոյն աւազակներուն թող չէր տար որ առագաստ գործածեն. սակայն կրնային երկայնատեն առանց տեսնուելու յառաջ գալ, որովհետեւ յուզեալ ծովն իրենց մակոյկներն իր ալեաց ետեւը կը ծածկէր: Աս պարագան իր օգտին գործածեց Պանդամ դեւն, որուն ամէն նենգութիւն ծանօթ էր, եւ չէր ուզեր իր ձեռք զարկած գործքին երկու անգամ չյաջողիլը տեսնել: Երբ որ իր նաւն հրուանդանին ետեւը ծածկուած կը կենար, երկու մակոյկներն ալեաց վարագուրին պաշտպանութեամբն առանց տեսնուելու ցամաք կը մօտենային: Ծովահէնք երեսի վրայ գետինը պառկած էին. նոյն իսկ թիաւարները սաստիկ ծռած կը կենային:

Եւ ոչ ցորեկը կարելի էր ցամաքէն աս նաւակները տեսնել: Պանդամ՝ որուն աս ծովերուն ամէն խորշն ու ծոցը ծանօթ էր, մակոյկներն այնպէս ուղղեց, իբրեւ թէ Ռեմոնին խորհուրդն իմացած ըլլար, եւ ելուզակներն ապահովութեամբ պզտիկ խորշի մը մէջ ցամաք ելան: Նեղ եւ անգնաց ճամբու մը վրայէն յառաջ երթալով, տասնուհինգ ելուզակները բարձր ժայռի մը վրայ ելան. ասոր միւս կողման զառիվայրը գազանաշատ անտառ մը կը գտնուէր, եւ հարկ էր անոր մէջէն անցնիլ: Սակայն վայրենի գազաններն աս ելուզակներուն մօտենալը տեսնելով՝ որոնց կատաղութիւնը քան զիրենցը շատ աւելի էր, մոնչելով ու գոչելով ետ քաշուեցան: Պանդամ իրեններուն հետ անտառէն անմիաս անցաւ, ժայռին ստորոտն իջաւ եւ այնպէս նորէն ծովուն եզերքն հասաւ:

Եւազակներն ասկէ ետքն անհոգ յառաջ կ'երթային, որովհետեւ իրենց գտնուած տեղը քարաշէն պահակատնէն շատ հեռու էր: Պանդամ աւազակապետը դեռ եւ ոչ կռնակէն կախուած հրացանը ձեռք առած էր: Ծովեզերքը խոր լուծիւն կը տիրէր, եւ միայն երբեմն ծաղկաձեւ ալեաց մեղմ կարկաջը զանիկայ կ'ընդհատէր. Սգրիմ՝ որ որսորդ շան մը նման՝ մարդու հոտն հեռուէն կ'առնուր, Բօլին թեւն սկսաւ դրդել: Աս պատանին անմիջապէս գետին

պառկեցաւ եւ սկսաւ միտ դնել. երբ որ նորէն ոտք ելաւ, ցած ձայնով Սդրիմին կարծիքը հաստատեց: Հինգ բարեկամք անմիջապէս մատերնին իրենց հրացաններուն հրահանը դրին, եւ աչքերնին ան կողմը դարձուցին՝ ուսկից ոտնաձայնը կու գար: Գեռ գետնէն վեր բարձրացած ժայռ մը զՊանդամ եւ իր ընկերները կը ծածկէր:

Աւրորա կոմսուհին աս ժամանակս կը ջանար իր քովը կեցող հաւատարիմ Ասթոնը կռնակն անդադար շոյելով հանդարտեցընել. սակայն շունը խոնչելէն եւ անհանգիստ շարժումներ ընելէն չէր դադրեր: Յանկարծ աս շարժումները բոլորովին տարբեր կերպարանք մ'առին. ազնուական անասունը վեհութեամբ ոտք ելաւ. իր սուր ականջովն զգացած էր որ վտանգաւոր օտարականք իր տէրերուն մօտ կու գան: Պարապ տեղ ջանաց կոմսուհին զինքն իր քովը բռնել. իր ձեռքէն բռնութեամբ աղատելով արագ ընթացքով Բօլին քով գնաց՝ ան միջոցին երբ որ Սդրիմ իր ընկերներուն մարդկան բազմութեան մը մօտենալը կը ծանուցանէր: Աւազակները կատաղի շան հաջելը լսելով՝ զիրենք ծածկող ժայռին ետեւը կանկ առին կեցան: Չորքոտանի հաւատարիմ պահպանին ազդարար ձայնը նաեւ Ռեմոն կոմսին հասած էր, որն որ անյապաղ պահակատնէն ելլելով՝ միւս ընկերներուն քովն եկաւ, որպէս զի պաշտպանութեան յատակագիծը՝ պարագաներուն համեմատ կարող ըլլայ փոխել:

Ասթոն ծով ցատքած էր. իր ներքին ազգմանէն մղուած՝ աւազակները ծածկող ժայռը լողալով անցաւ եւ ինքզինքը թշնամւոյն ցուցուց: Երբ որ ծովահէնք սրամիտ անասունը տեսան, ամէնը միաբան իրենց հրացանն անոր վրայ արձակեցին, սակայն շունը վնաս մը չկրեց, որովհետեւ միշտ ջրին տակէն կը լողար եւ միայն երբեմն գլուխը դուրս կը հանէր շունչ առնելու համար:

Կոմսն արձակուած հրացաններուն ձայնէն, շան սաստիկ հաջելէն եւ ըրած շարժումներէն թշնամւոյն զօրութիւնը շատ աւելի կարծեց. ուստի ամէն բանէ

յառաջ ուզեց Նախախնամութենէն իր պաշտպանութեան յանձնուած կոմսուհւոյն կեանքն ապահովացրնել: Անմիջապէս ծովեղերբը կեցող հինգ անձանց քովը գալով՝ հրամայեց անոնց որ միւս ընկերներուն քովն երթան: Ետքը ծանրութեամբ կոմսուհւոյն մտեցաւ. Տիկին, ըսաւ անոր հաստատուն ձայնով մը, հիմայ կը ստիպուիմ ձեզի հրամայել որ ասկէ հեռանաք. ձեր հոս գտնուիլն աս քաջ մարդիկներուն մեծապէս փնասակար կրնայ ըլլալ: Ատանգը մեծ է ու թշնամիք բազմաթիւ. ուստի ձեր եւ ամենուն օգտին համար ետ քաշուեցէք. ձեր վտանգէն հեռու գտնուիլը մեզի նոր արութիւն կու տայ եւ աւելի զօրութեամբ կրնանք պատերազմիլ:

Ասկէ ետքը Բօլին դարձաւ եւ հարցուց. Զէնքերդ պատրաստ են:

— Այո, տէր կոմս, կրկնափող հրացանս, երկու ատրճանակներս եւ դաշոյնս քովս են:

— Եւ է, աս տիկինը քու մասնաւոր պաշտպանութեանդ տակ կը դնեմ, հսկէ իր վրայ աս զարհուրելի գիշերուան մէջ, եւ տար զինքն ուր որ Աստուծոյ հրեշտակը կ'առաջնորդէ: Երանի թէ իր աստուածեղէն հովանաւորութեան տակ վաղը կարող ըլլանք նորէն իրարու քով ժողվուիլ:

Աեմոն աս խօսքերն այնպիսի ազդու կերպով մը խօսեցաւ որ կոմսուհին ամենեւին չհամարձակեցաւ դէմ դնել, այլ շնորհակալութեամբ անոր ձեռքը թօթուելով՝ Բօլին ետեւէն սկսաւ երթալ: Իր հրամանաւը նաեւ Ասթոն հաւատարիմ շունն՝ որ գաղթականաց այնչափ մեծ ծառայութիւն ըրած էր, անոնց ընկերացաւ:

Բօլ ծառայիտ անտառին մէջ մտաւ եւ բանուկ ճամբան թող տալով, պատաղիճներու եւ թփերու մէջէն նոր ճամբայ մը կը բանար ուսկից իր ընկերը դժուարութեամբ յառաջ կ'երթար. շան հանդարտութիւնը զինքն ալ հանդարտեցուց. իրաւամբ կը մտածէր թէ իր ընկերներուն ու ծովահէններուն հրացանին ձայներն անշուշտ անտառին մէջ գտնուած գազանները պիտ'որ զարհուրեցրնեն եւ անկէ հեռա-

նալու պիտ'որ ստիպեն: Աերջապէս երեք փախստահանք բաց տեղ մը հասան, ուր քարուտ գետինն ամենայն տնկոց սահման դրած էր, եւ իր միջավայրը կը բարձրանար ճավայեան տաճարի մ'աւերակն՝ որ անծանօթ կրօնի ու քաղաքականութեան մը դաստակերտն է: Բօլ քիչ մը ժամանակ նոյն աւերակին մէջ մտնելու դանդաղեցաւ, աղէկ գիտնալով որ վայրենի գազանք իրենց որջերն այնպիսի տեղեր կը շինեն: Սակայն ամէն բան հանդարտ մնաց. ուրիշ ձայն չէր լսուեր բայց եթէ մօտաւոր վտակի մը կարկաջն՝ որ աներեւոյթ փոսի մը մէջ կը հոսէր:

Բայց յանկարծ ահագին եւ զարհուրելի որոտում մը լսուեցաւ, որն որ գաղթականաց եւ աւազակաց կռուոյն սկսիլը կը ծանուցանէր: Բօլ եւ Աւրորա ամէն մէկ հրացանին ձայնը յայտնի կը լսէին: Կոմսուհին աշուրներն երկինք վերցուց եւ հառաչանք մ'ըրաւ:

— Բաջալերուեցէք, տիկին, քաջալերուեցէք, ըսաւ իրեն Բօլ. մեր բարեկամները քաջութեան հետ նաեւ խորագիտութիւն ալ ունին:

— Երբ որ կը մտածեմ, պատասխանեց Աւրորա, թէ ան քաջ մարդիկն ինձի համար կը պատերազմին, ներքին ազդեցութիւն մը զիս կը մղէ որ երթամ ինքզինքս աւազակաց ձեռքը մատնեմ եւ այնպէս արիւնհեղութիւնը դադրեցընեմ: Անոնց առաջ նորդը Պանդամ իր խորամանկութեամբն եւ անվհշեր քաջութեամբը մեր բարեկամներէն վար չիմնար, եւ եթէ յաղթելու ըլլայ . . .

Հրացաններուն որոտումը դեռ կը շարունակէր:

— Տիկին, կրկնեց պատանին, ես ան Պանդամը կը ձանձնամ, ճշմարիտ օձի խորամանկութիւնն ունի. ի վերայ այսր ամենայնի զիս կարող պիտ'որ չըլլայ խաբել:

Եսկէ ետքը Բօլ զգուշութեամբ դէպ ի տաճարը յառաջացաւ. մատը միշտ հրացանին հրահանին վրան էր եւ շան շարժումները մտադրութեամբ կը դիտէր: Աս կերպով սրահի մը մէջ մտան որ շէնքին բուն նուիրական տեղը կ'երեւար. անոր ետեւի

կողմը փլփլկած բայց դեռ ամբողջ կեցած սանդուխ մը կար, ուսկից բաւական աղէկ մնացած խուց մը կ'ելլըցուէր, որն որ իր լոյսը վերէն կ'առնուր: Հոն տարաւ Քօլ իր ազնուական ուղեկիցը:

— Կարծեմ թէ, ըսաւ անոր, հոս ապահով կրնանք ըլլալ:

Ի՛՞՛՛՛՛՛, պատասխանեց Աւրորա, քեզի մեծապէս շնորհակալ ըլլալու պարտական եմ . . . Բայց միտ դիր, միայն՝ առանձին հրացանի ձայներ կը լսուին . . . Տէր Ատուած, իմ պատճառաւս մեռնող քաջերուն վերջի ճիգն է:

— Մեր թաքուստն աւելի եւս ապահով ընելու համար հարկ է որ քիչ մը ժամանակ զձեզ մինակ թողուամ, ըսաւ իրեն պատանին, բայց շուտով ետ կը դառնամ. շնորհք բռէք ձեր շղաշատեռն ինձի տուէք:

Առոյգ երիտասարդն ուզածն ընդունելէն ետքը զանիկայ բզիկ բզիկ ըրաւ, թփերուն մէջէն իրենց եկած տեղւոյն հակառակ ուղղութեամբ նոր ճամբայ մը բացաւ, եւ շղաշատեռին կտորներն իրարմէ անհաւասար հեռաւորութեամբ անկոց ճիւղերուն ու փշերուն վրայ դնելով մինչեւ բլրին ծայրը յառաջացաւ: Հոն տնկերը բոլորովին կը դադրէին եւ լերկ գետին մը մինչեւ ծովեզերք կը յառաջանար. Քօլ վար իջնալով իր ոտքերուն նշաններն աւազին վրայ խորունկ տպաւորեց, որպէս զի հետամուտներն անոնց մտադիր ընէ. նաեւ կռնակի զգեստն ալ հանեց աւազին վրայ նետեց եւ փութով նորէն իր ընկերին քովը դարձաւ: Ճամբան հացապտուղ եւ հնդկական ընկոյզ ժողված էր, նաեւ մօտաւոր վտակէն աս ընկուզին կեղեւովը ջուր առած էր, որոնցմով երկու փախստականք իրենց քաղցն ու ծարաւն անցուցին: Ասկէ ետքը պատանին իրենց կեցած խուցը հանող սանդխին վարի վեց ոտուրները բոլորովին կործանեց ու քարերն ասդին անդին ցրուեց, խցին մէկ անկիւնը կոմսուհւոյն համար չոր տերեւներով ու մամուռներով անկողին մը պատրաստեց, որուն վրայ սաստիկ ճիգերէն եւ դժուարին ճամբորդութենէն յոգնած տիկինն անմիջապէս քնացաւ: Իսկ ինքը հրա-

ցանը ձեռքն առած՝ աւերակին տանիքն ելաւ եւ սկսաւ մեծ մտադրութեամբ պահպանութիւն ընել. իր քովը գետինը նստած կը կենար Ասթոն հսկող շունն՝ ան կիսարթուն վիճակին մէջ՝ որն որ իր ցեղին յատուկ բնութիւնն է:

Իսկոյն յանկարծ սկսաւ անասունն այնպիսի անհանգիստ շարժում մ'ընել որ Բօլին բոլոր մտադրութիւնը գրաւեց: Ետքը զգուշութեամբ ոտք ելաւ եւ տանիքը տանող դրան մօտեցաւ: Գեռ ամենեւին դղրդիւն մը չէր լսուեր, սակայն շան ցուցուցած այլ-այլութիւնը մօտաւոր իրական վտանգի մը յայտնի նշան էր: Քանի մը բոպէ ետքը ջրի հեղեղատին կողմանէ անսովոր ձայներ սկսան լսուիլ, որոնք զգուշութեամբ քալող բազմութեան մ'ոտնաձայնին կը նմանէին: Բօլ իր վտանգաւոր վիճակն յայտնի իմացաւ եւ ինքնիրեն ըսաւ. Տեղս հանդարտ կը կենամ, քանի որ աւազակները սանդիսին կործանած ոտքերը նորոգելու փորձ չեն ըներ. իսկ եթէ ասոր ձեռք զարնեն, Աւրորա տիկինը կ'արթնցընեմ զիս եւ զինքը մինչեւ վերջի շունչս կը պաշտպանեմ եւ մնացածն Աստուծոյ կը յանձնեմ: Քաջասիրտ պատանին աս որոշումն ընելու ժամանակ յանկարծ տխուր խորհուրդ մը զինքը բոլորովին վհատեցուց:

— Եթէ Պանդամ եւ իր ընկերներն, սկսաւ մտածել, մինչեւ հոս յառաջացած են, յայտնի է որ իմ ամէն ընկերներս մեռած պիտ'որ ըլլան: Իրեն մեծ ճիգ մ'ընելով՝ հազիւ կարող եղաւ իր ցաւին եւ անձկութեան յաղթել. գիտէր որ ամէն ժամանակէն աւելի նոյն ճգնական միջոցին արութիւն եւ սրտօտութիւն հարկաւոր է:

Սակայն կասկածելի ոտնաձայնը դադրած էր, շունը բոլորովին հանդարտ կը կենար եւ միայն շատ հեռուէն եկող տկար խարշափման մը մտադիր կ'ըլլար: Նոյն միջոցին արեւն հորիզոնէն վեր բարձրացաւ. իր ցանկալի ճառագայթները գիշերուան ահարկու տխրութիւնը փարատեցին եւ հսկայական դաշնակութեան մը նշան տուին, որուն անտառին ամէն թըռչուններն իրենց գեղգեղանքովը մասնակից կ'ըլլային:

Խորին լուծեան մ'աղմկալից կենդանութիւն մը յաջորդեց: Աս ձայնը զկոմսուհին քնէն արթընցուց: Ազնուական տիկնոջ առաջին գործքն եղաւ նախ երկնից եւ ետքն իր ընկերին շնորհակալ ըլլալ իրեն ըրած պահպանութեան համար:

— Ինձի շնորհակալ ըլլալու ամենեւին պատճառ չունիք, պատասխանեց պատանին, երկնից հովանաւորութեամբն ամէն վտանգէն զերծանք եւ հանգիստ գիշեր մ'անցուցինք:

— Իսկ մեր միւս ընկերներն, ան խեղճերը . . . կրկնեց Աւրորա. բայց խօսքն ալ յառաջ չկրցատանիլ. աչուրներէն արցունքը հեղեղի պէս կը վազէին: Բօլ հեծութեան ձայն մ'արձակելով աչուրներն երկինք վերցուց:

Կոմսուհին քիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը նորէն սկսաւ խօսիլ եւ իր ընկերին հարցուց. շիմա Բնչ կը խորհիս ընել:

Պատանին որ դեռ ասոր վրայ ամենեւին մտածած չէր, կարող չեղաւ պատասխան տալ:

Սիրելի ընկերս, ըսաւ իրեն Աւրորա, աս աւերակը բնակելու տեղ չէ, պէտք ենք շուտով ասկէ ելլել եւ Քալիմա գեղն երթալ: Նոյն գեղն ասկէ վեց ժամ հեռու է, մենք դեռ տասուերկու ժամ լոյս ունինք:

— Աւա է, պատասխանեց Բօլ, հոն երթանք, բայց թող տուէք որ նախ երթամ ճամբաները քննեմ որ ապահով են թէ չէ: Իմ հեռաւորութեանս ժամանակ դուք հոս հանգչեցէք եւ քիչ մը կերակուր կերէք, որպէս զի նոր զօրութեամբ մը ճամբորդութիւնն սկսինք: Աս ըսելով աւերակէն դուրս աճապարեց եւ սկսաւ գիշերուան դէպքերուն հետքը փնտռել: Բլրին գագաթը մօտենալէն ետքը փրնտուած նշաններն սկսաւ գտնել. շղաշատեռին կտորները գրեթէ բոլորովին աներեւոյթ եղած էին. խտտերուն վրայ զանազան մեծութեամբ ոտքերու նշաններ կը տեսնուէին եւ ասդին անդին գետինը ծխախոտի մոխիր թափուած էր: Բօլ ուրիշ դիտողութիւն մ'ալ ըրաւ որ զինքը բոլորովին հանդար-

տեցուց. իր աւագին վրայ թող տուած զգեստն ալ աներեւոյթ եղած էր. հովը չէր կրնար զանիկայ տարած ըլլալ, բոլոր գիշերն օդը կատարեալ հանդարտ էր. ուստի հարկ էր որ ծովահէնք խաբուած եւ սխալ ուղղութիւն բռնած ըլլային: Աւագակաց խորամանկ առաջնորդն ի Բօլ իր վարպետը գտած էր: Պատանին անոր խորամանկութեան յաղթեց:

Շուտով նորէն աւերակը դառնալով սանդխին կործանած ոտքերը կարելի եղածին չափ նորոգեց եւ բարձր ձայնով Աւրորա տիկինը վար կանչեց, ըրած դիտողութիւնն անոր ծանոյց եւ անմիջապէս երկուքը մէկտեղ ճամբայ ելան: Աւերջին անգամ մ'ալ աչքերնին նոյն զարմանալի աւերակին դարձուցին՝ որն որ արեւին պայծառ լուսոյն մէջ կապուտակ երկնից կամարին տակ, բնութեան վայրենի զարդերէն շրջապատուած, վեհ տեսիլ մը կ'ընծայէր: Նոր աշխարհքիս մէջ դժուարաւ կրնայ գտնուիլ այնպիսի շէնք մ'որ աս ճարտարագործ շինուածքին հետ կարող ըլլայ մրցիլ: Իր սքանչելի քանդակներն, իր հրաշակերտ զարդերն եւ յափշտակիչ ճարտարապետութիւնը կը ցուցնեն այնպիսի ազգի մը մեծութիւնն՝ որուն համբաւոյն, արուեստին, քաղաքակա՛նութեան եւ աղէտալի վախճանին վրայ կը զլանայ պատմութիւնը մեզի տեղեկութիւն մը տալ:

2.

Երկու փախստականք շուտ մ'ան հին ճամբան հասան՝ որ նոյնպէս ան անծանօթ քաղաքակա՛նութեան գործքն է, ու ծառերու մէջէն կ'անցնի: Ճամբուն երկու կողման երկիրներն զմայլեցուցիչ գեղեցկութիւն մ'ունէին. բարձրաբերձ ծառեր իրենց ճիւղերն անոր վրայ կամարածեւ կը տարածէին. ամէն կողմ զով հովանի եւ ախորժական անուշահոտութիւն մը կը տիրէր: Տեղ տեղ խիտ բոյսերուն մէջ ջրային թուռններով լեցուն կապուտակ լճակներ, կարկաջասահ ջրվէժներ, եւ տափափշով, հալուէով եւ ուրիշ ջերմագաւառեան տնկերով

չըջապատած աւերակներ կը տեսնուէին: Ա՛րեւելար թէ հոս բնութիւնն իր ամէն ճիգը կ'ընէր եւ ամէն հրապուրիչ զարդերով կը զարդարուէր, որպէս զի իր անհետ եղած պատուադիրները նորէն իրեն ձգէ: Աւրորա կոմսուհին աս վեհ երեւոյթներուն մէջ իր վիշտերը քիչ մը ժամանակ գրեթէ մոռցած էր: Հաւատարիմ շունն իբրեւ յառաջապահ երկու փախստականաց առջեւէն կ'երթար, մի եւ նոյն ճամբան չորս հինգ անգամ կը պտըտէր, ամէն շարժում կը դիտէր, ամէն մութ խողովներուն միտ կը դնէր եւ ետքն իր տէրերուն քովը կը դառնար, իբրեւ թէ ուզելով ըսել թէ ամենեւին վտանգ չկայ, կրնաք հանդարտ յառաջ երթալ:

Արեգակն իր վերջին բարձրութեան հասած էր. իր բոցաճաճանջ ճառագայթները ծառերուն խիտ տերեւակամարէն կը թափանցէին եւ անոնց տակ հովանաւորուած զով ճամբան ալ կը տաքցընէին. ալ կարելի չէր երկու ճամբորդներուն իրենց ընթացքը նոյն շուտութեամբ յառաջ տանիլ, հարկ էր որ քիչ մը հանգիստ առնուն: Բայդարձեալ հին շէնքի մ'աւերակ մը գտաւ որուն քովէն յստակաջուր վտակ մը կոկոռներու մէջէն մեղմ կարկաջով կը սահէր կ'անցնէր, եւ բազմաթիւ պտղաբեր ծառեր իրենց ահաղձուն ոստերն ամէն կողմ կը տարածէին: Ասթոն աւերակին մէկ ընդարձակ սրահը մտնելով ամէն կողմ քննեց եւ ետքը գետինը նստաւ, յայտնի իմացընելով թէ ամենեւին վտանգ չկայ: Երկու ուղեւորք բնութեան իրենց ընծայած պտուղներէն չորաբեկ կերակուր մը պատրաստեցին եւ իրենց քաղցն անցընելէն ետքը պարարտ խոտին վրայ քուն մտան:

Աս հանգստեան դադարն երկու ժամու չափ տեւած էր երբ որ յանկարծ պայծառաթեւ պապկաներու ճռուողելու ձայն մը զիրենք արթընցուց. անմիջապէս երկուքը մէկտեղ ոտք ելան եւ Աւրորա իր ընկերը փութացուց որ շուտով ճամբայ ելլեն: Ասթոն դարձեալ ուզեց իրենցմէ բաժնուիլ եւ լըրտեսութիւն ընել, բայց Բայդ նշան ըրաւ որ իր քովէն երթայ: Փախստականք կողմնական ճամբէ մը

որ իրենց ճամբան շատ կը կարճեցընէր անկասկած յառաջ կ'երթային, վասն զի նոյն օրն ամենեւին իրենց հանգիստը խոռովող դէպք մը պատահած չէր: Բայց յանկարծ շան ականջներուն վրայ անսովոր շարժում մը սկսաւ տեսնուիլ. երկու ուղեկիցք ասիկայ դիտեցին եւ սկսան մտադրութեամբ ամէն կողմ նայիլ, բայց ամենեւին կասկածելի բան մը չտեսան:

— Եւնն ստուգիւ չիսխայիր, ըսաւ Բօլ ինքն իրեն եւ առանց Աւրորային իմացընելու իր հրացանին հրահանին վառօդը քննեց: Ասթոն մեղմ կը խորնչէր եւ իր տէրերուն առջեւը կեցած՝ կ'ուզէր զանոնք արգելուլ որ ալ յառաջ չերթան: Ամսուհին արագ շարժմամբ մը Բօլին գօտիէն ատրճանակները քաշեց. ես ալ, ըսաւ, դիտեմ զէնք գործածել, եւ պատրաստուեցաւ իր ընկերին օգնել:

Իրենց կեցած տեղէն քիչ մը հեռու կը տեսնուէր ան խորունկ եւ երկայն խոռոչներէն մէկն՝ որոնք հասարակածի անապատներուն մէջ շատ յաճախ կը գտնուին: Բօլ աչուրներն աս խոռոչին բերանը դարձուցած մտադրութեամբ կը նայէր եւ ամէն բոպէ կը սպասէր որ անկէ վտանգաւոր եւ ահագին երեւոյթ մը դուրս պիտ'որ ելլէ: Բնութիւնն հոս ալ իր ջերմագաւառներու սեպհական ամէն զարդարանքներովը զարդարուած էր. առատահիւթ մատաղատրնկեր հազարամեայ տերեւամերկ ծառերու քովէն վեր կը բարձրանային. կանաչագեղ խոտեր գետինը կը պատէին, զարմանակերպ թփեր իրարու քով բուսած՝ խիտ մացառներ կը ձեւացընէին. ժայռերու ծայրերն արեգական ճառագայթներէն՝ յղկուած մետաղէ պէս կը փայլէին. կողմ մը հոգնաւոր կամար, ուրիշ կողմ մ'անծառ ու մերկ դաշտ կը տեսնուէր. տիրած լուծիւնը միայն խատուտիկ պապկայից ձայնը կ'ընդհատէր:

Յանկարծ խոռոչին եզերքը թխագոյն մարդիկ սկսան երեւալ. Բօլ անմիջապէս ճանչցաւ որ անոնք Վանտանգերի ըսուած՝ ամէն մարդիկներէ անարգեալ թախառականներն են, որոնց ճախայի մէջ նոյն ժամանակը Գատապարտեալ անունը կու տային: Աս

մարդիկներն, եթէ այսպիսի արարածք Մարդ կոչուելու արժանի են, մեր պատմութեան պատահած ժամանակներն անտառներու եւ անապատներու մէջ խումբ խումբ կը պտըտէին եւ աւազակութիւն կ'ընէին. ամենեւին ճանբորդներու չէին խնայեր, այլ անխնայ կը սպաննէին: Եթէ իրենց աւազակութեամբ ձեռք բերածը բաւական չէր ըլլար իրենց հարկաւորութիւնը լեցընելու, նաեւ մարդու միս ալ կ'ուտէին:

Ղատապարտելոց խումբը շատ մեծ էր, ամէնը հրացաններով, նիզակներով, դաշոյններով, ատրճանակներով ու ցպերով զինած էին. նաեւ իրենց հետ երկրագործութեան գործիքներ ալ կը կրէին: Առհասարակ փոքրամարմին էին եւ մինչեւ կէս մէջքերնին մերկ: Արտաքոյ կարգի տգեղութեան հետ իրենց մարմնոյ կազմածն ու ձեւն ազնուութիւն մ'ալ ունէր: Խմբին առջեւէն երկու կանայք ալ կ'երթային: Փախուստ եւ պաշտպանութիւն հաւասարապէս անկարելի էր, Բօլին ճակատը պաղ քրտինք պատեց եւ գրտնուած տեղը սառածի պէս անշարժ մնաց: Սակայն իր քաջասիրտ ընկերն, Աւրորա կոմսուհին, առանց այլայլելու ձեռքի ատրճանակները գետինը դրաւ, աչուրներն երկինք վերցուց եւ ինքզինքն անոր յանձնեց. ասկէ ետքն համարձակ ընթացքով դէպ ի դատապարտեալներն սկսաւ յառաջանալ:

Այրենի աղաղակ, ոտքերու դոփիւն, դղըրդիւն, ակռաներու կրճիւն, կապկական շարժումներ, ասոնք եղան աս վայրագներուն ազնուական տիկնոջ ընդունելութեան համար ըրածները:

— Սիրելի բարեկամք, ըսաւ իրենց Աւրորա մալայեան լեզուաւ, ես եւ իմ ընկերս, երկու Գաղղիացիք որ ձեզի երբեք վնաս մը չենք հասուցած, աս անապատիս մէջ մոլորեցանք: Կ'ուզենք Գալիմա գեղն երթալ եւ հոն նաւ մտնել. եթէ ձեզմէ մէկը մեզի առաջնորդէ, շատ շնորհակալ կ'ըլլանք եւ զինքըն առատ կը վարձատրենք:

Ղատապարտեալներն սկսան իրարու հետ ցած ձայնիւ խօսիլ, բայց իրենց կեցուածքն ամենեւին թշնամական չէր:

— Չեր խեղճ կանայքը շատ յոգնած կ'երեւան, ըսաւ դարձեալ կոմսուհին, եւ մատէն մատանին հանեց, անոնցմէ մէկուն մատը դրաւ, իսկ միւսին տուաւ իր ստակի պղտիկ քսակն՝ որ իր բուրդը գանձը կը բովանդակէր: Արտաքոյ կարգի էր աս վայրենեաց զգացած ուրախութիւնը, զորն որ ծափ ծափի զարնելով, վեր վեր ցատքելով եւ կոմսուհւոյն փաթթուելով կը յայտնէին: Նաեւ արանց գրնդին ալ աս առատածեռնութիւնը մեծ հաճութիւն պատճառեց, որովհետեւ մինչեւ նոյն ժամանակ ճերմակ մարդէ մ'այսպիսի ընտանութիւն եւ այսչափ բարեկամական ցոյց երբեք տեսած չէին: Ամէնը մէկտեղ իրենց կարողութեան չափ կոմսուհւոյն մեծարանք ցուցուցին եւ ուզեցին գնդովին իրեն ընկերանալ եւ մինչեւ Գալիմա տանիլ: Աս բաներս պատահած ժամանակը Բօլ ծառի մը կռթնած կեցած էր եւ աչքն Աւրորայէն չէր դարձըներ: Կոմսուհին զինքն ալ իր քովը կանչեց. պատանւոյն բարձր հասակն, այրական կեցուածքն ու վեհ քալուածքը Գատապարտելոց վրայ մեծ ազդեցութիւն ըրին:

Բօլ կոմսուհւոյն արեգակը ցուցնելով իմացուց որ իրիկունը մօտ է եւ հարկ է ճամբանին յառաջ տանիլ: Աւրորա վայրենեաց գնդին դառնալով, Բարեկամք, ըսաւ, հիմայ հարկ է որ ձեզմէ հեռանաք բայց շուտով նորէն կը տեսնուինք, ձեր ամէնն ինձի հետ գալ աւելորդ է, միայն ձեզմէ մէկն ինձի տուէք զորն որ միշտ քովս կ'ուզեմ պահել, բայց չէ թէ իբրեւ ծառայ այլ իբրեւ օգնական. իմ պաշտպանութեանս տակ իրեն ամենեւին մնաս չիհասնիր:

Վայրենիք Սիմֆինկ (կայծակ) անունը տուին. Սիմֆինկ յառաջ անցաւ, որ հազիւ տասնուերօթը տարուան պղնձագոյն, գանգրահեր ու թխակն Վանտանգերի մըն էր. ինքն որոշուեցաւ Աւրորային եւ իր ընկերին առաջնորդ ըլլալ: Գատապարտելոց գունդն երկու ուղեւորներուն վերջին յարգութիւն մ'ալ ցուցուցին եւ իրարմէ բաժնուեցան. գիշերն իր տըխուր ստուերը տարածելու սկսած էր, եւ ճանապարհորդք իրենց առաջնորդովը Գալիմայի մօտ հասան:

Հեռուէն խրճիթներուն բոլորտիքը կը տեսնուէին ան կրակներն որոնք ամէն գիշեր գազանները վախցընելու եւ բնտանի անասուններն անոնցմէ պահպանելու համար կը վառուէին: Բօլ ժայռի մը վրայ արմաւենեոյ ծառատունկ մը նշմարելով՝ որուն մօտ իրեն ծանօթ Հոլանտացոյ մը տունը կար, զանիկայ Սիմֆինկին ցուցուց եւ ըսաւ. Բարեկամ, հոն Տաւիտոն հոլանտացի գաղթականին տունը կը տեսնեմ. անիկայ զիս անգամ մը մեծ սիրով հիւրընկալեց. անշուշտ նաեւ այսօր զմեզ կ'ընդունի:

Սիմֆինկ չէր ուզեր Եւրոպացոյ մը տուն երթալ, սակայն Բօլ զինքն համոզեց եւ հաւանեցուց: Ծովուն մանր ալեաց խոխոջելն հեռուէն կը լսուէր, եւ աստեղաց աղօտ լուսովը նաւաց կայմերու բազմութիւն մը կը տեսնուէր:

Է.

Սալագա նաւուն առագասները յաջող հով մը կ'ուռեցընէր եւ զանիկայ դէպ ի Պոնէոյ կը մղէր: Նաւաստիներէն մէկ մասը չուաններուն եւ կայմերուն վրայ զբաղած էր. իսկ Պանդամ նաւուն կողին կռթընած՝ կը պոռար կը կանչէր, այլանդակ ձեւեր կ'ընէր, եւ իր կռուփը կառաղուծեամբ կը շարժէր: Վագերաչուին ու Գոպրա-Գաբել իր ունկնդիրներն էին:

— Կարող ըլլայի զինքը մէյ մը ձեռք ձգել ու կայմին վրայ դամել, պոռաց աւաղակապետը կատաղութեամբ փրփրալով:

— Սամարանկի Գաղղիացին, հարցուց իրեն Գոպրա-Գաբել:

— Այո՛ պատասխանեց Պանդամ, ան անիծեալ կոմսն՝ որ զմեզ խաբեց, եւ ինքն իբրեւ մեղկ ու վատ կին մը փախաւ դնաց: Թշուառականը կրնար զմեզ մինչեւ ճավային միւս կողմն իր ետեւէն ձգել, եթէ մենք զինքն աւելի երկայն հալածել եւ իր հրացաններուն ձայնը լսել ուղէինք: Բայց, երդուեալ ի կռուս Հնդկաց, ասոր վրէժը չարաչար պիտ'որ առնուի: Իսկ ան անիծեալ ճերմակ Եւրոպացի կինն որ

կրցաւ աս անդամ պրծիլ, ստուգիւ իմ ձեռքս պիտ' որ իյնայ եւ իմ կատաղութեանս համը պիտ'որ առնու:

— Արկիր, պոռաց կայմին վրայէն նաւավար մը: Պանդամ անմիջապէս արեգական նայեցաւ եւ ըսաւ. Գիշերը մօտ է, աղէկ ժամանակ հասանք, եւ ղեկին քովն երթալով՝ սկսաւ անձամբ ղեկավարել: Գիշերուն պաշտպանութեան տակ Մալազան պզտիկ ծովածոց մը մտաւ. առաջաստները վար առնուեցան եւ խոր լուծիւն մը նաւուն մէջ տիրեց:

— Բարեկամներ, ըսաւ Պանդամ ցած ձայնով, ձեր առաջնորդն իր խօսքը կը բռնէ. Պատրաստ էք: Ըմէն աւազակներն իրենց դաշոյնը շօշափեցին, բայց ամենեւին բառ մը չարտաբերեցին. իրենց ըրած շարժումը խօսքէ աւելի իմացուց:

— Սա բլուրը կը տեսնէք որ դէպ ի ծով կ'իջնայ եւ հրուանդանի մը պէս կը վերջանայ, միայն անիկայ զմեզ Պանձերմասսինկի ոսկեհանքէն կը բաժնէ: Աս ծովածոցն որուն մէջ մեր նաւը կեցած է, անունն չունի, վասն զի մինչեւ հիմայ հոս ամենեւին նաւ մտած չէ: Պոռնէոյի թագաւորը կը կարծէ թէ կարելի չէ աս կողմանէ ոսկեհանքներուն վրայ յարձակիլ, որովհետեւ ծովը խուժերով ու ծանծաղուտ տեղերով լեցուն է, եւ ամէն հոն մօտեցած նաւերը կը խորտակին. սակայն ես որ լուսնոյ մահիկներուն մէջէն կրնամ նաւարկել, ան խուժերէն չեմ վախնար: Հիմայ, շարունակեց Պանդամ իր խօսքն, այնպիսի բանի մը ձեռք պիտ'որ զարնենք՝ որուն մինչեւ ցայս օր ոչ որ ձեռք զարկած է. ամէն մարդ անկարելի բան կը համարի Պանձերմասսինկի ձորէն նաեւ ոսկեղ պզտիկ հատիկ մ'ալ առնուլը: Նոյն իսկ Սիւրգուֆ՝ ան քաջ նաւապետն, անգամ մը փորձեց աս տեղւոյն վրայ յարձակիլ եւ ոսկին աւար առնուլ, ուղելով անով մեծ նաւատորմիլ մը շինել. բայց ամէն իր մարդիկները կորսնցուց եւ եւ ոչ ափ մ'ոսկի կարող եղաւ ձեռք ձգել: Սակայն, բարեկամներ, մեր բանն ուրիշ կերպ պիտ'որ յաջողի: Ետեւէս եկէք:

Աւազակատար նաւուն մէջ երկու հոգի միայն թողուց եւ ինքը ցամաք ելլելով՝ կապկի մը պէս մեծ

գիւրութեամբ ան ցից ժայռին վրայ ելաւ. իր 24
իննաւաստերն ալ իրեն հետեւեցան: Եթէ Հնդիկ-
թէ զիրենք տեսնէին, անշուշտ պիտ'որ կարծէին
գները ժոխքէն ելած գիւաց գունդ մըն են:

Երբ որ Պանդամ ժայռին գլուխն հասաւ երե-
սի վրայ գետին պառկեցաւ եւ սկսաւ օձի պէս սո-
ղալով յառաջ երթալ. նոյնն ըրին նաեւ իր ընկեր-
ներն: Աս կերպով պզտիկ հողակուտի մը վրայէն
անցան՝ որուն ամէն կողմը մեռելի ոսկրոնքեր ցանուած
էին. սակայն աս զարհուրելի տեսարանն աւազակաց
վրայ ազդեցութիւն մը չըրաւ: Նոյն տեղը կը բար-
ձրանար նաեւ կախաղանի ծառն՝ որմէ դեռ մարդու
կմախք կախուած էին, եւ հովէն շարժելով կտոր
կտոր վար կ'իյնային: Ասոնք ան ոսկեսիրաց ոսկրներն
էին, որոնք ան հանքին ոսկին կողպտելու մտօք
նոյնտեղն եկած եւ Պոռնէոյի թագաւորին պահա-
պաններէն բռնուած եւ կախուած էին: Թագաւորն
աս զարհուրելի ծառին վրայ մեծ վստահութիւն մ'ու-
նէր. կը կարծէր որ անոր վախէն ամէն աւազակ իր
հանքերէն հեռու կը կենան:

Պանդամ նոյն հանքերուն մօտ ծնած էր. իր
պզտիկութեան ժամանակ անոնց մէջ արձակ կը պտը-
տէր եւ ամէն տեղ կը դիտէր. պահապանք իր տկար
ու տխրած հասակին նայելով՝ զինքը չէին արգելուր,
այսպէսով ան խորամանկ աւազակը նոյն ոսկեծին
ձորին ամէն կողման վրայ կատարեալ ծանօթութիւն
ունեցաւ, որպէս զի շատ տարիներ ետքն ան ծանօ-
թութեան օգուտը քաղէ:

Չորին բերանը կեցող պահապանն՝ աւազակաց
շարժումը չնշմարեց, որոնք սողալով իրեն կը մօտե-
նային: Պանդամին մահաբեր դաշունէն իր սրտին
հարուած մ'ընդունելով՝ առանց ճիկ մը հանելու
չնչասպառ գետինն ինկաւ: Նոյն վախճանն ունեցան
նաեւ միւս հարիւր քսանի չափ պահապաններն՝ որոնք
խոր քնոյ մէջ էին, վասն զի ամենեւին կասկած չու-
նէին որ ան անանուն ծովածոցին կողմանէ իրենց
վրայ յարձակում կրնայ ըլլալ: Որոնք որ ալ ար-
թընցան եւ ուղեցին դէմ դնել, աւազակաց սրէն

առհասարակ ջարդուեցան: Բոլոր ուրիշ պահապաններն՝ որոնք ձորին մէջ ասդին անդին կեցած էին աս աղէտալի անցքը կրեցին. աւազակապետն այնպիսի ճարտարութեամբ եւ զգուշութեամբ իր յարձակումն ըրաւ որ եւ ոչ մէկ հոգի կրցաւ պրծիլ եւ երթալ բուն մեծ պահանորդաց ան աղէտալի դէպքին գոյժը տալ:

Ասկէ ետքն աւազակք ոսկին աւարելու սկսան: Պարկերով լեցուն ոսկոյ աւազ եւ պղտիկ հատիկներ, որոնք պատրաստ կեցած էին Պոռնէոյի մայրաքաղաքն երթալու, բոլոր Պանդամին ձեռքն ինկան: Մէյմէկ յափշտակիչ թռչուններու պէս իր դիւակերպ ընկերները գետնէն վեր ելան, իրենց աւարը շալկեցին եւ նորէն ճամբայ ելան: Երբեք այսպիսի յանդուգն գործք մ'այսչափ անվեհերութեամբ եւ այսպիսի յաջողութեամբ ի գործ դրուած չէ: Գեռմինչեւ ցայսօր աս դէպքս Գիմորի եւ Սուպայայի քաղաքականացեալ ժողովուրդներուն մէջ խօսակցութեան նիւթ մըն է:

Ալուզակները Պանդամին առաջնորդութեամբ նորէն նոյն ճամբէն իրենց նաւը դարձան: Իրենց կողպտած գանձը Մալագային ծածկին վրայ դրուեցաւ, առագաստները պարզեցան ու նաւը ճամբայ ելաւ. աւազակապետն որոշեց որ աւարը բաց ծովու վրայ բաժնուի: Նաւը ցամաքէն բաւական հեռանալէն ետքը բաժանումն սկսաւ. Պանդամ իրեն աղէկ մաս մը հանեց, որուն դէմ ոչ ոք կրցաւ բան մ'ըսել: Նոյն վայրկենէն սկսաւ ծովահէնի կեանքն իրեն տաղտուկ գալ. յանկարծ ձեռք անցուցած ոսկին իր միտքը բոլորովին փոխած էր. ուստի առաւօտը ծագելուն պէս նաւուն հրամանատարութիւնը Գոպրա-Գաբելին տուաւ եւ ինքը Եուսսի կղզոյն Գարիմալա նեղուցը ցամաք ելաւ:

Ը.

Տավիտսոնին երկիրն առաջին կալուածն էր, որ Հոլանտացիք ճավայի ան վայրենի ծովեզերքը մշա-

կելու սկսած էին: Աս պատմութեան պատահած ժամանակէն ի վեր Գալիմա գեղը շատ ծաղկեցաւ, ընդարձակեցաւ եւ ուրիշ անուն մ'առաւ. նոյն ժամանակը միայն քանի մը խրճիթներէ կը կազմուէր զորոնք քանի մը ծովահէնութենէ դարձած մարդիկ շինած էին եւ մշակութեան կը պարապէին: Նոյն խառնակ ժամանակն որ Հնդկաստանի մէջ զանազան եւրոպական ազգեր իրարու հետ պատերազմ կը մղէին, Տափտսոն բոլորովին չէղոք կեցած՝ ամէն ազգաց ալ հաւասարապէս ընդունելութիւն կ'ընէր եւ անոնց դժբախտներուն օգնական կ'ըլլար: Իր երկիրները շատ աղէկ վիճակի մէջ էին, եւ հարուստ բերքի յոյս կու տային: Աթմուն գերիք եւ քսան վարձքի բռնուած մարդիկ զանիկայ գեղեցիկ եւ ամենաբեր պարտէզ մը դարձուցած էին:

Բօլ եւ իր ազնուական ընկերն Աւրորա նոյն թիր Հոլանտացիէն մեծ հիւրընկալութեամբ ընդունուեցան, կոմսուհոյն Տափտսոնին երկու դուստրներուն քով բնակարան մը տրուեցաւ, նոյնպէս Բօլին առանձին սենեակ մը եւ Սիմֆինկին՝ տան ծառաներուն քով մասնաւոր տեղ մը: Հոս սկսան դժբախտ փախստականք իրենց առաջին վիշտերը մոռնալ եւ հանգիստ կեանք մ'անցընել: Քանի մը շաբաթ ետքն իրիկուն մ'երբ որ գիշերական սառուերն իր քողը տարածելու սկսած էր, Բօլ տան մօտ դրանուող ծառաստանը պտրտելու գնաց եւ մեծ զարմացմամբ ծառերուն մէջ մարդու մը կերպարանք տեսաւ որ Սիւրգուֆին շատ նման կ'երեւար: Աս անծանօթ անձը Տափտսոնին հետ մէկ ժամու չափ ծածուկ խօսելէն ետքը նորէն աներեւոյթ եղաւ: Պատանին աս անակնկալ դէպքն անմիջապէս Աւրորային ծանոյց՝ որ ամենեւին չուզէր հաւատալ, վասն զի ինքն զՍիւրգուֆ շատոնց Պանդամին ձեռքէն սպաննուած կը համարէր, եւ ուզէր երկրորդ իրիկուն ծառանկին մէջ անձամբ սպասել եւ բանն ստուգել: Իրօք երկրորդ իրիկուն նոյն անձը ծառերուն մէջ նորէն երեւցաւ: Կոմսուհին անմիջապէս ճանչցաւ թէ ինքը Սիւրգուֆ է եւ ուրախութեամբ լեցուած՝ շուտ մ'ա-

նոր քով գնաց եւ «Փառք Աստուծոյ, զքեզ նորէն ողջ տեսայ», ըսելով ձեռքը թօթուեց :

— Գուք հոս, տիկին, պատասխանեց իրեն, զարմացած նաւապետն : Ասկէ ետքն երեք բարեկամք իրենց պատահած դէպքերն իրարու պատմեցին . Սիւրգուֆ Աւրորային դժբախտութեան ցաւակից ըլլալէն ետքը Բօլին դառնալով՝ Բարեկամ, ըսաւ, ալ զիս աս ընտանիքէն ծածկելու պատճառ չունիմ, վասն զի ճամբայ ելլելու համար հարկաւոր եղած ամէն բաները պատրաստ են : Տափտսոն ինձի ամենայն ինչ առատութեամբ հոգաց, նորէն պղտիկ նաւ մը ձեռք բերի եւ կը յուսամ որ անով իմ Մալագաս ան անօրէն աւազակ Պանդամին ձեռքէն կրնամ առնուլ : Աս պատրաստութիւնները հարկ էր որ ծածուկ ընէի, բայց հիմայ ամէն բան գլուխ ելաւ, վաղն արեւը ծագելուն պէս ճամբայ պիտ'որ ելլեմ եւ նախ Գարմիատայի նեղուցը պիտ'որ երթամ :

Այն իրիկուն Տափտսոնին տան մէջ մեծ ուրախութեան հանդէս մը կատարուեցաւ . Սիւրգուֆ իր զուարթութեան մէջ զԲօլն իր երկրորդ պաշտօնակալն անուանեց եւ առաջարկեց անոր որ երկրորդ օրն իրեն հետ գայ եւ Մալագայի առնուելուն գործակից ըլլայ . արի պատանին աս առաջարկութիւնը յօժարութեամբ յանձն առաւ : Այս գիշերուան մօտ երկու ճամբորդները Տափտսոնին ընտանեաց եւ Աւրորային իրենց հրաժարական ողջոյնը տուին եւ զիւրենք անոնց աղօթքին յանձնելով եւ տնէն ելլելով՝ ծովեզերքին մօտ պղտիկ տնակի մը մէջ պառկելու գացին, որպէս զի առտուանց կանուխ կարող ըլլան նաւ մտնել եւ ճամբայ ելլել : Աւրորա մեծ դժուարութիւն զգաց իր հին բարեկամէն՝ եւ մանաւանդ իր ազատչէն այսպէս շուտով բաժնուելուն, նոյնպէս Բօլ այնչափ հանգիստ սրտով չզատուեցաւ ան աղնուական կոմսուհիէն՝ որ իր պաշտպանութեան յանձնուած էր, եւ հիմայ առանց զօրաւոր օգնականի այնպիսի տեղ մը պիտ'որ մնար, ուր կարելի էր իրեն նոր վտանգ մը պատահիլ :

Գիշերուան ստուերն սկսաւ փարատիլ եւ ա-

րեւելեան հորիզոնը թեթեւ վարդազոյն գոյն մ'առնուլ. նաւահանգստէն խառնաձայն շշուկ մը կը լսուէր, ծառերուն վրայ ասդին անդին նոր արթննալու սկըսած թռչուններն իրենց առաւօտեան նուագը կը հնչէին: Սիւրգուֆ իր անկողնէն վեր ցատքեց, իր ընկերին ձայն տուաւ եւ երկուքը մէկտեղ դէպ ի ծով սկսան յառաջանալ:

— Փութանք, բարեկամ, ըսաւ նաւապետն անհամբերութեամբ, աս պզտիկ ամպիկը մեզի յաջող հով մը կը գուշակէ. պիտ'որ տեսնես թէ իմ նաւսինչ արագութեամբ ալիքներուն վրայէն պիտ'որ սահի: Գիտես Բօլ, որ սա Պանդամը բոլորովին անպիտան ելուզակ մըն է:

— Իրեն ելուզակ անունը տալը զինքը պատուել է, պատասխանեց պատանին, ես զինքը դեւ մը կը համարիմ, որմէ նաեւ դժոխք կը տալտկանայ:

— Իրաւունք ունիս, ի վերայ այսր ամենայնի ես չեմ ուզեր զինքը մեռցնել, այլ միայն իմ Մալազաս ձեռքէն առնուլ. իր քանի մը ծառայութեանց համար երախտագիտութիւն պարտական եմ:

— Գուք Մալազան առէք ու մնացածն ինձի թող տուէք:

Այսպէս խօսելով ծովեզերք հասան:

— Ահա իմ «Պրըզոն», սիրուն նաւս, գոչեց ուրախութեամբ Սիւրգուֆ, զանիկայ Բօլին ցուցնելով: Հիմայ անոր վրայ Տանիմարգայի դրօշը կը տեսնես, բայց նաւահանգստէն ելլելէն ետքը Գաղղիայի դրօշը պիտ'որ բանամ եւ քսան թնդանօթ արձակելով՝ զանիկայ պիտ'որ ողջունեմ:

Պրըզոն իրօք գեղեցիկ եւ արագընթաց նաւ մըն էր. իր 24 նաւաստիները զանազան ազգերէ կազմուած էին, սակայն Սիւրգուֆին համբաւը զանոնք իրարու հետ սերտիւ միաբանած էր: Ասոնց մէջ նշանաւոր էր Մորտէյլ անուամբ բրովանսցի քաջ նաւավարն որ երկայն հասակ մ'ունէր բայց այնչափ վտիտ էր որ թնդանօթի գնդակ մ'իր մարմնոյն վրայ մահացու վէրք մը տալու տեղ չէր կրնար գտնել: Երբ որ Սիւրգուֆ ու Բօլ Պրըզոնին վրայ ելան, Մորտէյլ

զիրենք մեծ յարգութեամբ ընդունեցաւ: Բոլոր նա-
ւաստիք երկու կարգ շարուած զիրենք գիմնաւորեցին:

— Ամէն բան պատրաստ է, հարցուց նաւապետն:

— Ամէն բան, պատասխանեց Մորտէյլ:

Միւրգուֆ նաւաւարաց աս համառօտ խօսքը
խօսեցաւ. Յամաքի վրայ կրնայ թողութիւն տրուիլ,
բայց ծովու վրայ ոչ երբեք. ասոր համար ծովու
վրայ միշտ պէտք է յաղթել: Դուք անշուշտ պիտ'որ
յաղթէք:

Ասկէ ետքը խարիսխը վերցուեցաւ. հարաւային
հովն արեգական ծագելէն ետքն սկսաւ շնչել եւ Պրը-
դոնին առագաստներն ուռեցընել: Թնդանօթներն հըն-
չեցին եւ գաղղիական դրօշը կայմին ծայրը բարձրացաւ:

Թ.

Մալագային մեջ աղմկալից ուրախութիւն մը կը
տիրէր. ծովահէնք մեծ բախտի հասած էին, իրենց
այնչափ ժամանակէ վեր ունեցած բաղձանքը վերջա-
պէս կատարուած էր: Մէկ աւար մ'ալ, մի միայն
այսպիսի աւար մը, եւ ամէն մէկը մէյմէկ թաղաւոր
կ'ըլլան. ամէն բան իրենց համար յաջող է. հովն
ու ծովը կատարեալ հանգարտ, հարկ չէ որ մէկը
նաւուն մեջ հրամանատարութիւն ընէ, նաեւ եթէ
ընելու ըլլայ, ոչ որ կը հնազանդի. ամէն նաւաւարք
առհասարակ մէյմէկ նաւապետ են: Պարապ տեղ կը
ջանայ վայրենի Գոպրա-Գաբել Պանդամէն իրեն տը-
րուած իրաւունքն ի գործ դնել. աւազակաց խումբն
իր հրամաններուն ծաղրական ծիծաղով մը կը պա-
տասխանէ. ամէն կողմանէ վայրենի երգեր, աղաղակ
եւ աղմուկ կը լսուի. ամէն մարդ կ'ուզէ իշխող ըլ-
լալ. միայն թնդանօթները լուռ կը կենան:

Ալուզակներն իրենց կողոպտած ոսկին նաւուն
ծածկին վրայ տարածած էին. կ'ուզէին նաեւ անոր
տեսութեամբն զմայլիլ ու զուարթանալ. Բարեյուսոյ
ոգելից գինին եւ Սէյլոնի հրածին շաքարօղին բաւա-
կան չէր ըլլար զիրենք զուարթացընել: Նաւուն ա-
մէն կողմը շիշերու կտորներով եւ խեցեղէն անօթ-

ներու բեկորներով ծածկուած էր. ծովահէնք իրենց քաղցն եփուած որիզով անցուցած էին՝ որն որ չափէն աւելի պղպեղով համեմուած ըլլալով՝ իրենց արբածութիւնը վերջին աստիճանի սաստկացուցած էր: Երկու պղնձագոյն՝ Գիմորէն բռնուած գերի աղջիկներ աս անսովոր հանդիսին հանդիսատես կ'ըլլային. աչքերնին մեծ անձկով դէպ ի ծով դարձուցած՝ դառնապէս կու լային. դժօխական ծիծաղ մ'իւրենց լացքին պատասխանը կ'ըլլար: Աւերջին շիշերը պարպուեցան, վերջին հայհոյութիւններն հնչեցին, իր վերջին բարձրութեան հասած արեւը բոցեղէն ճառագայթներ կ'արձակէր եւ արբեալ ելուզակաց անյաղթելի քուն մը կը պատճառէր: Յառաջուան աղմկալից դղրդիւնին, խոր լուսութիւն մը յաջորդեց եւ միայն երկու գերեաց լալու ձայնը ժամանակ ժամանակ կը լսուէր:

Եթէ ծովահէնք իրենց քունին ժամանակ ապահով մնալու համար պահապան մը դրած ըլլային, ստուգիւ անիկայ ալ՝ իր անհնազանդութիւնը ցուցընելու համար կը քնանար, բայց որովհետեւ այսպիսի զգուշութիւն մ'եղած չէր, աւազակաց մէկն՝ որ միւսներէն աւելի քիչ արբած էր, արթուն մնաց եւ աչուրներն աշխարհքիս չորս կողմը կը շրջըջէր: Յանկարծ արեւմտեան հորիզոնին վրայ նշան մը սկսաւ երեւալ. ելուզակն ոտք ելաւ, դիտակը ձեռքն առաւ ու նշանը մտադրութեամբ քննելէն ետքը զօրաւոր սուլելու ձայն մ'արձակեց: Պառկող նաւավարք իրենց տեղն անշարժ մնացին. զիրենք ոտք հանելու համար հարկ եղաւ բռնական միջոց գործածել:

— Նաւ մը, նաւ մը, հնչեց վերջապէս ամէն կողմանէ:

Ծովահէններու համար նաւու մը մօտենալը միշտ թշնամուոյ մը մօտենալուն հաւասար է:

— Ըմէն ձեռք նաւուն ծածկը, պոռացին դարձեալ աւազակները: — Նաւապետ մը, նաւապետ մը պէտք ենք ունենալ, գոչեց նաւավար մը:

— Ընիծեալ Պանդամը, պոռաց ուրիշ մը, զմեզ մեր բախտին թող տուաւ եւ ինքն ոսկւոյն մե-

ծագոյն մասովը կծիկը դրաւ. եթէ անգամ մը մեր ձեռքն իյնայ, զինքը կտոր կտոր պիտ'որ ընենք:

— Կ'ուզէ՞ք զիս ձեզի հրամանատար ճանչնալ, պոռաց Գոպրա-Գաբել:

— Այո՛, այո՛, պատասխանեց միաբերան ելուզակաց խումբը. Կեցցէ՛ Գոպրա-Գաբել, Կեցցէ՛ Չողգրիի խորամանկ օձը:

— Յառաջ ուրեմն, հրամայեց նոր ընտրուած առաջնորդը. թնդանօդաձիգը շուտով ձեր թնդանօթներուն քով. ան նաւն արագընթաց նաւ մըն է. կռիւը սաստիկ պիտ'որ ըլլայ:

— Գաղղիական դրօշ ունի, կանչեց ձայն մը նաւուն ծայրէն:

— Ուրեմն, կրկնեց նորէն Գոպրա-Գաբել, Սիւրգուֆ անոր մէջն է:

— Աս անոր գալը տեսայ, պատասխանեց Վագերաչուին, Պանդամ զմեզ մատնեց, Սիւրգուֆը կենդանի թողուց որպէս զի հիմայ զմեզ իր նաւուն կայմէն կախէ:

Թուչնոյ արագութեամբ յառաջ եկաւ օտար նաւն. իր կողէն կապոյտ ծուխ մը բարձրացաւ. մի եւ նոյն ժամանակ թնդանօթի գունդ մը Մալագային տախտակները խորտակեց եւ ամէն կողմ՝ ցրուեց:

— Աղէկ նշանառու, ըսաւ, Գոպրա-Գաբել. ասկէ կը ճանչնամ որ Սիւրգուֆին աչքն է:

Արկու գերի աղջիկները մարած գետինն ինկան. բայց իրենց միտ դնող մը չկար:

— Աթէ չենք կրնար փախչիլ, պէտք ենք պատերազմիլ, սկսաւ պոռալ կատաղի հրամանատարը. մեր հրացաններն ալ մահ կ'արձակեն. մեր սրերն ալ անգղիական ածելոյ պէս կը կտրեն: Ճանկաւոր տապարները ձեռքերնիդ առէք. սրերնիդ ահաւներն ուղ մէջ եւ ատրճանակները ձեռքերնիդ. մենք թշնամիէն աւելի ենք: . . . Ա'նիծեալներ չեն ուզեր հնազանդիլ, ամէնն ալ փախչելու կը նային:

Աւազակներն աղէկ գուշակած էին. եկողն իրօք Սիւրգուֆ էր. իր Պրըդոն նաւին նման արագաշարժ նաւ մը մինչեւ նոյն ժամանակ Հնդկաց ծովուն վրայ լու-

ղացած չէր: Քաջ նաւապետն ամէն կարգադրութիւն
ըրած էր որ Մալազան կարթէ (Ճանկերով բռնէ) եւ
կռուոյն շուտով վերջ տայ: Մալազային գէշ ուղղուած
թնդանօթներուն գնդերն անդադար ծովուն ջուրը կը
ծակծկէին: Սիւրգուֆ իր թնդանօթները լուեցուցած էր
եւ արծուոյ պէս ելուզակաց նաւուն վրայ կը խոյանար.
Երբեք իր ուրիշ յարձակմանց ժամանակ աս անգամուան
պէս եռանդ ունեցած չէր, վասն զի աս անգամ սիրելի
Մալազան նորէն ձեռք ձգելու համար էր կռիւր: Պրը-
դոն Մալազայի քովն հասնելուն պէս ճանկերը նետուե-
ցան, Սիւրգուֆ անմիջապէս անոր մէջ ցատքեց, երկու
աւազակ ատրճանակով զարկաւ սպաննեց, երրորդ մ'ալ
տապարով գետինը պառկեցուց: Իր անմիջապէս քովն
էին Մորտէյլ եւ Բօլ. միւս նաւաստիները հեղեղի
մը պէս իր ետեւէն Մալազա մտան: Ծովահէնք կա-
տաղի վագրներու պէս կը պատերազմէին եւ քաջու-
թեամբ դէմ կը դնէին. շատերը գետնի վրայ սողա-
լով՝ կ'ուզէին իրենց դաշունովը թշնամուոյն մերկ
ոտքերը վիրաւորել, ետքը կապկի ճարտարութեամբ
չուաններուն ու կայմին վրայ կ'ելլէին ուսկից հարկ
կ'ըլլար զիրենք հրացանով զարնել ու վար ձգել:
Կռիւն երկայն չտեւեց. քանի մը վայրկենի մէջ Մա-
լազային ծածկը զարհուրելի դիակներով ծածկուե-
ցաւ. սակայն Գոպրա-Գաբել եւ ուրիշ երկու ելու-
զակ ալ, որոնք Սիւրգուֆին սրէն պրծած էին, նա-
ւուն մէջ աներեւոյթ եղան:

Ըն ատեն Պրըդոնին նաւաստիներն իրենց նա-
ւապետին հրամանաւ շուտ մը Մալազային վրայ դեռ
ամբողջ կեցած ոսկին փութով ժողվեցին, որովհետեւ
շատ կասկածելի նշաններ անոր մէջ աւելի երկայն
կենալու թող չէին տար: Նաւուն վարի կողման ծա-
կերէն կապուտակ ծխոյ բարակ սիւներ վեր կ'ելլէին.
Սիւրգուֆ գիտէր որ ծովահէնք երբ որ ձեռք իյնա-
լու վտանգի մէջ կ'իյնան, իրենց նաւուն վառօգի
կրակ կու տան եւ զանիկայ օդ կը հանեն:

— Ղանկերը Մալազայէն հանեցէք, պոռայ
սպառնական ձայնով մը, ամենքնիդ ալ շուտով դուր
Պրըդոն նաւը գացէք:

Վաւաժարք իրենց առաջնորդին Տրամանն ան-
միջապէս կատարեցին: ՍիւրգուՓ Մալազայէն դուրս
ելլողներուն վերջինն եղաւ. երբ որ ամէն իր մար-
դիկն ան վտանգաւոր նաւէն հեռացան, ինքն ալ ծով
նետուեցաւ ու լողալով Պրըզոնին քով գնաց: Քա-
նի մը վայրկեան ետքը Մալազա ահագին շառաչմամբ
օդ ելաւ եւ իր կտորուանքը ծովուն երեսը ծածկե-
ցին: Եթէ դժբախտ նաւուն վառօդանոցին դուռը
կղպուած չըլլար, ՍիւրգուՓ բոլոր իր մարդիկներովն
անոր հետ մէկտեղ օդ կ'ելէր: Անտարակոյս Գո-
պրա-Գաբել նոյն շիոթութեան մէջ չէր կրցած
դրան բանալին գտնել եւ ստիպուեցաւ վառօդանո-
ցին տակի կողմը կրակ ձգել, որով ՍիւրգուՓին
մարդիկն ետ քաշուելու ժամանակ ունեցան:

Ժ.

Պրըզոնին նաւաստիները կռուոյն մէջ երէք
մարդ կորսնցուցին, շատ ալ վիրաւորներ ունեցան
որոնց մէջն էր նաեւ Մորտէյլ քաջ պատանին: Մա-
լազային կորուստը ՍիւրգուՓին մեծ ցաւ պատճառեց:
Պատերազմին ժամանակն երկու Գիմորցի գերիները
ծով նետուած եւ լողալով Պրըզոն գացած էին.
յաղթութիւնը գլուխ ելլալէն ետքն ասոնք Սիւրգու-
Փին ոտքն ինկան եւ իր պաշտպանութիւնը խնդրե-
ցին: Արի նաւապետը զիրենք վեր վերցուց, հարցուց
տեղեկացաւ իրենց ուրտեղացի ըլլալն եւ ապահով-
ցուց որ զիրենք ամէն կերպով կը խնամէ եւ իրենց
տեղը կը խրկէ: Ետքը Բօլն իր քովը կանչեց եւ
ըսաւ. Հիմայ ուրիշ աւելի մեծ գործք մ'ալ ունինք
ընելու, որ ամենեւին չիկրնար ուշացուիլ. նստէ քովս
եւ լսէ ընելիքնիս. ժամանակը շատ գաղտնիքներ կը
ծածկէ, բայց միանգամայն զանոնք կը յայտնէ. շատ
բաներ այսօր կրնան պատմուիլ, որոնց վրայ երէկ
հարկ էր լռութիւն պահել: Պանդամ Մալազային
հետ օդ ելաւ:

— Վաւապետ, պատասխանեց պատանին, ես
ան ըրպէին որ ոտքս Մալազային մէջ դրի, միայն

զինքն սկսայ փնտռել. սակայն ան աւագակներն իրա-
րու այնպէս կը նմանին ինչպէս ճավայի անտառնե-
րուն կապիկներն: Ասոր համար անոնցմէ կարելի ե-
ղածին չափ շատ սպաննեցի, յուսալով որ նաեւ Պան-
դամն ալ ան զարնուողներուն մէջ կը գտնուի: Սա-
կայն հաստատութեամբ կը կարծեմ թէ ան անիծեալ
դելը Մալագայի մէջ չէր:

— Անիկայ իր ձեռքովն իր կենաց վերջ տուաւ.
եթէ ինքը Մալագային մէջ չըլլար, խեղճ նաւն օդ
չէր ելլեր: Ծխոյ սիւներուն վեր բարձրանալը տես-
նելուս պէս ճանչցայ ան դելին ձեռքն . . .

— Սակայն, նաւապետ, ըսաւ Բօլ Սիւրգուֆին
խօսքը կտրելով, դուք ինձի կարեւոր բաներ պիտ'որ
խօսէիք եւ հիմայ այսպիսի անօգուտ խօսակցութեամբ
Ժամանակնիս կ'անցընենք:

— Իրաւունք ունիս, բարեկամ. խնդիրն աս
է: Գիմորի մէջ կալանաւոր մը կայ՝ որուն դէմ Պան-
դամ սարսափելի խորհուրդ մ'ունէր: Աս կալանաւորն
հայրենասէր ազնուական մըն է. իր անունն է Տե-
բրեմոն կոմս. իր վրայ խօսք մը լսած ես:

— Այ, նաւապետ:

— Այլ աղէկ: Կ'երեւայ որ բանը քեզմէ ծա-
ծուկ պահեր են. հիմայ, սիրելի բարեկամ, պէտք
ենք աս ազնուականն ու մեր հայրենակիցը գերութենէ
ազատել. լսեցի թէ աւագակները մեծ գումար մը կը
պահանջեն զինքն ազատ թող տալու համար. յաջող
դէպք մը հիմայ զմեզ քիչ մը հարստացուց, նաեւ
երկու Գիմորցի աղջիկներ ալ մեր ձեռքը բերաւ՝
որոնք թէպէտ մեզի անօգուտ բաներ կ'երեւան, սա-
կայն անշուշտ իրենց ընտանեաց առջեւ շատ պա-
տուական են: Ուստի Գիմորցոց հետ աս նիւթիս
վրայ խօսակցութիւն մ'ընելը շատ յաջող ելք կըր-
նայ ունենալ:

— Կ'իմանամ ինչ կ'ուզէք ըսել, պատասխա-
նեց Բօլ. կ'ուզէք որ աս երկու աղջիկներն եւ մեր
ձեռք բերած ոսկին տալով Տեբրեմոն կոմսն ազատուի:

— Այո, սիրելի բարեկամ, բայց աս գործքիս
քաջասիրտ, ճարտար եւ մալայեան լեզուն աղէկ

գիտցող անձ մը հարկաւոր է. ինձի կ'երեւայ որ միայն դուն կրնաս ասիկայ գլուխ հանել

— Ի՞նչ շնորհակալութեան ձեւ մ'ըրաւ:

— Աւրեմն իմ առաջարկութիւնս կ'ընդունիս:

— Անիկայ ինձի պատիւ մըն է:

— Հիմայ, ըսաւ դարձեալ Սիւրգուֆ, դէպ ի Իիմոր կը նաւարկենք, երբ որ կղզւոյն առջեւը կը հասնինք, զքեզ երկու մալայեցի աղջկանց հետ մակուկի մը մէջ կը գնեմ եւ երեք թիափարք զձեզ ցամաք կը տանին: Հասարակօրէն այսպիսի գործողութիւնները ֆիու ըսուած ժայռին տակ կը կատարուին. ելուզակները նոյնպիսի առիթներու մէջ շատ պատուով կը գործեն եւ իրենց խօսքը կը պահեն: . . . Քեզի ուրիշ բան մ'ալ պիտ'որ ըսեմ, դուն աս գործքը վրայ առնելով՝ նաեւ այնպիսի անձի մը մեծ ծառայութիւն մը կ'ընես՝ որ քեզի մեծ յարգ ունի եւ ինքն ալ քեզի շատ յարգի ու պատուական է: Նոյն անձը մեծ փափաքով Տերբեմն կ'ոմսին ազատութեան կը բաղձայ:

— Ա՞յլ կրնայ ըլլալ աս անձը, հարցուց պատանին հետաքրքրութեամբ մը:

— Չկրցա՞ր դու շակել, պատասխանեց նաւապետը, . . . Նոյն անձն է մեր պատուական բարեկամն՝ Աւրորա Տերբեմնն ազնուական կ'ոմսուհին:

Ի՞նչ Աւրորա տիկնոջ անունը ըսելուն պէս մեծ այլայլութիւն մը զգաց. տխուր խորհուրդներ իր մտքը բոլորովին խռովեցին, նոյն բոպէն իր աչքին առջեւն եկաւ Պանդամին իր ընկերներուն վրայ ըրած յարձակումն եւ անոնց աղէտալի մահը: Նոյն իսկ Աւրորային գտնուած վիճակն իրեն շատ վտանգաւոր կ'երեւար: Ուստի աչուրները դէպ ի ծովին ան կողմը դարձուցած որ կողմն էր իր ընկերաց բնակարանը, Սիւրգուֆին հարցուց. Նաւապետ Գերիպոնի ծովը զերբն անցա՞նք:

— Ա՞յո՛, պատասխանեց Սիւրգուֆ . . . Իմացայ ինչ կ'ուզես ըսել, կը բաղձաս քու ընկերներուդ սոցեւրութիւն մ'ընել. սակայն գիտնաս որ ասով ծանրադին ժամանակ մը կը կորսնցընես. ես Աւրորա

կոմսուհւոյն խօսք տուած եմ թէ յարմար ժամանակ մը գտնելուս պէս իր ամուսնոյն ազատութեան ձեռք կը զարնեմ. հիմակուան ժամանակն ամենէն յարմարն է, ձեռքերնիս երկու մալայեցի աղջիկներ եւ բաւական ոսկի ունինք . . . բայց ինչու պատասխան չես տար. Սամարանկ երթալն անհրաժեշտ հարկ կը համարիս:

— Այո՛, տէր նաւապետ, ես Վանտրուզենին բնակարանը տասնուերեք սիրելի բարեկամներ ունիմ որոնց վրայ Պանդամին յարձակման օրէն ի վեր ամենեւին տեղեկութիւն մ'առած չեմ: Բայց որովհետեւ հիմայ անոնց մօտ կը գտնուիմ, հարկ է որ իմ բարեկամական պարտքս կատարեմ:

— Իրաւունք ունիս . . . Բայց խոստացիր ինձի որ հոն երկայն ժամանակ չես մնար:

— Արեք քաջ թիափարք զիս ցամաք տանին. եթէ բարեկամներս ողջ են, անոնց ուրախակից կ'ըլլամ եւ իրենց ձեռքը կը թօթուեմ, իսկ եթէ մեռած են, իրենց մարմիններուն քով աղօթք կ'ընեմ եւ փութով ետ կը դառնամ. անկէ ետքը քու ամէն հրամաններդ կատարելու պատրաստ եմ:

Սիւրբու՛ժ հաւանեցաւ. իր կողմանէ ալ Ռեմոն կոմսին եւ բոլոր միւս գաղթականաց բարեւ խրկեց: Ծովեզերքը կեցող պահանորդ մը գաղղիական նաւի մը մօտաւորութիւնը ծանուցած էր. երբ որ Բօլ ցամաք մօտեցաւ, տասն իրեն ծանօթ անձանց դէմքերն յայտնի սկսաւ որոշել:

Սգրիմին հետ Վանտրուզենին բնակարանն եկող անձինքներէն երկու հոգի պակսած էին. ասոնք Պանդամին յարձակման գիշերը պատերազմին մէջ ինկած էին: Մնացած տասն հոգին զԲօլ մեծ ուրախութեամբ ու մտերիմ սիրով ընդունեցան: Ռեմոն կոմսն աս ազնիւ պատանին նորէն ողջ առողջ տեսնելով՝ չկրօցաւ իր ուրախութեան արցունքը բռնել: Քիչ ժամանակուան մէջ ամէն պատահած դէպքերն եւ անցքերն իրարու պատմուեցան. անկէ ետքը Բօլ զՌեմոն միւս ընկերներէն քիչ մը հեռու տանելով՝ Տէր կոմս, ըսաւ իրեն, ժամանակը չիներեր որ երկայն

խօսիմ, որովհետեւ Սիւրգուֆին իմ պատուոյս վրայ խօսք տուած եմ շուտով իր քովը դառնալու. մեր ազնուական հիւրն՝ Աւրորա, հիմայ Գալիմա գեղը Տավիտսոն անուն հոլանտացի գաղթականի մը քով է, բայց գիտնաք որ իր տեղն այնչափ ապահով չէ: Պանդամ, ինչպէս ես հաստատութեամբ կը կարծեմ, Մալադային մէջ չէր, ուստի եւ դեռ կենդանի է. Տավիտսոն իր ծառայութեան մէջ բազմաթիւ մալայեցի գերիներ ունի. ան սատանան կրնայ ասոնց զանազան խոստումներ ընելով՝ կոմսուհւոյն վնաս մը հասցընել: Ինձի կ'երեւայ թէ մեզմէ մէկն իր քովը պէտք է գտնուիլ եւ իր ապահովութեան համար հսկել:

— Իրաւունք ունիս, սիրելի բարեկամ, պատասխանեց կոմսը, մենք կոմսուհւոյն պաշտպանութեան համար այնչափ վտանգներ յանձն առնելէն ետքը, պէտք չենք զինքն այնպիսի անապահով տեղ մ'առանձին թողուլ: Սակայն ամենէն աւելի դուն աս պաշտպանութեան գործքին յարմար ես. Տավիտսոն զքեզ կը ճանչնայ, Գալիմային ամէն կողմը քեզի ծանօթ է, ուստի առանց կասկած մը տալու կրնաս նորէն հոն երթալ եւ Աւրորային մօտենալ, ուր որ եթէ ուրիշ մ'երթալու ըլլայ կրնայ կասկածի եւ գուցէ նաեւ տհաճութեան ու գժտութեան պատճառ ըլլալ:

Թէպէտ եւ Բօլ իր Սիւրգուֆին տուած խոստման համար չէր ուզեր աս գործքն յանձն առնուլ, բայց Ռեմոն վերջապէս զինքն համոզեց, եւ յանձն առաւ ինքն անոր տեղ Սիւրգուֆին երթալ եւ Տերբեմոն կոմսին ազատութիւնը գլուխ հանել: Իրարու գործքին յաջողութիւն մաղթելէն ետքը Ռեմոն իր միւս ընկերներուն հրաժարական ողջոյնը տուաւ եւ պատրաստ կեցած նաւուն մէջ ցատքելով՝ ցամաքէն հեռացաւ: Բօլ նոյն օրը Վանտրուզենին քով անցուց, եւ երկրորդ օրն առտուանց կանուխ՝ երբ որ դեռ աստղներն երկնից վրայ կը շողային, դէպ ի Գալիմա ճամբայ ելաւ. իր ճամբորդութեան պատճառն առաջին իրիկունն արդէն Վանտրուզենին ծանուցած էր:

ԺԱ.

Ղափային հիւսիսային եզերքը քերիպոնի մօտերն աս ժամանակներս պզտիկ պանդոկ մը կը գրանուէր, ուր ժողովատեղի մ'եղած էր նաւավարաց, անյաջող երաժշտաց, դասալիք զինուորաց, ուրացողաց, քսակահատաց, ճարտար գողերու, մէկ խօսքով ան ամէն անձանց՝ որոնք պարտականութեան կամ չարագործաց բանտին եւ գուցէ նաեւ կախաղանին մօտէն անցած էին: Մարիանի անուամբ շահասինդիր Գաղալոնիացի մը հոս իր բախտը շինելու ձեռք զարկած էր եւ ան խառնաղանձ բազմութեան՝ որոնք իր պանդոկը կը յաճախէին, օղի, անանուն գինի եւ ուրիշ ըմպելիքներ կը մատակարարէր: Երբեմն աս չարագործաց կոյտին մէջ նաեւ պատուաւոր անձինք, կարգաւորեալ նաւավարք, նաւապետք եւ վաճառականք ալ կը տեսնուէին, որոնք ծովուն եզերքը վարկպարազի վրաններուն հովանոյն տակ նստած՝ զովացուցիչ ըմպելի մը կը խմէին կամ ծուխ կը քաշէին, եւ մալայեցի վաճառականաց հետ ատուտուր կ'ընէին:

Մարիանի քանի մ'օրէ վեր իր յաճախորդներուն մէջ մաքուր հագուած Մալայեցի մը կը նշմարէր, որ ծանր կերպով իր շաքարօղին եւ խահուէն կը խմէր եւ ստակն առանց սակարկութեան ճշգիւ կը վճարէր:

— Սա մարդն հարստացած ծովահէն մը պիտ'որ ըլլայ, մտածեց Մարիանի: Բայց որովհետեւ ծովահէնի ստակն ալ պատուաւոր մարդու ստակին արժէքն ունի, պանդոկապետն իր կարծիքն իր քովը պահեց եւ անձանօթ Մալայեցուոյն մեծ պատրաստականութեամբ կը ծառայէր:

()տարականն օր մ'իր առած ըմպելիքներուն ստակը վճարելու ժամանակ Մարիանիին ըսաւ. Հոս շատ պատուական շաքարօղի մ'ունիս կրնաս ինձի անկէ տակառ մը տալ:

— Առէ՛ք ասկէ երթա՛լ, պատասխանեց Գաղալոնիացին:

— Ահ, կրկնեց դարձեալ օտարականը. քանի

մը շաբաթ յառաջ կրայի խեցիով յաջող առուտուր մ'ըրի որ ինձի բաւական ստակ բերաւ. ետքը Քերիպոնի մէջ հարիւր դահեկանով պզտիկ տուն ու պարտէզ մը գնեցի, քիչ մ'ալ ստակ աւելցաւ որով կրնամ բաւական ժամանակ հանգիստ ապրիլ: Եթէ ստակս հատնի, տունս կը ծախեմ ու նորէն վաճառականութեան կը սկսիմ:

Մալայեցիին այս ամենայն այնպիսի բնական կերպով խօսեցաւ որ պանդոկապետը գրեթէ հաւատաց:

— Անմիջապէս ձեր խնդրած շաքարօղին կը պատրաստեմ, ըսաւ անոր: Իմ հաշուէգրքիս մէջ ինչ անուն գրեմ:

— Իմ անունս . . . Ես Գուրպրի կը կոչուիմ: Բայց քու ստակդ անմիջապէս պիտ'որ վճարեմ. սովորութիւնս այսպէս է:

— Հատ աղէկ սովորութիւն, կրկնեց պանդոկապետը:

Գուրպրի, եւ կամ բուն, ինչպէս ընթերցողն արդէն գուշակած պիտ'որ ըլլայ, Պանդամ, ձեռքն իր խուրին եզերքը գնելով՝ Մարիանիին հրաժարական ողջոյնը տուաւ եւ անկէ հեռացաւ:

Տեղոյն բոլոր բնակիչքն անմիջապէս աս սուտ Գուրպրիին պատմութիւնը պանդոկապետէն իմացան: Պանդամին ամէն օր նոյն պանդոկն յաճախելը պարապ տեղ չէր. ինքն հոն գտնուող հիւրերը մտադիր աչօք կը քննէր, անոնց ամենուն եւ զխաւորաբար Եւրոպացւոց հետ յաճախ կը խօսակցէր եւ իր շաքարօղին առատութեամբ կը մատակարարէր եթէ անոնց մէջ այնպիսի անձի մը պատահէր, որ խորամանկ եւ նենգաւոր երեւոյթ մ'ունենար: Աս խօսակցութիւններն իրենք քանի մ'արծաթի կտորներ արժեցին՝ զորոնք կաշիէ երկայն քսակի մը յատակէն ծանրութեամբ կը հանէր եւ տհաճութեամբ իրմէ փոխ ուղղներուն կ'երկրնցընէր:

Ա երջապէս գտաւ այնպիսի մէկն՝ որ կատարեալ իր ուզածին պէս էր, որուն դժոխային խորհուրդ մ'ի գործ դնելու համար հարկաւորութիւն ունէր: Աս մարդն Հոլանտացի մըն էր, հաճոյ կերպա-

րանք եւ զօրաւոր կազմած ունէր ու մալայեան լեզունն աղէկ կը խօսէր: Միայն ցնցոտի սրնոց մ'էր իր հագած բոլոր զգեստն, եւ աս պարզութիւնը չէ թէ օդին անտանելի տաքութենէն, այլ իր արտաքոյ կարգի չքաւորութենէն յառաջ կու գար: Պանդամէն ընդունած առատ պարգեւներն իրեն համարձակութիւն տուին՝ անոր իր անցած վարքը պատմելու: Պոմպայի մէջ մեծ խարդախութիւն մ'ըրած՝ եւ կախաղանէն ազատելու համար անկէ փախած էր: Իր անունն ալ փոխած էր եւ հիմայ Օվէսդայն կը կոչուէր:

— Ինձի հետ համարձակ խօսէ, ըսաւ իրեն Պանդամ մտերմական հեզութեամբ մը, ինձի կ'երեւայ թէ գուն աւելի դժբախտ եւ ոչ թէ չարագործ մըն ես: Քու վիճակիդ վրայ շատ կը ցաւիմ . . . : Ի՞նչ է քու զբաղմունքդ եւ ապրուստի միջոցդ:

— Մենեւին զբաղմունք կամ ապրելու միջոց չունիմ, պատասխանեց Հոլանտացին. ես ալ ուրիշ այնչափ անգործ մարդիկներուն պէս կ'ապրիմ, այսինքն առտուանց չեմ գիտեր թէ կէսօրն ինչով իմ քաղցս պիտ'որ անցընեմ, եւ իրիկունը գլուխս ո՛ր պիտ'որ դնեմ . . . : Որովհետեւ դուք այսպէս բարեսիրտ էք, զիս բախտաւոր ըրէք եւ ինձի դահեկան մը պարգեւեցէք:

— Մէկ դահեկանով ի՞նչ կրնաս ընել:

— Ընով ութ օր հանգիստ կ'ապրիմ:

— Ե՞տքը:

— Ետքը կը սկսիմ նորէն խեցի որսալ՝ որ իմ հիմակուան գլխաւոր գործքս է:

— Ընկէ մեծ շահ մ'ունիս:

— Պէտք է ծովուն մինչեւ յատակն իջնալ, հոն մինչեւ խղզուելու մօտ մնալ, ու ձեռուրները սուր ժայռերէն ու քարերէն պատառ պատառ ընել, եւ աս աշխատութեամբ հաղիւ կարելի է քանի մը խեցի ձեռք բերել, որ հոս մանր ստակի տեղ կը գործածուի, բայց մետաղէ դրամին զուարթարար հնչիւնը չունի:

— Եւ, ես կ'ուզեմ զքեզ բախտաւոր ընել. բայց արժանի՞ ես որ քեզի բարիք ընեմ:

— Ես տղայութենէս ի վեր դժբախտ եղած եմ՝

— Բայց նաեւ յաջող ժամանակներ ալ ունեցած պիտ'որ ըլլաս:

— Ոչ երբեք, տէր Գուրպրի, . . . : Մալապարի մէջ անգամ մը սկսած էր գործքս յաջողիլ ու մեծ յոյս ունէի բաներս կարգի դնելու, եթէ ոստիկանութիւնն իմ բոլոր խորհուրդներս ի դերեւ չհանէր ու նաեւ իմ պատուական անձիս ձեռք չերկրնցընէր: Բայց որովհետեւ աղէկ ոտուրներ ունիմ, կարող եղայ անոնց օգնութեամբն յարմար ժամանակին կծիկը դնել եւ ճամբայ ելլելու պատրաստ նաւու մը բեռերուն մէջ պահուրտիլ. աս կերպով կարող եղայ վիզս կանեփէ վզնոցէն ազատել: Ասիկայ ստուգիւ բախտ մըն է, բայց ինչ օգուտ կեանքս ազատելս եթէ կարող չեմ զանիկայ դարմանել:

Պանդամ յանկարծ լեզուն փոխելով՝ Օ՛վէսդայն, ըսաւ, կը տեսնեմ որ դուն ապրելու արժանի ես . . . Քերիպոնի մէջ պատուաւոր ու գործօն օրիորդ մը կը ճանչնամ:

— Այո, տէր Գուրպրի, հոս սպանիացի ցեղէ յառաջ եկած օրիորդ մը կայ որ իր ազնուականութեամբն ու պարկեշտութեամբը շատ յարգ ու համարում ունի: Բայց ինչ է ձեր խորհուրդը:

— Կ'ուզեմ զքեզ անոր հետ ամուսնացընել եւ կարգաւորեալ մարդ մ'ընել:

— Ձեր խորհրդին կը հաւանիմ:

— Աւ. հիմայ խօսքերուս աղէկ միտ դիր աս փողոցին ծայրը կախուած ծանուցման տախտակը կը տեսնես: Գնա անոր վրայ կպցուած կարմիր թրղթով ծանուցումը կարդա, եթէ կարգալ գիտես:

()վէսդայն կը կարգայ. Գալիմայի մէջ գեղեցիկ դիրք ունեցող տեղ մը, Տավիտսոնին կալուածներուն մօտ ծախու երկիր մը կայ: Բնակութեան տունը նոր է եւ անգղիական գեղեցիկ կարասիներով զարդարուած: Աւելի տեղեկութիւն առնել ուզողը Լուքսիոն միջնավաճառին հետ պէտք է խօսիլ:

— Աս կալուածը քիչ ստակով կրնայ ձեռք բերուիլ, ըսաւ Պանդամ. մինչեւ հիմայ գնող մը

չգտնուելով՝ կ'ուզեն հազար դահեկանի տալ: Դուն գնա՛ զանիկայ քու անուամբդ գնէ եւ ես ստակը կը վճարեմ:

— Այսպիսի հրամաններուն ես կուրակերպ կը հնազանդիմ:

— Եւ առ աղէկ. ես ալ այնպէս կը կարծեմ: Առ այժմ ա՛ռ սա քսակը. մէջի բովանդակածը քու մանր ծախքերուդ կը բաւէ. վաճառանոցէն քեզի մաքուր զգեստ մը, գեղեցիկ շղթայով ժամացոյց մը եւ ոսկեգլուխ գաւազան մը գնէ: Մատրասցի պատուաւոր կալուածատիրոջ երեւոյթ պիտ'որ ունենաս:

— Աւրիշ, ուրիշ:

— Աւրիշ բաները քեզի չեն վերաբերիր այլ ինձի. քեզի կ'իյնայ միայն իմ հրամաններս ճշդիւ կատարել:

Օվէսդայն հպատակութեան ձեւով գլուխը ծռեց:

— Ասկէ ետքն հոս պիտ'որ չերեւաս, ըսաւ իրեն դարձեալ Պանդամ, միայն իմ տունս իրարու հետ պիտ'որ տեսնուինք: Սա մեծ ճամբէն շիտակ յառաջ երթալով՝ ձախ կողմը կարմիր դռով տուն մը կու գայ, ան է իմ բնակարանս:

— Ըն տունը գիտեմ:

Երբ որ երկու խօսողներն իրարմէ բաժնուեցան, Օվէսդայն անմիջապէս իրեն հրամայուածները կատարելու ձեռք զարկաւ: Այնչափ չարիքներ գործող եւ դահճի ձեռքէն անվնաս ազատող մարդու մը հասարակ գործքերը գլուխ հանելու միջոցներ գտնել դժուարին չէ: Զգեստի փոփոխութիւնն, ամուսնութիւնն ու կալուածին գնումը Պանդամին բաղձացածին պէս գլուխ ելան: Հոլանտացի դրուժանը սուտ Դուրպրիէն հրաման ուզեց իր կնոջը հետ՝ գնած կալուածն երթալու, որուն անմիջապէս հաւանութիւն տրուեցաւ:

Պանդամ նոր ամուսնացելոց համար երեք գերի ալ գնեց եւ մէկ ակրացի աղջիկ մը՝ որ Օվէսդայն տիկնոջ սենեկապետուհին պիտ'որ ըլլար: Աւազակապետը շատ անգամ աս ընտանեաց այցելութիւն

կրնէր, բայց խօսակցութիւնները միշտ անտարբեր նիւթերու վրայ էին: Օվէսդայն իր անծանօթ բարերարին խոժոռ նայուածքէն զարհուրանք մը կը զգար եւ չէր համարձակեր անոր հարցում մ'ընել. իր բախտը դեռ իրեն անըմբռնելի բան մըն էր: Իր գործօն եւ ազնուական կինն առանց աս բաներուս միտ դնելու միայն տունը կարգաւորելու կ'աշխատէր եւ քիչ ժամանակուան մէջ զանիկայ այնպէս գեղեցիկ շտկեց որ աւելի պզտիկ պալատի քան թէ կալուածատիրոջ տնակի կը նմանէր: Իր ամուսնոյն յառաջուան վարքն եւ Պանդամին հետ ունեցած յարաբերութիւնն իրեն բոլորովին անծանօթ էին: Օվէսդայն աս կերպով իր տունը կարգաւորելէն ետքն սկսաւ իր դրացւոյն եւ ազգակցին, Տավիտսոնին այցելութիւնն ընել, եւ կամաց կամաց երկու ընտանիք իրարու մտերիմ եւ ընտանի բարեկամ եղան, այցելութիւններն սկսան յաճախել, եւ շատ անգամ մինչեւ գիշեր իրարու քով կը մնային:

Քանի մը շաբաթ աս կերպով շարունակելէն ետքն՝ օր մը Պանդամ Օվէսդայնին ըսաւ. Աս գիշեր ժամը 11ին տանդ դուռը բաց թող տուր եւ ինձի սպասէ. բայց կինդ եւ գերիներդ զիս պիտ'որ չտեսնեն: Իմացա՛ր:

() Օվէսդայն ապշածի պէս կեցաւ:

— Կը կարծես թէ, շարունակեց Պանդամ, ես զքեզ անոր համար ամուսնացուցի, անոր համար տան ու կալուածի տէր ըրի, որպէս զի թողում որ միշտ այնպէս հանգիստ ապրիս ինչպէս որ քանի մը շաբաթէ վեր կ'ապրիս:

— Ինձի կ'երեւայ որ ձեր միտքը խորհուրդ մը կայ եւ անոր գործադրութեան համար ինձի հարկաւորութիւն ունիք:

— Ը, դէկ գուշակեր ես. քու բախտդ աւազի վրայ շինուած թղթէ տնակ մըն է՝ զոր մէկ շնչով կրնամ կործանել. քանի որ չարագործ մը կենդանի է, դահիճը միշտ իրեն մօտ կը գտնուի: Ինձի բաւական է զքեզ մօտաւոր ոստիկանութեան մատնել եւ շուտ մը չուանը վիզդ կը տեսնես:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Օվէսդայն եւ տխրութեամբ գլուխը կախեց:

— Մի մոռնար որ ես քու տէրդ եմ, եւ դուն իմ ծառաս, իմ անարգ գերիս: Քու բնական տանդ մէջ եւ ոչ պղտիկ բան մը քուկդ է. կրնամ հիմայ ամենայն ինչ ձեռքէդ առնուլ եւ զքեզ նորէն ան առաջին թշուառ վիճակդ դարձընել:

() Վէսդայն աւելի տխուր կերպարանք մ'առաւ. բոլոր մարմինն այնպէս կը դողար որ հազիւ կրնար ոտքի վրայ կենալ:

— Հանդարտ եղիր. քու բախտդ աւրելու ամենեւին միտք չունիմ. միայն ուզեցի ասով քեզի իմացընել որ դուն ինձմէ կախուած ես, քու բախտդ իմ ձեռքս է եւ թէ պէտք է որ իմ ուղածներս ճշդիւ կատարես:

Չարագործը նոր շունչ մ'առաւ, եւ հազար երդմամբ խօսք տուաւ որ իր բարերարին ամէն հրամանները կատարելու պատրաստ է:

Ժամը 11ին Պանդամ եկաւ եւ Օվէսդայնին հրամայեց որ ճրագ մ'առնու եւ զինքը գետնի վրայ գտնուած խցերը տանի: Ոճրագործն հնազանդեցաւ. Պանդամ սկսաւ ամէն բան ճշդիւ քննել. պատերուն հաստութիւնը փորձեց. դռներուն ու պատուհանաց նիգերը զննեց, եւ երբ որ երկայն բակին ծայրն եղած պղտիկ խուցն եկաւ, ըսաւ Օվէսդայնին. Աս խուցը կարելի եղածին չափ զարդարէ եւ ննջարանի մը դարձուր. բակին միւս ծայրի խուցն ալ ննջարան մը շինէ, բայց զարդարել հարկաւոր չէ: Սա պատուհանին նիգն այնպէս քակէ որ դրսի կողմէն թեթեւ ցնցում մ'եղածին պէս ինքն իրեն վար իյնայ:

— Չեր միտքը կ'իմանամ, տէր Գուրպրի:

— Ի՛նչ մը չես իմանար, եւ քեզի կ'արգելում ալ որ չիմանաս. հիմայ ժամանակն եկաւ որ դուն աս տունը կամ իբրեւ քու ստացուածդ պիտ'որ շահիս եւ կամ բոլորովին պիտ'որ կորսնցընես:

— Պիտ'որ շահիմ:

— Ի՛մ վերջին հրամանս վաղը կ'ընդունիս . . . : Բայց հիմայ գնա՛ եւ ամենեւին մէկու մ'աս գիշերուան դէպքերը մի՛ իմացընել:

Աս պատմութեան պատահած ժամանակը ճափայի կառավարութիւնը դեռ խառնակութեան մէջ էր. ամէն մարդ իր ուզածը կրնար ընել. բռնութիւն, նենգութիւն ու խաբէութիւն օրինաց տեղ անցած էին: Թէպէտ եւ քանի մը տեղ հիւպատոսներ ալ կը գտնուէին, բայց ասոնք իրենց հպատակները պաշտպանելու զօրութիւն չունէին, ուստի հարկ էր որ իւրաքանչիւր ոք ինքզինքը պաշտպանէ: Ի վերայ այսր ամենայնի շատ մարդիկ առանց աս վտանգներուն միտ դնելու ճավա կը գաղթէին նոյն ժամանակուան պատերազմներէն ազատելու կամ ան բերրի երկիրը մշակելով՝ քիչ ժամանակուան մէջ հարստանալու համար:

Երկրորդ օրը Պանդամին եւ Օվէսդայնին մէջ որոշուած խօսակցութիւնն եղաւ. թէ ինչ էր անոր նիւթը քիչ մը վերջը պիտ'որ տեսնենք:

Տավիստոն իր երկու դուստրներն եւ Աւրորա կոմսուհին նոյն օրն իրենց դրացիէն հրաւեր մ'ընդունեցան: Օվէսդայնին կինն աս առթիս մէջ իր հիւրերուն ամէն տեսակ մեծարանաց եւ սիրոյ ցոյցերն ըրաւ եւ անոնց աղէկ ուրախութիւն մը պատրաստեց:

Իոլոր օրն երկու ընտանիք զուարթութեամբ անցուցին. Աւրորա աս ընկերութեան իր հետաքրքրական պատմութիւններովը մեծ հաճութիւն աս պատճառէր. ամէնն ալ իրեն պատահած զանազան վտանգներն եւ նախախնամութեան իրեն ըրած հովանաւորութիւնն յօժարութեամբ մտիկ կ'ընէին: Կոմսուհին աս խօսակցութեանց մէջ սենեկին մէջ ծառայող Սիմինկը ցուցնելով՝ Եթէ, ըսաւ, հիմայ սա պատանւոյն հրամայեմ որ երթայ իր ընկերները հոս կանչէ, անմիջապէս կը հնազանդի. ասոնք 40 հոգւոյ չափ են եւ անտառներու մէջ վայրենի գազաններու պէս կ'ապրին, սակայն ստուգիւ կարելի է զանոնք օգտակար գործքերու գործածել: Ամէնն ալ ինձի այնչափ կապուած են որ կրնամ զիրենք ուզածիս պէս ծառայեցնել. մեր ջանքը պէտք է ըլլալ աս վայրենիները կրթել եւ կարգաւորեալ մարդիկ ընել: Աս բերրի երկիրներուն մէջ գեղերու եւ շի-

նուածոց հարկաւորութիւն կայ. ասոնք աս կարօտութիւնը պիտ'որ լեցընեն մեզի գեղեր շինելով՝ եւ ապագայ ծաղկեալ քաղաքականութեան մը սկիզբ պիտ'որ ըլլան:

Աւրորային ունկնդրաց մէջ մարդ մը կար որ իր խօսքերն, այնչափ ախորժելով չէր լսեր: Ար կարծէր որ կոմսուհին նոյն խօսքերն իրեն ազդեցութիւն մ'ընելու համար կը խօսի: Աս մարդն էր Օվէսդայն տանտէրը՝ Պանդամին գաւակիցն: Ամենէն աւելի իրեն զարհուրանք պատճառեց կոմսուհւոյն վերջին խօսքը թէ Գատապարտեալք իրեն հետ կապուած են եւ թէ իր մէկ ակնարկութեամբը Սիմինկ զանոնք կրնայ անմիջապէս Գալիմա բերել: Չարագործն ինքզինքը վտանգաւոր վիճակի մը մէջ կը տեսնէր. իր Պանդամէն ունեցած սաստիկ վախը թող չէր տար որ մօտաւոր գիշերուան վտանգներէն ետ քաշուելու ձեռք զարնէ. բայց 40 վայրենեաց մօտաւորութիւնն ալ զինքը շատ կը խռովէր:

Մակերութեան խօսակցութիւնն յանկարծ դադրեցաւ. ամէն մարդ նոյն վայրկենին սաստկացած հովին հանած դղրդիւնին եւ ծովուն յուզեալ ալեաց մեմնելուն միտ սկսաւ դնել:

— Տարւոյն աս ժամանակներն արեւմտեան սաստիկ հովերը կը սկսին, ըսաւ Տավիտսոն:

— Աս հովերն շատ երկայն կը տեւեն, հարցուց անոր կոմսուհին, լրերու կը սպասեմ, բայց որչափ որ աս հովը կը փչէ, չեմ կրնար բան մ'ընդունիլ: Ասկէ ետքը մտադրութեամբ մ'ականջ դնելով՝ աւելցուց. Եթէ չեմ սխալիր, հովին դղրդիւնին մէջ մարդու ձայներ կը լսուին:

— Այ, տիկին, պատասխանեց Տավիտսոն, հովը շատ անգամ իր վերջին սաստկութեան ժամանակ ամէն տեսակ ձայներ կը հանէ եւ ականջը կը խաբէ: Գեռ շներն հանդարտ կը կենան:

Աս խօսքն ամենուն սիրտը հանդարտեցուցած էր եւ նորէն խօսակցութիւններն սկսած էին շարունակուիլ, երբ որ յանկարծ Տավիտսոն գոչեց. Ա՛ռ... հիմայ իրական մարդու ձայներ կը լսեմ:

Մենեկին մէջ խոր լուսութիւն մը տիրեց: Սիմֆինկ այլայլած ներս մտաւ. իր պղնձագոյն երեսը բոլորովին գունատած էր:

— Մեր բնակարանին կողմանէ ահագին բոցեր երկինք կը բարձրանան, գոչեց պատանին անդադար հեւալով:

Բոլոր ընկերութիւնն անմիջապէս ոտք ելաւ եւ պատշգամբը վազեց, նոյն միջոցին Օվէսդայն ցած ձայնով Սիմֆինկին ձեռքէն բռնեց եւ ըսաւ. քեզի ըսելու խօսք մ'ունիմ:

Պատանին ամենեւին կասկած մը չունենալով՝ տանտիրոջ հետ դէպ ի տան մօտ գտնուող մութ համբարանոցը սկսաւ երթալ. բայց ճամբան իր սուր աչուրներն Օվէսդայնին ձեռքը փայլող դաշոյն մը նշմարեցին: Անմիջապէս իմացաւ ոճրագործին խորհուրդն, եւ կապկի մը ճարտարութեամբ Հոլանտացւոյն քովէն պրծելով՝ գիշերուան ստուերին մէջ աներեւոյթ եղաւ:

Պատշգամբը գտնուողներուն զարհուրանքն եւ անձկութիւնը վերջին աստիճանի հասած էր. կրակը փոթորկին սաստկութենէն հովահարելով՝ աւելի եւս կը բորբոքէր. բոցերը բնակարանին ամէն կողմը տարածուած էին եւ ամէն պատուհաններէն դուրս կ'ելլէին. իրենց ծայրը բարձրաբերձ արմաւենիներուն գագաթը կը հասնէին. գերաններուն շառաչելը, յարկին շաչելն եւ վար ինկող կղմինտրներուն ու պատերուն ահագին որոտումն յայտնի կը լսուէր: Տավիտսոն ուզեց կրակին տեղն երթալ եւ գոնէ իր կարասիներուն մէկ մասը բոցերուն մէջէն ազատել, բայց իր երկու դուստրներն արտասուօք իրեն փաթթուելով՝ զինքն արգելեցին որ իր անձը վտանգի մէջ չձգէ. նոյնպէս Աւրորա եւ Օվէսդայն տիկինն իրենց աղաչանքովը զանիկայ իր խորհրդէն ետ կեցուցին: Ազնուական տանտիկինն իր գերիները փութով կրակին տեղը խրկեց որպէս զի Տավիտսոնին գերիներուն հետ զանիկայ մարելու աշխատին:

Աս միջոցիս Օվէսդայն տխուր դէմքով տան սրահին մէջ կը պտըտէր, այնպէս ցուցնելով թէ

պատահած դժբախտութեան վրայ կը ցաւի. սակայն իր տիրութեան պատճառն ուրիշ բան էր. իր Սիւմ-մինկին դէմ ըրած սպանութեան փորձին չյաջողելն եւ պատանուոյն իր ձեռքէն փախչելը՝ զինքը մեծ հոգի մէջ ձգած էր, որուն ունենալու հետեւութիւնը կրնար դիւրաւ գուշակել:

— Միրելի բարեկամներս, ըսաւ Օվէսդայն տիկինն իր հիւրերուն, կ'աղաչեմ ձեր ցաւն ու կսկիծը չափաւորեցէք. անշուշտ ամէն բան կրակին զոհ եղած չէ. ասկէ զատ մինչեւ որ նոր բնակարան մ'ունենանք իմ տունն ձեր բնակութեան տեղը պիտ'որ ըլլայ:

— Ստուգիւ, կրկնեց իր այրն, որ աս միջոցին Պանդամէն իրեն տրուած հրամանները յիշելով՝ անոնց կատարման համար ընկերութենէն հեռանալու առիթ մը կը փնտռէր, շուտ մ'երթամ ամէն կարգադրութիւններն ընեմ եւ ձեզի բնակութեան խցեր պատրաստել տամ: Աս ըսելով՝ փութով անկէ հեռացաւ:

Տավիտսոնին գերիներէն մէկը՝ կասկածելի դէմքով Մալայեցի մը, նոյն ժամանակն իր տիրոջը մօտենալով՝ Տէր, ըսաւ, կրակն որիզի համբարանոցէն ելաւ: Գերիներէն մէկուն անզգուշութիւնն՝ որ որիզի կապոցներուն վրայ ծուխ քաշելով պառկած եւ քուն մտած էր, աս դժբախտութեան պատճառն է: Քու ամէն գերիներդ հրդեհը մարելու ժամանակ վնասեցան եւ մեծ մասը խղզուեցաւ, միայն ես գրեթէ հրաշքով կրցայ ազատիլ: Բայց եթէ կը հրամայես նորէն ետ կը դառնամ եւ բոցերու մէջ իմ դժբախտ ծառայակիցներուս վիճակին մասնակից կ'ըլլամ:

Ըստ խօսքն այնպիսի շարժած ձայնով մ'ըսաւ որ Տավիտսոն բոլորովին խաբուեցաւ եւ անոր ձեռքէն բռնելով՝ Հոս կեցիր, խեղճ պատանի, ըսաւ իրեն. շատ ուրախ եմ որ վտանգէն ազատեր ես:

Ըստ խօսքն ըսելու ժամանակ տան ամբողջ յարկը սաստիկ շառաչմամբ վար ինկաւ. ահագին բոց մը մինչեւ ամպերը բարձրացաւ եւ անկէ ետքը թանձրամած խաւարը նորէն տիրեց: Օվէսդայնին տունն ողբոց ու տիրութեան ձայներ սկսաւ լսուիլ. Աւստ

տա եւ Մարիա լալէն չէին դադրեր, թէպէտ եւ Օվէսդայն տիկինը մեծ ջանք կ'ընէր զանոնք մխիթարելու:

Սակայն դժբախտութեանց վարժած կոմսուհին Աւրորա, աս դժբախտութիւնն ալ հաստատութեամբ տարաւ. մանաւանդ որ ուրիշ աւելի մեծամեծ խորհուրդներ ու հոգեր իր միտքը գրաւած էին:

— Սիւրգուֆ դեռ չերեւար, կ'ըսէր ինքն իրեն. նոյն փոթորիկն՝ որ անոր հոս գալը կ'արգելու, աս հրդեհին պատճառ եղաւ: Ես ստուգիւ ցաւալի անձ մըն եմ, վասն զի ուր որ ոտքս կը կոխեմ՝ դժբախտութիւն մը կը բերեմ: Անկէ ետքն սկսաւ իր բարեկամներէն հեռու կենալ, իբրեւ թէ փոխադրական ախտէ մը բռնուած ըլլար, եւ նոյն ախտն անոնց ալ հաղորդելէն զգուշանար:

Տավիտսոն քիչ մը ժամանակ ետքը նորէն իր ցաւերէն սթափեցաւ եւ իր դուստրներուն քանի մը մխիթարական ու քաջալերիչ խօսքեր խօսելէն ետքն, Օվէսդայնին դառնալով՝ Սիրելի դրացիս, ըսաւ անոր, աս խեղճ տղոց անկողին մը պատրաստել տուիր:

— Անկողին մը, պատասխանեց նենգամիտ տանուտէրն՝ որ արդէն աս հարցման կը սպասէր. իմ բոլոր տունս ձեզի համար պատրաստ է. հիւրանոցին մէջ ձեզի ամէն հարկաւոր եղած բաները պատրաստուած են. կրնանք հոն իբրեւ ձեր տան մէջ բնակիլ որչափ որ կ'ուզէք: Օվէսդայն տիկինն երեք օտարական տիկնայքն իրենց ննջարանը տարաւ. նախ Աւրորա կոմսուհին գետնայարկի բակին ծայրի խուցը տարուեցաւ. իսկ երկու հոլանտացի օրիորդներն առաջին դաստիկոնին խցերէն մէկուն մէջ պիտ'որ ննջէին:

(Օվէսդայն Տավիտսոնին հետ առանձին մնալուն պէս, «Բարեկամ, ըսաւ անոր, քեզի համար ալ մեր սենեկին քով պզտիկ խուց մը պատրաստած ենք, որ քու դուստրներուդ խցէն բարակ պատով մը կը բաժնուի. կը բաղձայինք քեզի աւելի աղէկ տեղ մը տալ, բայց . . . :

Տավիտսոն իր ասպնջականին սրտանց շնորհակալ եղաւ եւ ետքն հարցուց: — Քանի մը ժամ է

որ Սիմմինկ չեմ տեսներ արդեօք խեղճ պատանին
ալ դժբախտութեան մը պատահեցաւ :

() վէսդայն աս հարցման մեծ այլայլութեամբ
պատասխանեց : — Ինքն ալ ուրիշ երիտասարդաց պէս
հետաքրքիր է . անտարակոյս կրակին տեղը գացած
պիտ'որ ըլլայ որ ամէն բան մօտէն տեսնէ . . . Բայց
իր վրայ հոգ պէտք չէ ընել . . . ինքն հասարակօրէն
գիշերները կապիկներու պէս ծառոց վրայ կ'անցընէ :

— Ասիկայ ուստի գիտէք, հարցուց իրեն Տա-
վիտսոն :

— Ինձի ինձի ինքը պատմեց . . . Գիտէք
որ խօսիլ շատ կը սիրէ . . . երբեմն իրեն հետ եր-
կայն կը խօսակցինք . ինձի նաեւ իր ազգակիցներուն
վրայ տեղեկութիւն տուաւ : . . . Ի՞նչ կը կարծէք,
տէր Տավիտսոն, Սիմմինկին ազգակիցները Գալիմայէն
որչափ հեռու կրնան ըլլալ :

— Չեմ գիտեր, վասն զի ասոր վրայ ամե-
նեւին տեղեկութիւն առնելու հոգ ըրած չեմ, եւ կը
զարմանամ որ դուք ալ այսպիսի վայրկենի մը մէջ
ինձի աս հարցումը կ'ընէք . . . : Ա՛րեւայ թէ շատ
յոգնած էք եւ ձեր խորհուրդները շփոթած են :
Շնորհք ըրէք ինձի ալ իմ խուցս ցուցուցէք որպէս
զի դուք ալ հանգչէք, որովհետեւ, ինչպէս կը տես-
նեմ, հանգչելու կարօտութիւն ունիք :

Չարամիտ տանուտէրն իր հիւրը պատրաստուած
ննջարանը տարաւ եւ բարի գիշեր մաղթելէն ետքն
անկէ հեռացաւ :

Աւրորա կոմսուհին որ աս ժամանակս իր խցին
մէջ առանձին մնացած էր, եւ ինքզինքն ամենապա-
հով տեղ կը կարծէր . յոգնութենէ ընկճած՝ ան-
կողնոյն վրայ պառկեցաւ եւ շուտով խոր քուն մտաւ :

ԺԲ.

() վէսդայնին տան քովը ծովեզերքին մօտերը
բարձրաբերձ ժայռեր կը բարձրանային՝ որոնք մինչեւ
Քերիպոնի անտառներն հասնող լեռանց շարքի մը
սկիզբ կ'ընէին : Աս ժայռերուն մէկ կողմը թփերու

մէջ ծածկուած պզտիկ դուռ մը կը գտնուի՝ ուսկից զարմանազործ տաճար մը կը մտցուի, որուն հրաշակերտ շինուածքն իրեն հաւասարը շատ քիչ ունի: Աէս գիշերուան մօտ աս տաճարէն թխադէմ մարդու կերպարանք մը դուրս ելաւ որ կատարեալ դժոխական ոգւոյ մը կը նմանէր. իր պղնձագոյն ձեռուրներովը թփերը բացաւ, աչուրները դէպ յաստրղները վերցուց ժամանակն իմանալու համար, եւ ետքը շիտակ Օվէսդայնին տունն սկսաւ յառաջանալ: Աւրորա խոր քնոյ մէջ ընկղմած էր եւ ահագին երազներ զինքն անհանգիստ կ'ընէին, երբ որ յանկարծ ականջը ոտնաձայն մը հասաւ եւ երեսը տաք շունչ մը սկսաւ զարնել: Անձկութեան քրտինքներու մէջ աչուրները բացաւ եւ ուղեց պռաւ, բայց կարող չեղաւ. բերանն արդէն կապուած էր. ուղեց ինքզինքը պաշտպանել, սակայն իր բազուկներն երեք հաստ չուաններով կապուած ու կաշկանդած էին: Երկու հուժկու մարդիկ զինքը վեր վերցուցին եւ առանց դղրդիւն հանելու պատուհանէն դուրս հանեցին: Ստորերկրեայ տաճարէն դուրս ելլող կերպարանքն աս երկուքին առջեւէն գնաց մինչեւ որ տաճարին մէկ խորշը հասան ուր կոմսուհին գետինը դրուեցաւ:

Պանդամ, զոր ընթերցողք արդէն իր գործքէն ճանչցած պիտ'որ ըլլան, իր երկու դաւակիցներուն ըսաւ. Ա՛լ ձեզի հարկաւորութիւն չունիմ, նորէն ձեր տեղը դարձէք եւ զիս աս անիծեալին հետ մինակ թող տուէք:

()վէսդայն, եւ Տավիտսոնին Պանդամին ստակովը շահուած գերին հպատակութեան ձեւ մ'ըրին եւ տաճարէն դուրս ելլան:

— Ս'երջապէս, անիծեալ գերի, գոչեց Պանդամ Աւրորային դժոխական հենգնութեամբ մ'երբ որ անոր հետ առանձին մնաց, իմ ձեռքս ինկար, ալ ազատելու ճար չունիս, ո՛ւր են հիմայ քու պաշտպաններդ: Արդէն Գիմորի մէջ քեզի համար ալ խաբոյի մը պատրաստուած է որուն վրայ քու մարմինդ մոխիր պիտ'որ դառնայ եւ անով մեր այնչափ ազգակիցներուն արեան վրէժը անիտ...

Կոմսուհին աչուրներն երկինք վերցընելով՝ ուզեց իմացընել թէ կայ հոն հզօր պաշտպան մ'որ զինքը կրնայ նաեւ վերջին վտանգի ժամանակ ալ փրկել:

Աւազակապետն ասկէ ետքն իր կալանաւորը ոտք հանեց անոր բերանակապը քակեց եւ իր պաղպաջուն դաշոյնը պատեանէն հանելով եւ անոր գրւխուն վրայ շողացընելով՝ Հիմայ, ըսաւ դէպ ի ծով պիտ'որ երթանք, ուր զքեզ Գիմոր տանելու նաւը պատրաստ կեցած է, ամենեւին ձայն պիտ'որ չհանես, այլ հանդարտ յառաջ պիտ'որ քալես. եթէ փախչելու կամ ձեռքէս պրծելու փորձ մ'ընելու ըլլաս, գիտնաս որ աս մահաբեր գործիքը քու սիրտդ երկու կտոր կ'ընէ:

Աւրորա առանց ընդդիմութեան անագորոյն աւազակապետին առջեւն անցաւ եւ սկսաւ դէպ ի տաճարին դուռը յառաջանալ: Նոյն միջոցին դրան քովի խորշերէն մէկէն դուրս ցատքեց բարձրահասակ եւ հուժկու մարդ մը եւ իր զօրաւոր բազուկներովն զՊանդամ բռնեց գետինը զարկաւ եւ անմիջապէս անոր վրայ խնալով՝ զինքը գետինը գամուածի պէս հաստատուն բռնեց եւ պոռաց. Աւրորա, ահուաներովդ գետինն ինկած դաշոյնն առ եւ սա ձեռքիս մէջ դիր. միւս ձեռքս բաւական է աս անագորոյն գազանը զսպելու:

Պանդամ որոգայթ ինկած յովազի մը պէս կը գալարէր կը ճգնէր որ զինքը բռնող ձեռքէն ազատի, բայց պարապ տեղ. հակառակորդին ջղապինդ բազուկն եւ յաղթ մարմինն ամէն փախուստ անկարելի ըրին: Շուտ մը դաշոյնն ալ անոր սպասող ձեռքին մէջ դրուեցաւ: Ահագին երկաթը չարագործ աւազակին սրտէն թափ անցաւ եւ զանիկայ գետինը գամեց:

Գեռ ձեռուրները կապուած կոմսուհին անմիջապէս ծնկան վրայ ինկաւ եւ նախ երկնաւոր ազատչին, ետքը զինքը փրկող անծանօթին ջերմ շնորհակալութիւն մատոյց:

— Ինձի շնորհակալ ըլլալու պատճառ մը չունիք, պատասխանեց օտարականն, որ ուրիշ մարդ

չէր, բայց եթէ զինքն այնչափ անգամ վտանգներէ ազատող պատանին Բօլ: Հիմայ ձեզի իմ ինչ կերպով հոս գալս կը ծանուցանեմ:

Շուտ մը կոմսուհւոյն ձեռնակապը կտրեց եւ Պանդամին դաշոյնը ձեռքը բռնած տաճարին դուռը մօտեցաւ, քիչ մը ժամանակ դրսի ձայներուն ականջ դրաւ եւ ետքն Աւրորային նշան ըրաւ որ իր ետեւէն գայ: Պատանին թփերուն մէջէն ճամբայ մը բացաւ, ուսկից կոմսուհին մեծ դժուարութեամբ յառաջ կ'երթար մինչեւ որ բաց տեղ մ'ելան:

— Հոս կրնանք առտուան լուսոյն սպասել, ըսաւ Աւրորային, արեւը հորիզոնէն վեր բարձրանալէն ետքը միւս երկու անօրէններէն ալ չեմ վախնար:

Կոմսուհին իր այլայլութենէն քիչ մը սթափելով՝ զինքն ազատող օտարականը ճանչցաւ եւ երախտագէտ սրտով մը գոչեց. Սիրելի Բօլ ըսէ ինձի, ինչ հրաշքով . . .

— Իմ հոս գալս ամենեւին հրաշքով եղած չէ, պատասխանեց պատանին. բայց հիմայ խօսելու ատեն չէ. սպասեցէք որ ձեր ազատութիւնը կատարեալ գլուխ ելլէ եւ անկէ ետքն ամէն բան կ'իմանաք:

Երկու բարեկամք պարարտ խոտին վրայ նըստան եւ անբարբառ մինչեւ առտու կեցան: Երբ որ արեւն իր զուարթարար ճառագայթներն հորիզոնէն վեր բարձրացուց, Բօլ գետնէն ելաւ եւ կոմսուհւոյն ըսելով թէ հոն իրեն ետ դառնալուն սպասէ, փութով Օվէսդայնին տունն աճապարեց: Մի եւ նոյն ժամանակ հոն հասաւ Գատապարտելոց ամբողջ գունդը Սիմինկէն առաջնորդուած. ամէնն ալ պատրաստ էին կոմսուհւոյն մէկ ականարկութեամբը զէնքերնին ձեռք առնուլ եւ զանիկայ պաշտպանել: Սիմինկ Բօլին համառօտիւ պատմեց թէ ինչ պատճառաւ իր վայրենի ընկերներն հոն բերած է:

— Եւ, պատասխանեց պատանին, ասոնք մեզի օգնական պիտ'որ ըլլան արդարութեան գործք մը կատարելու, որովհետեւ օրինաց բազուկը դեռ աս կողմերս հասած չէ. եւ զՕվէսդայն եւ անոր դաւակիցը՝ Տավիտսոնին անհաւատարիմ գերին ցուցընելով՝

Միմիհնկին հրամայեց որ զանոնք բռնել տայ: Հրամանն անմիջապէս ի գործ դրուեցաւ: Ետքը Տավիտսոնին դուստրներուն քովն երթալով եւ Աւրորային կեցած տեղը ցուցընելով՝ Շուտով, ըսաւ, աս ուղղութեամբ յառաջ գացէք եւ ձեզի ծանօթ անձ մը կը գտնէք որ ձեր գալուն կը սպասէ: Քառորդ մ'ետքն երկու օրիորդներն իրենց ազնուական հիւրին հետ ետ դարձան:

Այլէ ետքը Գատապարտելոց մէջէն տասնուերկու հոգի ընտրեց, Միմիհնկին՝ առաջին իրիկուան դէպքն անոնց համառօտիւ պատմել տուաւ, եւ հրամայեց անոնց որ երկու կալանաւորներն ստորերկրեայ տաճարը տանին, անոր դուռը մեծամեծ քարերով գոցին եւ չորս հոգի ութ օր անոր առջեւ պահպանութիւն ընեն: Աւրորա մեծ անհամբերութեամբ Բօլին ետ դառնալուն կը սպասէր որպէս զի անկէ իր Գալիմայ գալուն պատմութիւնը լսէ: Երբ որ պատանին իր կարգագրութիւններն ընելէն ետքն ետ դարձաւ, իրենց եղած հարցումներուն պատասխան տուաւ թէ կ'ուզէ կոմսուհւոյն հետ առանձին խօսիլ: Անմիջապէս Տավիտսոնին դուստրներն ետ քաշուեցան:

— Աւրեմն, սիրելի բարեկամ, ըսաւ կոմսուհին, երբ որ Բօլին հետ մինակ մնաց, չէք ուզեր որ ձեզի աս մեծ գործքին համար շնորհակալ ըլլամ:

Ա՛յ, պատասխանեց, պատանին, դուք դեռ կ'ապրիք, եւ ասիկայ ինձի բաւական վարձք մըն է: . . . Զիս բարձրագոյն տեսչութիւն մը հոս գալու մղեց: Ռեմոն կոմսն հիմայ Սիւրգուֆին հետ դէպ ի Գիմոր կը նաւարկէ ձեր ամուսինն ազատելու համար: . . . Մալագային՝ որուն մէջ Պանդամ կը գտնուէր, օդ ելլելն աչքովս տեսայ. ի վերայ այսր ամենայնի ներքին ազդում մ'ինձի ըսաւ թէ ան դեռ իր դաւակիցներուն հետ կորսուած չէ, այլ դեռ կ'ապրի: Աս խորհուրդս Ռեմոնին յայտնեցի երբ որ առիթ ունեցայ զանիկայ նորէն տեսնելու. միանգամայն իրեն ծանուցի թէ ձեր գտնուած տեղն այնչափ ապահով չէ, եւ կրնայ ան գազանամիտ աւազակը ձեզի դէմ նոր դարան մը գործել: Ուստի մէջերնիս որոշեցինք որ ես դէպ ի Գալիմայ ճամբայ ելլեմ եւ ձեզի մօտ

գտնուիմ, որպէս զի հարկ եղած ատեն զձեզ պաշտպանեմ, իսկ ինքն իմ տեղս Սիւրգուֆին նաւը գնաց, ձեր ամուսնոյն ազատութեան գործակից ըլլալու համար: Անտառին մէջ քիչ մը ժամանակ յառաջ երթալէս եսքը, գիշերուան մութն ուղիղ ճամբան իմ աչքէս ծածկեց, եւ սխալ ուղղութիւն մը բռնեցի, որով շատ օրեր անտառին մէջ թափառեցայ եւ միայն վայրենի պտուղներով քաղցս անցուցի: Աւերջապէս մեծ աշխատութենէ ետքն հազիւ կարող եղայ նորէն ճամբաս գտնել եւ երէկ գիշեր հոս հասայ: Կրնաք երեւակայել թէ ինչ աստիճանի այլայլութիւն զգացի երբ որ Տավիտսոնին տունը մոխիր դարձած գտայ: Գերիններէն մէկէն կրակին պատճառն եւ ձեր աս տունը գտնուիլն իմանալով՝ սկսայ հոս մօտենալ: . . . Յանկարծ թփերու մէջ մարդու կերպարանք մը տեսայ որ ձեռքը լապտերով մը դէպ ի ժայռերը կ'երթար. առաջին նայուածքով ճանչցայ ան կերպարանաց ով ըլլալը: Ծովն ան անիծեալ դեւը նորէն դուրս նետած էր, որպէս զի չըլլայ թէ անոր դիակն իր մարգարիտներուն ու կորաղիններուն դրպչելով՝ զանոնք պղծէ: Մեծ զգուշութեամբ անոր ետեւէն գացի եւ տեսայ որ ստորերկրեայ տաճարը մտաւ, ուսկից քիչ մ'ետքն առանց լապտերի ետ դարձաւ: Գժբախտութեամբ զէնքերս Տավիտսոնին տան աւերակաց մէկ կողմը մոռցած էի: Անտարակոյս, ըսի մտքէս, անօրէնն ահագին խորհուրդ մ'ի գործ պիտ'որ դնէ. կրնայի դղըդիւն հանել եւ դրացիներն արթնցընել. սակայն Պանդամին խորամանկութիւնն աղէկ գիտէի. անտարակոյս ինքն իրեն չար խորհրդին գործակիցներ ալ պատրաստած պիտ'որ ըլլար: Եթէ ձայն մը հանէի, միայն իմ կորստեանս պատճառ կ'ըլլայի առանց ուրիշ օգուտ մը յառաջ բերելու: Տեսածներէս մակաբերեցի թէ ստորերկրեայ տաճարն ոճրին գործադրութեան տեղը պիտ'որ ըլլայ, ուստի փութով անոր դրան մօտ խորշ մը մտայ պահուեցայ: Քարի կտոր մ'ինձի զէնք կ'ընեմ, ըսի մտքէս, եւ ան գաղանամիտ աւաղակին գլուխը կը ջախջախեմ: Պահուելէս քառորդ մ'ետքն երեք մարդ

տաճարին դռնէն ներս մտան որոնց մէջ նաեւ զձեզ նշմարեցի եւ պատրաստուեցայ կենացս վտանգաւն անոնց վրայ յարձակիլ. սակայն երկուքը շուտով նորէն դուրս ելան եւ, հազար գոհութիւն երկնից ձեր ազատութիւնը դիւրաւ յաջողեցաւ:

— Ի՛՛՛՛՛՛՛, թող որ քիչ մը շունչ առնում, ըսաւ արտաքոյ կարգի պլայլած ու շնորհակալութեան զգածմամբ լեցուած կոմսուհին:

Քիչ մը հանգչելէն ու հանդարտելէն ետքն սկսան երկու բարեկամք Տավիտսոնին պատահած դժբախտութեան վրայ խօսիլ, եւ ան խեղճ ընտանեաց օգնութիւն ընելու հնարք մը մտածել: Նոյն ժամանակը Սիմինկ լալով խցէն ներս մտաւ եւ իրենց աւելի դժբախտ գոյժ մը բերաւ: Տավիտսոն իրեն բոլոր ստացուածին այնպէս յանկարծակի կորսուելուն վրայ մեծ տրտմութիւն զգալով՝ գիշերը սաստիկ անհանգիստ անցընելէն ետքը, կաթուածն առտուանց իր կենաց վերջ տուած էր: Իր երկու դուստրներն իրեն մարմնոյն վրայ ինկած յուսահատաբար կու լային ու կ'ողբային:

Կոմսուհին փութով իր ընկերին հետ որբ օրիորդաց քովը գնաց զանոնք մխիթարելու եւ մեռելին թաղման կարգադրութիւններն ընելու համար, որովհետեւ ան ջերմ գաւառները փտութիւնը մահուանէ անմիջապէս ետքը կը սկսի եւ կարելի չէ երկայնատեն մեռել մը տան մէջ պահել: Անտանգերիները յուղարկաւորութեան հանդիսին մասնակից եղան եւ ստորերկրեայ տաճարին դրան առջեւ վախճանելոյն համար գերեզման մը փորեցին: Տխուր հանդէսը կատարուելէն ետքն Աւրորա նորէն Տավիտսոնին դուստրներուն քովը փութալով՝ անոնց շատ մխիթարական խօսքեր խօսեցաւ եւ ծանոց թէ իրենց ըրած մեծ կորուստը քիչ մը թեթեւցընելու համար կ'ուզէ ինքը զիրենք որդեգիր առնուլ եւ զիրենք մայրական խնամով խնամել: Օրիորդներն ասկէ մեծ սփոփութիւն զգացին եւ խօսք տուին իրենց նոր մօրն ամենայն կերպով հնազանդիլ: — Եւ որովհետեւ, աւելցուց կոմսուհին, ալ Գալիմա կենալու ամենեւին

կապ մը չունինք, վասն զի կրակը չէ թէ միայն մեր բնակարանն ու ստացուածներն այլ նաեւ բոլոր արտերն ապահանած է, եւ Օվէսդայնին տունն՝ այնչափ ոճրագործութեանց տեղը, չենք կրնար բնակիլ, հարկ է որ շուտով ասկէ ելլենք եւ մեր Սամարանկի բարեկամաց քովն երթանք. հոն երկիրը շատ բերրի է, կրնանք շուտով մեր կորուստը ձեռք բերել: Գատապարտելոց գունդն ալ կ'ուզեմ ինձի հետ տանիլ եւ ան խեղճ վայրենիները կրթեալ մարդիկ ընել:

Ի՞նչ աս որոշումը Գատապարտելոց ծանոց որոնք շուտ մը ծառի ճիւղերէ երեք տիկնանց համար երեք գահաւորակ շինեցին, կակուղ մամուով պատեցին եւ ճամբայ ելլելու պատրաստուեցան: Նոյն իրիկուն Աւրորա իր երկու որդեգիրներուն ու Գատապարտելոց գնդին հետ Գալիմայէն ելաւ Անտրուզենին բնակարանն երթալու: Գահաւորակները Գատապարտելոց մէջէն զօրաւորները կը կրէին, իսկ ԲՕԼ բոլոր կարավանին առաջնորդութիւնը կ'ընէր:

ԺԳ.

Վեղեցիկ իրիկուն մըն էր, ծովը կատարեալ հանդարտ, երբ որ Ռեմոն Պրըզոնին մակոյկներէն մեկուն մէջ դէպ ի Ֆիու ըսուած պղտիկ կղզին կը յառաջանար, ուր հասարակօրէն ծովահէններու հետ իրենց բռնած գերիներն ազատելու խօսակցութիւնները կ'ըլլային եւ փրկանաց ստակը կը վճարուէր: Այսպիսի գործողութեան մը ժամանակ Եւրոպացիք պէտք էին մեծ զգուշութեամբ եւ հանդարտութեամբ վարուիլ, որպէս զի ելուզակները չբարկացընեն եւ անով մահուան պատճառ չըլլան ան անձին՝ զոր ազատել կ'ուզեն: Երբեք մեծ բազմութեամբ ցամաք պէտք չէր ելլել այլ միայն երկու հոգի, որոնց հարկ էր ծովահէններուն բարեկամութիւն ցուցընել, թէպէտ եւ երբեմն կը պատահէր որ անոնք ան քիչևոր պատգամաւորաց ձեռքէն ստակը կ'անուսին եւ գերին չէին ազատեր. նաեւ երբեմն պատգամաւորներն ալ կը սպաննէին:

Ռեմոնն կոմսն երկու թիաւարները մակուկին մէջ թողուց եւ միայն մէկ գաղղիացի նաւավար մը հետն առած՝ որ մալայեան լեզուն աղէկ գիտէր, կըղզուոյն վրայ ելաւ: Քիչ մ'ետքը Գիմորի արեւմտեան ծովածոցէն երեք նաւակներ ելան եւ դէպ ի Ֆիու յառաջ կու գային: Ռեմոնն անզէն էր. ծովուն մէջ երկընցած հրուանդանի մը վերջին ծայրը Մալայեցւոց գալուն կը սպասէր: Հինգ գրեթէ բոլորովին մերկ եւ զզուելի կերպարանքով ելուզակներ ցամաք ելան. կոմսը զիրենք քաղաքավարութեամբ ողջունեց իբրեւ թէ մեծ տէրութեան մը դեսպաններ ըլլային: Գաղղիացի նաւավարն աւաղակաց այլանդակ կերպարանքէն ու կասկածելի շարժումներէն այնպէս զարհուրեցաւ որ ուզեց կծիկը դնել եւ մակուկին մէջ ապաւինիլ. Ռեմոնն իր բազկէն բռնեց կեցուց ու հրամայեց անոր ելուզակաց ծանուցանել թէ եկած է Տերբեմոնն կոմսին ազատութեան համար իրենց հետ խօսիլ ու կը խոստանայ անոր փրկանաց համար իրենց 5000 դահեկան վճարել: Մալայեցիք աս խօսքը մտադրութեամբ լսելէն ետքն սկսան իրենց մէջ ցած ձայնիւ խորհրդակցիլ. վերջապէս իրենցմէ մէկն ըսաւ. Գիմորի մէջ իմացուած է որ ան Գաղղիացին (Սիւրգուֆ) Պանճերմասսինկի ձորէն մեծ գանձ աւար առած է, ուստի Երկաթի ցեղը նոյնչափ ստակով գոհ չըլլար այլ անոր կրկինը կ'ուզէ որպէս զի իր գերին ազատ թողու: Մեծ տհաճութեամբ լսեց Ռեմոնն աս պատասխանն եւ իր թարգմանին ձեռքովը պատասխանեց.

— Գուք վատ եւ անպիտան մարդիկ էք. ձեզի հետ կարգաւորեալ կերպով խօսիլ կարելի չէ, այլ հարկ է մտրակով խօսիլ:

Թարգմանն՝ որ վախէն բոլոր մարմնովը կը դողար, աս խօսքը ճիշդ չթարգմանեց. նաեւ իր կողմանէ աւելցուց թէ ստակէն զատ Պրըդոնին մէջ գտնուած երկու գերի աղջիկներն ալ իրենց կը դարձուին, եթէ զՏերբեմոնն ազատ թողուն: Ելուզակներէն մէկն աս խօսքը լսելուն պէս ուրախութեամբ նաւավարին վրայ վազեց եւ անոր վիզը պլուեցաւ: Իր բրած արտաքոյ կարգի ձեւէն՝ Ռեմոնն այնպէս

կարծեց թէ Մալայեցին իր ընկերին վնաս մը հաս-
ցընել կ'ուզէ, ուստի շուտ մ'անոր վրայ գնաց՝ զանի-
կայ իր թարգմանէն բաժնեց ու գետինը զարկաւ:

— Աս մարդս մեզի իր բարեկամութիւնը ցու-
ցընել կ'ուզէ, պոռաց նոյն ժամանակը գաղղիացի
նաւավարն. ինքը մեր երկու գերիներուն հայրն է:

Ռեմոն անմիջապէս իր ըրածին համար թողու-
թիւն խնդրեց՝ ու թարգմանն իր կողմանէ ալ բարեկա-
մական խօսքերով ելուզակներն հանդարտեցուց որոնք
արդէն իրենց դաշոյնները պատեանէն հանած էին:

Մալայեցիք նորէն խորհուրդ մ'ըրին եւ վեր-
ջապէս յանձն առին 5000 դահեկան եւ երկու աղ-
ջիկներն ընդունելով՝ Տեբրեմոն կոմսն ազատ թո-
ղուլ: Ռեմոն հաւանեցաւ ու մակոյկը խրկեց որ ստակն
ու գերիները բերեն: Աս ժամանակս հեռուէն չոր-
րորդ նաւակ մ'ալ երեւցաւ. ծովահէնք անոր նշան
մը տուին՝ որով սկսաւ դէպ ի նոյն հրուանդանը
յառաջ գալ: Երբ որ ստակը վճարուեցաւ եւ աղ-
ջիկներն յանձնուեցան, նոյն նաւակը ծովեզերք մո-
տեզաւ եւ եւրոպացի գերի մը ցամաք հանեց՝ որուն
խեղճ երեւոյթը նաեւ քարեղէն սիրտն ալ ի գութ-
կը շարժէր. իր մարմնոյն ամէն կողմը գերութեան
նշաններն յայտնի կը տեսնուէին: Կոմսն իր հայրենա-
կցին աս ողորմելի վիճակին վրայ մինչեւ ցարտասուս
շարժեցաւ եւ անոր թեւէն բռնած՝ մակոյկը տարաւ:

— Տէր կոմս, ըսաւ անոր, Պրըդոնին մէջ ա-
մէն հարկաւոր դարմանները կ'ընդունիք, եւ ձեր ցա-
ւերը շուտով կը մեղմանան:

Աս խօսքը գերւոյն մեծ զարմանք պատճառեց,
սակայն այնչափ տկար էր որ կարող չէր իր զար-
մանքին պատճառը ծանուցանել. միայն Ռեմոնին բա-
րեկամական խօսքին փոխարէն շնորհակալութեան ձեւ
մ'ըրաւ:

Պրըդոնին բոլոր նաւաստիքը նաւուն ծածկն ե-
լած պատրաստ կեցած էին Տեբրեմոն կոմսը դիմա-
ւորելու. Սիւրբուֆ նաւուն սանդխին գլուխը կեցած
էր որպէս զի իր հին բարեկամին արժանաւոր ընդու-
նելութիւն մ'ընէ: Մակոյկը սանդխին տակը հասաւ:

— Ահաւաստիկ ձեր հին բարեկամն, ըսաւ Ռեմոն, զՍիւրգուֆ գերւոյն ցուցընելով :

Կալանաւորը վեր նայեցաւ, զնաւապետն ողջունեց ու դողդոջուն ոտուրներով սանդխին վրայ ելաւ : Սիւրգուֆ մտադիր աչքով զինքը զննեց ու գոչեց .

— Ո՛հ, անօրէն ելուզակներ. աս մարդը Տեբրեմոնն է :

Սիւրգուֆին խօսքն նաեւ բոլոր իր նաւաստիներն ալ կրկնեցին :

Աւազակաց ձեռքէն ազատած ողորմելին սանդխին վրայ կանկ առաւ . դեռ խօսելու կարողութիւն չունէր, սակայն այնպիսի ձեւ մ'ըրաւ որ յայտնի կ'ուզէր ըսել թէ եթէ սխալմունք մը պատահած է, զիս նորէն Դիմոր տարէք :

Սիւրգուֆ իր խօսքին աս խեղճին վրայ ըրած ազդեցութիւնը տեսնելով՝ զինքը միտթարելու համար ձեռքն անոր երկընցուց եւ՝ Բարեկամ, փութի՛ւ, վեր եկուր, ըսաւ, քու ազատութիւնդ ալ մեզի շատ ուրախալի է, դու ալ մեր հայրենակիցն ես : Պրոդոնին նաւաստիներն աս դժբախտը կատարեալ եղբայրական սիրով ընդունեցան եւ իրեն ամէն հարկաւոր դարմանները փութով ըրին . նաուն մէջ մեծ ուրախութիւն մը տիրեց : Միայն Ռեմոն կոմսը մէկ կողմ մը քաշուած տրտում տխուր կը կենար :

— Ի՞նչու համար այնպէս հեռու կեցեր ես, հարցուց իրեն Սիւրգուֆ ծիծաղելով . քու կատարած գործքդ միշտ բարի եւ արդիւնաւոր գործք մըն է :

— Ուրիշ ամէն առիթներու մէջ ես ալ ձեր ուրախութեան մասնակից կ'ըլլայի, պատասխանեց Ռեմոն, բայց աս դէպքիս մէջ խնդիրը պատուոյ խնդիր է . ես Աւրորա կոմսուհւոյն պատուոյս վրայ խօսք տուած եմ իր ամուսինն ազատելու որ հիմայ ի դերեւ ելաւ :

— Պարապ մտածմունք : քու յանցանքովդ է որ անիծեալ ծովահէնք նաեւ ցամաքի վրայ այնպէս նենգութեամբ կը վարուին :

— Աս փորձը Տեբրեմոնին ազատութեան վերջին փորձն է :

— Ոչ, Տիմայ պէտք է ջանալ որ անգղիական նաւ մը ձեռք ձգենք որպէս զի դարձեալ փրկանաց գումար մ'ունենանք. նաւուս մէջ գանձ չունիմ. Դիմորի մէջ միայն ամբողջ դահեկաններ կամ զուտ ոսկւոյ կտորներ գերոյ մ'ազատութեան կրնան օգնել. բայց ես ասոնցմէ եւ ոչ մէկն ունիմ:

— Եթէ ոսկի եւ արծաթ չունինք, աղէկ սրեր ունինք, պատասխանեց Ռեմոն:

Դիչ մը ժամանակ լուռ կենալէն ետքը, Սիւրգուֆ բարձր ձայնով ըսաւ, Սիրելի Ռեմոն, իմ ալ բուն խորհուրդս աս անգամ ոսկւոյ եւ արծաթի տեղ սուրը գործածել է. ծովահէններուն մեզի բրած խաբէութիւնն իմանալուս պէս, որոշեցի որ գաղղիական դրօշին եղած նախատանաց վրէժն ան անօրէններէն յանդուգն յարձակմամբ մ'առնում. բայց ուզեցի նախ նաեւ ձեր միտքն իմանալ: Հիմայ հաստատ գիտեմ որ աս գործքիս մէջ ձեզմէ ալ մեծ օգնութիւն կրնամ յուսալ: Բայց նախ սա ազատեալը քիչ մը խօսել տանք եւ ելուզակաց վրայ քանի մը տեղեկութիւն առնունք:

Այլանաւորը սննդարար կերակուրներով եւ գաւաթ մ'ոգելից գինով աղէկ կազդուրած էր ու կը պատրաստուէր իր պատահարները նաւաստիներուն պատմել:

— Հիմայ վիճակդ լաւագոյն է, հարցուց անոր Սիւրգուֆ:

— Հիւանդութիւնս միայն քաղցի հիւանդութիւն էր, պատասխանեց ազատեալը զուարթ ձայնով մը, եւ իր կերակրոյն մնացորդը ցուցնելով՝ աւելցուց. Բայց ասոնք ինձի աղէկ դեղ ու դարման մ'եղան:

— Դիմորի մէջ զքեզ այնչափ խնայութեամբ կը հոգային, հարցուց դարձեալ Սիւրգուֆ:

— Բոլոր կերածս պարզ ջրի մէջ խաշած՝ ասի մ'որիղ էր:

— Ուրիշ բան չէիր ուտեր:

— Ո՛չ. երբեմն աղանդերի տեղ նաեւ առատ գաւազանի հարուածներ կ'ընդունէի:

— Խեղճ մարդ, ըսաւ Ռեմոն ցած ձայնով:

— Անունդ նաւաստիներուն ըսիր:

— Ա՛յ. անոնք շարունակ ինձի տալու զբաղած էին. ինձմէ բան խնդրելու ժամանակ չունեցան: Անունս Ալպան Ռըվէ է:

— Ո՞ր քաղքէն ես:

— Դուլոնի մօտաւոր Պուսէ գեղէն:

— Ուրեմն, Ալպան Ռըվէ, քու պատահարներդ ինձի համառօտիւ պատմէ:

— Անապետ, Մարչան նաւապետին հրամանին տակ, «Սոլիտ», նաւով աշխարհքիս բոլորտիքը ճամբորդութիւն մ'ըրի:

— Օչինքը կը ճանչնամ, պատուական նաւապետ մըն է, ըսաւ Սիւրգուֆ:

— Ա՛յո՛, բայց ան պատուական մարդն անգամ մը զմեզ խաղի մէջ գրաւ դրաւ եւ մէկ գիշերուան մէջ կորսնցուց, նաւը կորսնցուց, որ Մարսիլիայի վաճառականաց մէկուն էր, մուշտակները կորսնցուց, որոնք նաւուն բեռերուն մեծագոյն մասն էին, ստակին արկը կորսնցուց, վերջապէս նաւուն ան ամէն բաներն՝ որոնք արժէք մ'ունէին բոլոր կորսնցուց: Երբ որ առտուանց արթընցանք, աս գեղեցիկ դէպքը լսեցինք, միանգամայն իմացանք որ Մարչան նաւապետն ատրճանակի գնդակով մ'իր գլխէն ծակ մը բացեր է:

— Աս պատմութիւնը գիտեմ:

— «Սոլիտին», հրամանատարութիւնն երկրորդ նաւապետն առաւ, բայց Տէր Մասն իմ բնութեանս համաձայն մարդ չէր. թէպէտ եւ քաջ նաւապետ մըն էր, բայց խիստ բնութիւն ունէր, աս պատճառաւ նոյն նաւէն ելայ եւ անկէ ետքն ամէն տեսակ գործքի ձեռք զարկի. վերջապէս գերեաց առուտուր ընելու ախորժակ մ'ունեցայ, եւ աս գործքին արդար պատիժն ընդունեցայ: Գերիները տանող նաւն՝ որուն մէջ ես ծառայութեան մտած էի, երեք ամիս յառաջ Գորոմանտելի ծովեղերքը ցամաք զարկաւ եւ ծովուն յատակն իջաւ. ես իմ անմտութեամբս՝ լողալով ցամաք ելայ եւ հոն գերի բռնուեցայ:

— Դիմորի վիճակին վրայ քիչ մը տեղեկութիւն ունիս:

— Այո՛, բայց շատ քիչ. միայն՝ հաւու վան-
դակներէ շինուած գեղ մը գիտեմ որն որ նոյն կըղզ-
ւոյն մայրաքաղաքն է ու բերդ մ'ալ ունի, զոր հարկ
եղած ժամանակը մէկ փչելով կարելի է գետնի հա-
ւասար ընել:

— Ան բերդը շատ պահապան զօրք ունի՞:

— Արկու հարիւր երիտասարդ սպառազէն-
ներ ունի:

— Գիմորի մէջ քեզմէ ուրիշ եւրոպացի գե-
րի կ'ար:

— Ասեցի թէ ուրիշ մ'ալ կար, բայց անունն
եւ ով ըլլալը չեմ յիշեր. յիշողութիւնս այնչափ
սուր չէ որ ամէն լսած անուններս միտքս պահեմ.
բայց այսչափ միայն կրնամ հաստատել թէ աղնուա-
կան . . . կոմս մըն էր:

— Անունը գուցէ Տերբեմոն է:

— Այո՛ . . . այո՛, հիմայ միտքս եկաւ որ Տե-
րբեմոն կը կոչուէր:

— Գեռ ինչ բանի կը սպասես, հարցուց նոյն
ժամանակը Ռեմոն՝ Սիւրգուֆին, որ աչուրներն եր-
կինք վերցուցած ամպերն սկսած էր դիտել:

— Ան բանի, ինչ բանի որ հասարակօրէն ծո-
վու վրայ կը սպասուի. յաջող հովի:

— Ծովն հայելոյ պէս շիտակ է:

— Գէշն ալ ան է. Սիրելի կոմս դուք հանդարտ
եղէք եւ աս գործքին կատարումն ինձի թող տուէք.
հաստատութեամբ որոշած եմ Գիմորի ծովահէննե-
րուն այնպիսի այցելութիւն մ'ընել որ անոր յիշա-
տակն երբեք մտքերնէն չելլէ. բայց խոհեմութիւնը
կը պահանջէ որ վերջին փորձ մ'ալ ընենք Տերբե-
մոնին ազատութիւնը խաղաղական ճամբով գլուխ
հանելու. եթէ փորձը չյաջողի, ան ատեն բռնու-
թեան ձեռք կը զարնենք: Աս վերջին խօսքն ըսելու
ժամանակ Սիւրգուֆին աչուրներէն հուր ու բոց կը
ցոլանար. իր ձեռուրներն ակամայ իր սրին երախա-
կալը կը շօշափէին:

Ուեմոն կոմսն համոզուեցաւ որ Սիւրգուֆ իր
որոշման վրայ հաստատուն է, եւ յանձն առաւ դար-

ձեալ ելուզակաց հետ խօսելու դժուարին պաշտօնը: Իր թարգմանովը նորէն Ֆիուի հրուանդանն երթալով՝ սովորական նշանը տնկեց եւ ելուզակաց իմացուց որ խօսելու եկած է, բայց անոնք իրենց տեղն անշարժ կեցան, եւ իբրեւ թէ եկողները ծաղը կ'ընէին: Ռեմոն երկու ժամու չափ հոն պարապ տեղ սպասելէն ետքը սաստիկ զայրացած ետ դարձաւ եւ իր պատգամաւորութեան ելքը Սիւրգուֆին ծանոյց:

— Խաղաղական միջոցներն սպառեցան, պատասխանեց քաջ նաւապետը, հիմայ ուրիշ միջոցի մը ձեռք զարնենք. բայց պէտք ենք յարմար ժամանակի սպասել, որն որ շատ չուշանար. ամպերուն գիւրքը մօտաւոր յաջող հով կը գուշակեն: Աս միջոցիս կ'ուղեմ ձեզի պատմել թէ ինչ կերպով անգղիական «Պլագ Սուան», նաւուն տիրեցի: Աս նաւը Մատրասի նաւահանգիստը խարխիս նետած կեցած էր. նաւապետը մեծ կաքաւահանդէս մը կու տար. արանց եւ տիկնանց բազմութիւն մը նաւուն 60 մեծամեծ թընդանօթներուն մէջ ուրախութեամբ կը կաքաւէր եւ կը զուարճանար: Աէս գիշերն հասածին պէս իմ պղտիկ «Ճանճիկ», նաւովս եւ 20 քաջ նաւաստիներով «Պլագին», կողը մօտեցայ: Նուագարանաց ձայնին մէջ՝ առանց իմացուելու յանկարծ նաւէն վեր ելանք. կաքաւողներն եւ երաժիշտները, երգողներն ու նաւաստիները, զէնքերն ու վաճառքն, ամէն բան մեր ձեռքն անցաւ: Իմ նաւաստիներս կարճ պատերազմով մը յաղթութիւնն ստացան, եւ քիչ մը հանգչելէն ետեւ կաքաւիչներուն ըսի. Բարեկամք, բաց ծովու վրայ ենք, կաքաւն յառաջ տարէք. չըսուի որ Գաղղիացի մը ձեր կաքաւահանդէսը խափանեց: Աքաւն իրօք շարունակուեցաւ. առտուան մօտ հանդիսին մասնակից եղող արանց ու տիկնանց մեր մեծարանաց ողջոյնը տուինք եւ բաց ծովն ելանք*: Ասոր ինչ կ'ըսես:

— Արդէն աս բանս լսած էի, պատասխանեց Ռեմոն:

* Աս դէպքն ինչպէս նաեւ Սիւրգուֆին բոլոր գործքերն եւ իր Գիմօրի վրայ ըրած յարձակումը, նոյն ժամանակուան Հնդկական լրագիրները մանրամասն կը պատմեն:

— Աւրեմն, սիրելի կոմս, ըսաւ Սիւրգուֆ, եթէ մէկը պարզապէս տղայական զուարճութեան մը համար այսպիսի յանդուգն գործքի մը ձեռք կը զարնէ, որչափ եւս առաւել անվեհեր՝ այնպիսի գործք մը գլուխ հանելու կը փութայ որուն վախճանն ազնուական ու պատուաւոր է: Աս ըսելով արի նաւապետը՝ խօսակցութիւնը կտրեց եւ նաւուն սրահն իջաւ:

Սիւրգուֆ բոլորովին իր ընելու յարձակման պատրաստութիւններուն զբաղած՝ երկայն ատեն խցէն դուրս չելաւ. միայն երբեմն երբեմն Ալպանին հետ համառօտ խօսակցութիւններ կ'ընէր եւ ետքը ժամերով մեծ աշխարհացոյց տախտակի մ'առջեւ կ'անցընէր, որուն մէջ Գիմորի շրջանակներն եւ անոր մօտն եղած ամենամիտքը կղզիներն ու ժայռերը նըկարուած էին: Քանի մ'օր այսպէս անցաւ. Պրըզոն անդադար Գիմորին շրջանակները կը պտըտէր: Ոչ ոք կը համարձակէր Սիւրգուֆին հարցում մ'ընել եւ իր բռնելու ընթացքին վրայ տեղեկութիւն մը խնդրել. ամէն մարդ գիտէր որ այսպիսի հարցում մ'իրեն շատ անհաճոյ է, եւ թէ ինքը բան մ'որոշելուն պէս անմիջապէս անոր գործադրութեան ձեռք կը զարնէ:

Իրիկուն մը դարձեալ Ալպանին հետ երկայն խօսակցութիւն մ'ընելէն ետքն, աս նաւաստին Սիւրգուֆին դառնալով՝ իր սովորական կերպովն ըսաւ:

— Վաւապետ, ձեր դիտաւորութիւնն իմանալու համար շատ սուր միտք մը հարկաւոր չէ. գէթ ես Ալպան Ռըվէ, զանիկայ իմացայ: Հրաման կու տամ որ բուն Բրովանսցիի մը պէս անկեղծութեամբ խօսիմ:

— Հատ սիրով, պատասխանեց Սիւրգուֆ. խօսէ ինչ կերպով որ կ'ուզես:

— Աւրեմն կ'ըսեմ ձեզի որ դուք կը խորհիք տխմարական յարձակում մ'ընել . . . կ'աղաչեմ աս բացատրութեանն ներեցէք:

Սիւրգուֆին բարձրաձայն ծիծաղը պարզամիտ Բրովանսցիին համարձակութիւն տուաւ իր խօսքը շարունակելու:

— Դուք կ'ուզէք, ըսաւ, երկու հարիւր աւալակաց, երկու հարիւր դժոխքէն ելած վագրներու

վրայ ձեր ասի մը մարդիկներովը, քսանուհինդ նա-
ւաստիներով յարձակում մ'ընել, որպէս զի ան հե-
թանոսաց ձեռքէն գերի մ'ազատէք: Աս բանս եր-
բէք կարող պիտ'որ չըլլանք գլուխ հանել, անոր հա-
մար իմ ձեզի ընելու առաջարկութեանս հաւանե-
ցէք: Նաւապետ, զիս ամենեւին բանի մը չէք կրնար
գործածել. հիմայ ես կէս տարուան համար կշտա-
ցած եմ. ինձի մակոյկ մը տուէք որ անով նորէն Գի-
մոր դառնամ եւ ելուզակներուն ըսեմ. Սխալ մարդ
ազատեր էք, իրենց ուզածն ես չեմ այլ միւս գերին է.
զիս նորէն իմ վանդակիս մէջ դրէք ու Տեբրեմոնն ազատ
թող տուէք: Ա՛, նաւապետ իմ խորհրդիս ի՞նչ կ'ըսէք:

— Աս խորհուրդն ինձի պատուական կ'երեւայ,
պատասխանեց Սիւրգուֆ Ալպանին ձեռքը թօթուելով:

— Հատ աղէկ, ուրեմն շուտով մակոյկը ծով
իջեցուցէք, ըսաւ նաւավարն եւ սկսաւ հաստատուն
քայլերով դէպ ի նաւուն սանդուխն երթալ: Սակայն
Սիւրգուֆ իր բազկէն բռնեց կեցուց եւ ըսաւ:

— Ասէ ինձի, բարեկամ, իմ քու խորհուրդդ
աղէկ համարիս ըսել չէ որ նաեւ անոր ի գործ
դրուելուն ալ հաւանած եմ:

— Հատ կը սխալիք. ստուգիւ խորհուրդս ի
գործ կը դնէք եթէ զիս աղէկ ճանչնաք: Ես աս
նաւուն մէջ ամենեւին բանի մ'օգուտ չունիմ: Իմ
առաջին նաւապետս աս բանն յայտնի երեսիս կ'ըսէր:
Միայն մէկ դէպքի մէջ կրնամ օգտակար ըլլալ:
Գիտէք երբ:

— Ե՞րբ:

— Երբ որ թշնամոյ նաւ մը կարթել եւ ծո-
վահէնի մը գլուխը ձեղքել հարկ ըլլայ. աս դի-
պուածիս մէջ Ալպան Ռըվէ ամենէն քաջ պատերազ-
մողէն ետ չիմնար:

— Ինձի ալ այսպիսի մարդ հարկաւոր է: Նա-
ւուն մէջը մնա՛, ամենեւին գործք մի գործեր, այլ
կեր, խմէ ու քնացիր. եթէ թշնամոյ հետ զարնուիլ
հարկ ըլլայ, ան ատեն կրկին փութով կը գործես:

— Նաւապետ, ինձի միայն աղէկ գործիքներ
տուէք եւ յիս ձեր ուզած մարդը կը գտնէք:

— Գնա դուն անձամբ փնտռէ: Աս ըսելով Սիւրգուֆ մեծ կայմին քովի խուցը ցուցուց, որ ամէն տեսակ զէնքերով լեցուած պզտիկ զինարան մը կը նմանէր: Ալպան զէնքերը մտադրութեամբ քննելէն ետքը՝ ծայրն երկաթէ փշերով պատած մեծ լախտ մ'առաւ, զորն որ մեծ ճարտարութեամբ սկսաւ ճօճացրնել:

— Շատ աղէկ, ըսաւ իրեն Սիւրգուֆ, աղէկ կը ճօճացրնես. աս իրիկուն զանիկայ գործածելու առիթ կ'ունենաս:

— Ձեզի դարձեալ կը հարցընեմ, զիս կալանաւոր կոմսին հետ փոխել չէ՞ք ուզեր:

— Ոչ, բարեկամ, դուն զինքը պիտ'որ ազատես:

— Երանի թէ, ըսաւ Ալպան:

ԺԴ.

Արեւն իր մառը կը խոնարհէր. արեւմտեան մեղմ հովն առագաստները կ'ուռեցընէր. նաւուն ցուկը դէպ ի Գիմոր ուղղուեցաւ: Սիւրգուֆ, ինչպէս որ ամէն այսպիսի առիթներու մէջ իր սովորութիւնն էր, նաւուն ամէն նաւաստիները ժողվեց, կիսաբոլոր ձեւով շարեց եւ հետեւեալ համառօտ խօսքը խօսեցաւ. «Ծովահէնք գաղղիական դրօշը նախատեցին. մեր առջեւն եղած կղզին՝ ուր քիչ մ'ետքը պիտ'որ ելլենք, կամ նախատողներուն եւ կամ նախատողներուն գերեզմանը պիտ'որ ըլլայ»:

Ամէնն ալ զէնքերնին ձեռք առին: Սիւրգուֆ անձամբ կը ղեկավարէր. Գիմորի առջեւ հասածին պէս, նաւուն ընթացքը կամացցուց եւ սկսաւ վեր վար ձեմել. գիշերն արտաքոյ կարգի մութ էր: Աէս գիշերուան մօտ նաւապետն Ալպանին հետ նաւուն ծայրը գնաց:

— Ի՞նչ կը կարծես, մեր բռնած ուղղութիւնն աղէկ է, հարցուց անոր:

Ալպան մեծ մտադրութեամբ ծովեղերքը զննեց, որպէս զի թանձրամած մթութեան մէջ Գիմորի մայրաքաղաքին նաւահանգիստը տանող նեղ կիրճը գտնէ:

Երկայն ժամանակ փնտռելէն ետքը ծովեզերաց մէկ կողմը ցուցընելով ըսաւ. Սա տեղը պէտք ենք ցամաք ելլել:

— Աւազակաց բոյնը ծովեզերքէն շատ հեռուն է, հարցուց իրեն Սիւրգուֆ:

— Սիայն կէս ժամ:

— Շիտակ դաշտի՞ թէ լեռանց վրայ:

— Պզտիկ բլրակի մը վրայ:

— Լաւ:

— Գեռ ինձի հարկաւորութիւն ունի՞ք:

— Առայժմ ոչ. բայց ցամաք ելլելու ժամանակնիս քովս պիտ'որ գտնուիս:

— Շնորհակալ եմ, նաւապետ. երբ որ կ'ուզէք որ տեղ մը սաստկութեամբ յարձակիմ, ինձի նշան մը տուէք. անշուշտ ինձմէ գոհ կ'ըլլաք:

— Լաւ. բայց հիմայ քեզի նշան կու տամ որ լռես. վտանգի ժամանակ անոր վրայ ամենեւին պէտք չէ խօսիլ:

Պրըզոն քանի մ'առագաստներ ալ բացաւ եւ արագաթռիչ նետի մը պէս նեղ կրճէն դէպ ի Գիմորի ծովածոցը սլացաւ: Ծովեզերքը բոլորովին անապատ դարձած էր. ծովը բարձրաբերձ ծառերուն հովանւոյն տակ թուխ գոյն մ'առած էր. ամէն կողմ խոր լռութիւն կը տիրէր. նոյն իսկ ան խառնաձայն ձայներն՝ որոնք Հնդկաստանի գիշերներուն սեպհական են, բոլորովին լռած էին. այնպէս կ'երեւար թէ նոյն կղզին մարդիկներէ եւ անասուններէ լքուած ըլլայ: Սիւրգուֆ իր մարդիկներուն ծովեզերքը կեցող բազմաթիւ նաւակները ցուցընելով՝ իրենց հրաման մը տուաւ: Քսանուհինգ նաւաստիներն անձայն եւ մեծ զգուշութեամբ ցամաք ելան. ամէնն ալ դաշոյններով, ատրճանակներով ու լախտերով զինած էին, եւ ժայռերու ու խոտերու վրայէն բոկոտն յառաջ կ'երթային: Ամենուն առջեւէն կ'երթար Ալպան Ռըվէ, ամէն մէկ ժայռին եւ անկոց մտադիր ըլլալով՝ որոնք կրնային իրեն նշանի տեղ ծառայել: Երբ որ անտառուտ բլրի մը ստորոտն հասան, Սիւրգուֆին թեւը դրդեց եւ որոշեալ նշանը տուաւ, որ ըսել

էր թէ մեր տեղն հասանք: Ժամը մէկ էր, ուստի եւ դեռ 5 ժամ գիշեր ունէին՝ զորոնք պէտք էր օգտիւ գործածել: Նաւապետը փոխանակ սովորական ճամբան բռնելու, անգնաց եւ ծառախիտ ճամբայ մը բռնեց, վասն զի աղէկ գիտէր որ այնպիսի անխոհեմութիւն մը կրնար իր գործքին չյաջողելուն պատճառը լալ: Դեռ մինչեւ հիմայ շնդկաստանի մէջ նոյն գիշերուան գործքին պատմութիւնն յիշուելու ժամանակ՝ կը պատմուի թէ Սիւրգուֆ երեք ամբողջ ժամ կորսնցուց այնպիսի տեղ մ'ելլելու համար ուր կրնար տասը վայրկենի մէջ ելլել: Ինքն իր ձեռքովն առջեւն ելած թփերն ու ճիւղերը կը ծռէր եւ բոլոր իր մարդիկն անցրնելէն ետքը, զանոնք նորէն զգուշութեամբ թող կու տար: Աս կերպով անվնաս մինչեւ բլրին գլուխն հասան: Ճարտարութիւնն ու հնարագիտութիւնն իրենց գործքը կատարած էին. հիմայ ժամանակ էր արիութիւնն ի գործ դնելու:

Սիւրգուֆ անտառին վերջին ծառերուն մէջէն գլուխը դուրս երկնցուց եւ քսան քայլ հեռու իր առջեւը տարածուած տեսաւ Գիմորի մայրաքաղաքն՝ որ բազմաթիւ եղեգնակերտ տնակներէ կը կազմուէր. ասդին անդին ամպերու պատառուածներուն մէջէն քանի մ'աստղներ կ'երեւային. մարդակերպ վագրներուն բոյնն իրենց բովանդակ տարածութեամբն յայտնի կը տեսնուէր:

Բոլոր գունդը յարձակման պատրաստուեցաւ. Սիւրգուֆ մէկ ձեռքը տապարը միւս ձեռքն ատրձանակը բռնած՝ վեհ դիւցազնի մը պէս իր քաջերուն առջեւն անցաւ ու նշան տուաւ որ թշնամին ջնջելու պատերազմն սկսի: Ամենէն յառաջ ելուզակաց բոյնին վրայ յարձակողը ինքն էր: շնդկական բազմակողքեաց մէջ իբրեւ առակ եղած է թէ ծովահէնք միայն մէկ աչքով կը քննան: Առաջին դղրդիւնը լուսածին պէս ամբողջ դժոխական գունդն արթնցաւ ու զէնքերը ձեռք առաւ. նոյն ժամանակը ծովեզերքին կողմանէ թնդանօթներու որոտում մը հնչեց որուն լեռներն հարիւրաւոր անգամ արձագանգ տուին: Ելուզակաց մէջէն արիւններն ու սրը

տեաներն անմիջապէս դէպ ի ծովեզը վազելու սկըսան որպէս զի իրենց նաւակները պաշտպանեն եւ թող չտան որ թշնամին նաեւ ան կողմանէ ալ ցամաք ելլէ: Սիւրգուֆին ըրած կարգադրութիւնն ալ ասոր համար էր, որպէս զի ասով թշնամւոյն զօրութիւնը բաժնէ եւ յաղթութիւնը դիւրաւ ստանայ. իր հնարագիտութիւնը դիւրաւ յաջողեցաւ: Ի վերայ այսր ամենայնի իրենց խրճիթներուն քով մնացող ելուզակները մեծ քաջութեամբ սկսան դէմ դնել եւ պատերազմն ահագին կերպարանք մ'առաւ: Նաւաստիներն որոնք առհասարակ յաղթամարմին հրականներ էին, լախտի հարուածներով իրենց դիմացն ելլող ելուզակներուն գլուխները կը ճեղքէին ու գունդագունդ գետինը կը պառկեցընէին: Սիւրգուֆ երկաթէ մարդ մը դարձած էր. իր երկու ձեռուրներն ալ կը գործէին եւ անոնց տուած սաստիկ հարուածներն ելուզակաց մէջ մահ հեւապականութիւն կը պատճառէին. նաեւ իր ոտուրներն անգործ չէին կենար. գետինն ինկած եւ դեռ խլրտող ու դէմ դնելու աշխատող վիրաւորներն՝ անոնց տակ տկար որդի մը պէս կը ճմլուէին: Իր որոտացող ձայնը թշնամւոյն մէջ ահ ու զարհուրանք կը պատճառէր, եւ իր քաջերուն նոր սիրտ ու քաջութիւն կու տար:

Սիւրգուֆին քովը կը պատերազմէր Ռեմոն կոման այնպիսի հանդարտութեամբ մ'որ կ'երեւար թէ պատերազմի փորձ մը կ'ընէր եւ ոչ թէ իրական պատերազմ: Ալպան Ռըվէ՛ Գիմորէն ազատեալ գերին իր լախտովը քաջութեան իրական հրաշալիք գործեց. անոր բռնութեան դէմ դաշոյնը, սուրը, տէգն եւ մալայեցւոց զինարանին ուրիշ ամէն թիւնաւոր գործիքներն ամենեւին ազդեցութիւն մը չէին ըներ: Մէկ կողմանէ ալ թնդանօթները ծովեզերքէն անդադար կ'որոտային, որոնց ձայնն այնչափ մօտէն կու գար որ ելուզակները կարծեցին թէ թնդանօթաձիգ զօրաց գունդ մը զիրենք ետեւի կողմէն կը զարնէ, ուստի ալ դէմ դնելն անկարելի համարելով իրենց մեռելներով լեցուած գեղը թող տուին եւ անտառին մէջ քաշուեցան: Հասարակածի կողմերն ար-

չալոյս չունին. դեռ ամէն կողմ խոր մթու թեան մէջ գտնուած ժամանակն, արեգակն յարկարծ հորիզոնէն վեր բարձրացաւ իբրեւ հետաքրքիր հանդիսատես մ'որ յաղթականաց իր բարեմաղթութիւններն ընել կ'ուզէ: Ռեմոն կոմսն օրուան լոյսն իր օգտին գործածելով՝ սկսաւ խրճիթէ խրճիթ պտլտիլ եւ Տեբբեմոն կոմսը փնտուել: Իրմէ ուրիշ ոչոք ասոր վրայ մտածած էր. ամէն մարդ կը պատրաստուէր դէպ ի ծովին կողմը գացող ելուզակաց հետ երկրորդ պատերազմ մ'ընել:

Գեռ գեղին մէջ մնացած կանայք ու տղաք Ռեմոնին ոտքը կ'իյնային եւ իրմէ գթութիւն կը խընդրէին. կոմսը զիրենք իր թարգմանին ձեռքովը կը մխիթարէր եւ Տեբբեմոնին վրայ տեղեկութիւններ կը հարցընէր: Աս կերպով գեղին մէկ մասը պտրտելով՝ իրենց դիմացը պատահեցաւ Պրըզոնէն աղատած երկու մալայեցի աղջկանց հայրն՝ որ ինչպէս ինքը կը հաստատէր, իր ազգակիցներուն հետ չէր ուզած փախչիլ, որպէս զի չստիպուի իր աղջկանց պաշտպաններուն դէմ զէնք գործածել: Ռեմոն մեծ յոյս ունեցաւ որ աս մարդէն Տեբբեմոնին վրայ տեղեկութիւն կրնայ առնուլ, եւ իր թարգմանին ձեռքովն անոր զանազան հարցումներ ըրաւ: Սակայն թարգմանը մալայեցի ծերունւոյն խօսքը լսելէն ետքը խորունկ հառաչանք մ'ըրաւ եւ Ռեմոնին դառնալով՝ ըսաւ.

— Տեբբեմոն կոմսը եօթն ամիս է որ մեռեր է. եթէ կենդանի ըլլար, Մալայեցիք անտարակոյս զինքը կու տային, վասն զի անոնք իրենց խոստման դէմ երբէք չեն գործեր: Թէպէտ եւ աս խօսքս շատ ստոյգ կ'երեւար, սակայն Ռեմոն միայն ասով գոհ չեղաւ այլ ուզեց յայտնի նշանով մը Տեբբեմոնին մեռած ըլլալուն համոզուիլ, ուստի իր քննութիւններն յառաջ տարաւ: Գերի աղջկանց հայրն անոր միտքն իմանալով թարգմանին ձեռքովն ըսաւ.

— Մեր գլխաւորին խրճիթն հոս մօտ է, անոր մէջ Տեբբեմոն կալանաւորին ամէն բաները պահուած են, որովհետեւ մեր ընկերներն յոյս ունէին որ անոնցմով կրնան շատ բան շահիլ:

— Արթանք զանոնք անձամբ տեսնենք, պատասխանեց Ռեմոն:

Օտերունին աս խնդրոյն դէմ տհաճութեան ձեւ մ'ըրաւ:

— Ի՞նչ է իր տհաճութեան պատճառն, հարցուց կոմսը թարգմանին:

— Իր անձին եւ իր երկու դուստրներուն համար պաշտպանութիւն կը խնդրէ, պատասխանեց թարգմանն, որովհետեւ իր ցեղապետին տան մէջը քննութիւն ընելովն իր ազգակցաց առջեւ իբրեւ մատնիչ պիտ'որ համարուի եւ ալ հոս ապահով չիկրնար ըլլալ:

— Ի՞նչ իրեն որ զինքն իր աղջիկներովը Պրոգոնին մէջ կ'առնունք:

Մալայեցին աս խօսքը մեծ ուրախութեամբ լսեց եւ անմիջապէս սկսաւ Ռեմոնին առաջնորդել: Կոմսին հարկ էր աճապարել որ իր գործքը շուտով լմնցընէ եւ նորէն Սիւրգուֆին քովը դառնայ, վասն զի անիկայ նոր կռուի մը կը պատրաստուէր: Յեղապետին խրճիթն իր բնակիչներէն բոլորովին լքեալ էր. բոլոր կարասիքը քանի մը յարդէ անկողիններ եւ ափիոն խմելու գործիքներ էին: Ռեմոն ամէն կողմ աղէկ փնտռելով՝ վարագուրի մ'ետեւը ծովական պաշտօնակալի մը նշանազգեստն եւ ուրիշ քանի մ'ետրոպական ձեռակերտներ գտաւ, որոնց մէջ կաշիէ գեղեցիկ տուփ մ'ալ որ Աւրորա կոմսուհւոյն պատկերը կը բովանդակէր: Ասոնց ամէնը հետն առած մալայեցի ծերունւոյն եւ անոր երկու աղջկանց հետ փութաց եկաւ Սիւրգուֆին քովն եւ անոր ամէն բան իմացուց:

— Խեղճ Տեբրեմոն, գոչեց նաւապետն. իր մահուան վրայ պիտ'որ սգանք երբ որ ժամանակ ունենանք. բայց հիմայ միայն զմեզ պէտք ենք մտածել: Դեռ մեր գործքը գլուխ հանած չենք: Իմ մարդիկներուս ամենէն քաջընթացը լրտեսելու խրկեցի եւ իր ետ դառնալուն կը սպասեմ:

Սակայն երկայն ժամանակ անցաւ եւ լրտեսը դեռ չէր երեւար. Սիւրգուֆին համբերութիւնն սկսաւ սպառիլ:

— Իր պստափ ուշանալուն վրայ ինչ կը խորհիս, հարցուց Ալպան Ռըվէին:

— Ար խորհիմ թէ պատասխանեց անիկայ, խորունկ հառաչանքով մը, մենք ամենքնիս Գիմորի մէջ պիտ'որ մնանք:

— Ասով ինչ կ'ուզես ըսել:

— Ա՛ւապետ աս կ'զգոյն վրայ երկու ցեղեր կ'ապրին որոնցմէ մէկն ինք զինքն Երկաթի ցեղ կ'անուանէ իսկ միւսը Պղնձի ցեղ. ասոնք իրարու հետ աւազակութեան ընկեր են . . . : Պրըդոնին թնդանօթները Մալպեցուց նաւակներուն դէմ գործք մը գործեցին:

— Արնաս ապահով ըլլալ որ ան նաւակներն ալ չկան. իմ թնդանօթաձիգներս զանոնք կտոր կտոր ըրած են. թնդանօթներն ալ չեն լսուիր, ուստի ըսել է որ բանը լմընցած է. ես իմ մարդիկներս կը ճանչնամ:

— Իայց ձեր թնդանօթաձիգները հրուանդանին միւս կողմը բան մը չգործեցին, ուր Պղնձի ցեղին չորսհարիւր նաւակները ծովեզերաց քով շարուած կը կենան: Աս բանս շատ աղէկ գիտեմ, իմ գերեզմանառութիւն ըրած ժամանակս անձամբ տեսած եմ:

— Ա'իմանամ ինչ կ'ուզես ըսել, պատասխանեց Սիւրգուֆ, եւ քիչ մը լուռ կենալէն ետքն աւելցուց: Քիչ մը ժամանակ ալ մեր լրտեսին ետ գառնալուն պէտք ենք սպասել: Իրեն հրամայեցի որ ամէն տասներորդ ծառին վրայ դանակով նշան մ'ընէ. եթէ աս զգուշութիւնն ի գործ դրած է, ճամբան դիւրաւ կրնայ գտնել:

Արեգակն երկնից կամարին վրայ բարձրացած էր եւ իր բոցեղէն ճառագայթները Պրըդոնին նաւաստեաց վրայ կ'արձակէր՝ որոնք անշարժ կեցած՝ իրենց նաւապետին կը նայէին: Ալպան՝ որ միշտ Սիւրգուֆին քովը կը կենար եւ աս արշաւանաց ժամանակ անոր խորհրդականն եղած էր, ըսաւ իրեն. Ինձի կ'երեւայ թէ փախչող ելուզակները հարիւրի չափ են, ուստի եւ դեռ մեր դիմացը չորեքպատիկ աւելի

Թշնամի ունինք: Աս տեղեկութիւնն արի նաւապետին ամենեւին վախ կամ հոգ մը չպատճառեց. վասն զի ինքն ապահով էր որ իր քաջերուն հետ արծուոյ պէս Թշնամւոյն վրայ խոյանալով շատ դիւրաւ կրնայ անոնց բազմութիւնը ձեղքել եւ իր նաւն երթալու ճամբայ բանալ: Սակայն ուրիշ խորհուրդ մ'իրեն քիչ մը հոգ ու կասկած կու տար. կրնար ըլլալ որ խորամանկ ելուզակները ժայռերուն մէկ խորշին մէջ դարանի մտնէին եւ իրենց անցած ժամանակն՝ առանց տեսնուելու իրենց մեծ վնաս հասցընէին:

Անհամբերութեամբ սպասուած լրտեսը վերջապէս ետ դարձաւ. իր մարմնոյն ամէն կողմէն հեղեղի պէս քրտինք կը վազէր. ոտուրներն արեամբ ներկուած էին: Բոլոր նաւաստիք իր բոլորտիքը շարուեցան որպէս զի իր բերած լրերը լսեն: Լրբերը քիչ մը կենալով շունչ առնելէն ետքն՝ սկսաւ իր տեսածները պատմել:

— Զարիւրի չափ ելուզակաց գնդի մ'ետեւէն գացի, որոնք իրենց նաւակներուն խորտակիլն ու կտոր կտոր ըլլալը տեսնելէն ետեւ, հրուանդանին քովի լեռն ելան եւ անոր ետեւի կողմն աներեւոյթ եղան. ասով իրենց խրճիթներէն եւ ընտանիքէն այնպէս հեռացան, իբրեւ թէ մեր յարձակումն իրենց ամենեւին ծանօթ չըլլար:

— Աս ալ այսպէս հաշուած էի, գոչեց Սիւրգուֆ, իմ թնդանօթաձիգներս ինձի շատ աղէկ օգնեցին. եւ Ալպանին կռնակը զարնելով աւելցուց.

— Իրաւունք ունիս, Ալպան, հիմայ խնդիրը շատ պայծառ կը տեսնեմ: Եւ ոչ վայրկեան մը պէտք ենք կորսնցընել . . . : Բարեկամք պէտք ենք անմիջապէս մեր լրտեսին նշան դրած ծառերուն ուղղութեամբը դէպ ի ծովեզը ճամբայ ելլել: Ո՛ւր են ձեր մէջէն երկու ամենէն զօրաւորները: Սա երկու աղջիկներն՝ որոնք չեն կրնար մեզի հետեւիլ գրկերնիդ առէք եւ շուտով յառաջ քալենք:

Քիչ ժամանակուան մէջ բոլոր գունդը ծովեզերք հասաւ. անմիջապէս Պրըդոնին մակոյկները ցա-

մաք մօտեցան եւ զիրենք նաւ տարին: Ամբողջ ծովածոցը խորտակուած նաւակներուն բեկորներովը ծածկուած էր:

— Հատ աղէկ զարկեր էք, ըսաւ Սիւրգուֆ իր թնդանօթածիգներուն, ձեզի շնորհակալ եմ:

Վժբախտութեամբ՝ ծովուն երեսը հայելոյ պէս շիտակ էր. եւ ոչ թեթեւ հով մը կը շնչէր. Պրըզոնին առագաստները կայմերուն վրայէն կախուած՝ բոլորովին անշարժ կը կենային: Նաւապետն հրաման տուաւ նաւը մակուկին կապել եւ թի քաշելով զանիկայ ծովածոցէն դուրս հանել. կը յուսար որ բաց ծովուն վրայ կրնայ յաջող հով գտնել: Ալպան աս գործողութեան ժամանակ մեծ անհանգրստութիւն մը կը ցուցնէր եւ իրենց վտանգաւոր վիճակի մէջ ըլլալն իր ընկերներուն կ'իմացնէր: Նոյն իսկ Սիւրգուֆ վտանգին մեծութիւնը յայտնի կը տեսնէր, սակայն իր մարդիկները չվհատեցրնելու համար զուարթութեամբ իր թնդանօթածիգներուն մօտեցաւ եւ ըսաւ:

— Վնդերն թնդանօթներուն մէջէն հանեցէք, եւ անոնց մինչեւ բերանը պզտիկ գնդակներով լեցուցէք:

— Վաւապետ, ան բանն արդէր ըրած ենք, պատասխանեց իրենցմէ մէկը. քիչ մը յառաջ մեծ վախ ունէինք որ ելուզակները նաւուն վրայ յարձակում պիտ'որ ընեն, անոր համար նաւուն ամէն կողմն զգեստներ ու խուրեր կախեցինք եւ գոթոսական գղղղիւն մ'ըրինք, բայց զգուշութեան համար նաեւ թնդանօթները գնդակներով լեցուցինք: Ծովահէնք օսկէ խաբուեցան եւ զմեզ շատ զօրաւոր կարծելով՝ իրենց դրացիներն օգնութեան կանչելու գացին:

— Ան դրացիներուն ալ մեր թնդանօթներուն երաժշտութիւնը լսել պիտ'որ տանք, ըսաւ Սիւրգուֆ կատարեալ հանգարտութեամբ:

ԺԵ՝

Պրըդոն՝ զինքը քաշող մակուկին օգնութեամբ թրուանդանին ծայրը հասաւ. բոլոր նաւաստիք իրենց մտադրութիւնը ծովեզերաց հարաւային կողմը դարձուցած էին, որովհետեւ ան կողմն իրենց շատ մօտ էր եւ ծովահէնները կրնային անկէ դիւրաւ յարձակում մ'ընել: Ծովուն երեսը դեռ իր հանդարտութիւնը կը շարունակէր նոյնպէս օդը կատարեալ անշարժութեան մէջ էր: Բայց յանկարծ ծովեզերաց կողմը ճերմակ փրփուր մը սկսաւ ջրին երեսը ծածկել. քիչ մ'ետքն սկսան թիակներու ձայներ լսուիլ, եւ քանի որ թշնամին աւելի յառաջ կու գար, անհամար նաւակներու բազմութիւն մը հետզհետէ երեւան կ'ելլէր, բայց անոնց մէջ ամենեւին մարդ չէր տեսնուեր. նաւակաց բոլորտիքը ծովն յուզման մէջ էր, բայց անկէ քիչ մը հեռու կապուտակ գորգի կը նմանէր:

Նաեւ ամենաքաջ նաւաստիներն, որոնք շատ անգամ Մալայեցի ծովահէններու հետ գործք ունեցած են, չեն կրնար այսպիսի դէպք մը հանդարտ սրտով տեսնել: Սիւրգուֆին նաւաստիներն սկսան իրենց երեսին վրայ այլայլութեան նշաններ ցուցնել. սակայն իրենց արի նաւապետին անվհեր կեցուածքն ու հանդարտութիւնն իրենց նոր զօրութիւն ու սիրտ տուաւ, եւ ամենքը քաջութեամբ դէմ դնելու պատրաստուեցան:

Պոռնէոյի ծովեզերքն եւ անոր մօտաւոր ծովերուն մէջ հողմախաղաղ ժամանակ ծովահէններէն յարձակում կրող նաւերը մեծ վտանգի մէջ կ'իյնան: Եթէ իրենց կողերը բարձր չեն եւ իրենց մէջ բազմաթիւ նաւաստիներ ու թնդանօթներ չունին, իրենց ազատութիւնը շատ դժուարին է: Ելուզակաց գրեթէ ծովուն երեսին հետ հաւասար նաւակներն հասարակօրէն երեք քաջ սպառազէններ կ'ունենան՝ որոնք շատ անգամ ամենեւին չեն երեւար, վասն զի նաւակներուն քովէն լողալով յառաջ կ'երթան: Ծովահէնք աս նաւակները նախ իրենց կողոպտելու

Նաւին բոլորտիքը հեռուանց բոլորակ ձեւով կը շարեն եւ կամաց կամաց նոյն բոլորակը պզտիկցընելով՝ անոր կը մօտենան. երբ որ բաւական մօտ կու գան, ջրին մէջ կ'ընկղմին, լողալով նաւուն տակը կը հասնին, անոր պատուհաններէն ու թնդանօթի ծակերէն կատաղի օձերու պէս ներս կը յարձակին եւ իրենց դիմացն ելող նաւաստիները կը ջարդեն: Այսպիսի արշաւանաց ժամանակ հասարակօրէն մէկ նաւավարի դէմ հարիւր ելուզակ կու գան, որով պաշտպանողը թէպէտ եւ դիւցազնական քաջութեամբ պատերազմի, հարկ է որ վերջապէս ընկճի ու յաղթուի:

Ելուզակաց նաւակները զարմանալի կարգաւորութեամբ մ'իրենց շրջանակը կազմեցին. Պրըդոն բարակ եւ սեւ բոլորակ գծի մը միջավայրը կ'երեւար: Սիւրգուֆ արտաքոյ կարգի հանդարտութեամբ խորըսին քովը նստած՝ իր ծխափողը կը լեցընէր, իբրեւ թէ նաւական հանդիսի մը մէջ ըլլար. իր թընդանօթաձիգները՝ վառած պատրոյգները ձեռքերնին բռնած՝ իրենց թնդանօթներուն քով կը կենային. միւս նաւաստիները մատերնին իրենց հրացաններուն հրահանը դրած՝ պատրաստ կեցած էին: Ամէնն ալ վտանգին մեծութիւնը յայտնի կը տեսնէին, սակայն եւ ոչ մէկուն երեսը վախի նշան մը կ'երեւար:

Յանկարծ զօրաւոր ձայն մը լսուեցաւ որ թընդանօթաձիգներուն կը հրամայէր մտադրութեամբ նշան առնուլ եւ հրազէններուն բերանը դէպ ի վար ուղղել: Թնդանօթներն սկսան որոտալ: Սակայն ծովահէնք առանց իրենց դէմ արձակուած մահաբեր գնդակներուն միտ զնելու յառաջ կու գային եւ հետզհետէ իրենց նաւակներուն կազմած շրջանակը կը պզտիկցընէին: Հովին հանդարտութիւնը դեռ կը շարունակէր. Պրըդոն ծովուն երեսը գամուածի պէս անշարժ իր տեղը կը կենար: Աս միջոցիս ծովահէնք իրենց դիրքը փոխեցին, տեսնելով որ իրենց թշնամուոյն նաւը պատերազմական եւ ոչ թէ վաճառականի նաւ է՝ որ իր թնդանօթներովն անդադար իրենց նաւակները կը խորտակէ: Իրենց բռնած բոլորակ դիրքը թող տալով՝ ելուզակներն իրենց նաւե-

րովն երկու գունդ բաժնուեցան՝ որոնց մէկը Պրըդոնին ցուկին դիմացն իսկ միւսը ղեկին կողմը կեցաւ եւ սկսաւ այնպէս յառաջ գալ առանց թնդանօթներէն վնաս կրելու: Եթէ Պրըդոն թեթեւ հով մ'ունենար եւ կարող ըլլար քիչ մը շարժիլ, ծովահէններուն աս դիրքն իրենց մեծ վնաս կը բերէր. սակայն աս անշարժութեան մէջ կարող չէր թշնամոյն դէմ իր թնդանօթները գործածել եւ ինքը մեծ վտանգի մէջ էր:

Երբ որ տեսաւ Սիւրգուֆ որ իր նաւն երկու կողմանէ յարձակում կը կրէ, մակոյկ մը ծով իջեցուց, Պրըդոնն անոր կապել տուաւ եւ թիափարելով անոր կողերը թշնամոյն երկու նաւակախմբերուն դարձրնել տուաւ որով թնդանօթներն առաջին անգամէն աւելի ազդեցութեամբ սկսան գործել ու բազմաթիւ նաւակներ խորտակել ու փշրել: Սակայն ելուզակները խորտակուած նաւակներուն կտորներն իբրեւ վահան գործածելով անոնց ետեւի ծայրէն բռնած՝ սաստիկ արագութեամբ յառաջ կու գային. նոյնպէս անվնաս մնացած նաւակներն իրենց արագութիւնը կրկնապատկեցին. ծովուն երեսն անշարժ կեցած վառօդի ծուխը զիրենք Պրըդոնին նաւաստիններուն աչքերէն ծածկեց եւ այսպէս անկէ ետքն արձակուած թնդանօթներն իրենց ուղղութիւնը չկորնալով գտնել՝ ոչինչ վնաս կ'ընէին: Արդէն ծովահէնք Պրըդոնին բաւական մօտեցած էին, երբեմն երբեմն իրենց թխագանգուր գլուխները ջրին երեսին վրայ կ'երեւային, բայց փութով նորէն աներեւոյթ կ'ըլլային. ալ ազատութեան հնարք չկար. քանի մը վայրկեան ետքը Պրըդոն իր ծածկին վրայ հինգհարիւրէն աւելի ելուզակներ պիտ'որ տեսնէր եւ անշուշտ անոնց կատաղութեան պիտ'որ մատնուէր:

Սիւրգուֆ արդէն աս քանիս նախատես ըլլալով՝ պատրաստուած էր վերջին վտանգին ժամանակ նաւուն վառօդանոցին կրակ տալ եւ այնպէս պատուաւոր մահուամբ մեռնիլ քան թէ ան կատաղի գազաններուն ձեռքն խնայ եւ գաղղիական դրօշն անարգել տալ, ասոր համար էր որ իր ծխափողը

միշտ վառած կը պահէր: Սակայն մտածելով որ ասով ինքն իր քաջ նաւաստիներուն կորստեան պատճառ պիտ'որ ըլլայ, նոյն խորհրդէն ետ կեցաւ եւ որոշեց քաջութեամբ մինչեւ վերջին շունչը կռուիլ:

— Տղաք, պոռաց իր նաւաստիներուն որոտացող ձայնով մը, տապարները ձեռքերնիդ. թնդանօթաձիգք, թնդանօթի ծակերուն փեղկերը գոցեցէք:

Ըստ ժամանակս գազանակերպ ելուզակաց յառաջապահները Պրըդոնին տակը հասած էին եւ իրենց մագլաձեւ մատուրներն անոր կողին կռթնցուցած. աջ ձեռքով շողուն դաշոյնները կը ճօճացընէին. իրենց ունալովն եւ կատաղի աղաղակաւ կը փութացընէին ետ մնացող գնդերն որոնց բազմութիւնը քիչ մը հեռու ծովուն երեսը կը նշմարուէին երբ որ շունչ առնելու համար իրենց գլուխը դուրս կը հանէին:

Սիւրգուֆ արեւէն չորցած շուն մ'առաւ, մէկ ծայրը վառեց եւ խարիսխ քաշելու անուին վրայ դրաւ. անկէ ետքը քաջալերիչ ձայնով մը պոռաց.

— Տղաք, նաւուն երկու կողմը ձեզի մէյմէկ տեղ առէք. ինձի համար ալ տեղ մը թող տուէք. հիմայ պէտք է որ երկու ձեռքով գործեմ:

Նաւուն վրայ յարձակումն անոր ամէն կողմանէ սկսաւ. հարիւրի մօտ ելուզակներ որոնք իրենց միւս ընկերներէն յառաջ Պրըդոնին քովը հասած էին, մագլցելով անոր վրայ սկսան ելլել դաշոյններն իրենց ահռաներուն մէջ բռնած. նաւուն բովանդակ եզերքը զարհուրելի պատերազմ մ'սկսաւ: Ռեմոն կոմսը զեկին քովն հանդարտ նստած էր. ան ամէն ելուզակներն որոնք ան կողմանէ նաւուն վրայ ելլել ուզեցին, իր ահագին սրէն զօրաւոր հարուած մ'ընդունելով՝ ծովուն մէջ ինկան: Ամէն կողմ տապարներու բախման եւ ծովուն մէջ ինկող մարմիններէն պատճառած ժքթման ձայնը կը լսուէր. գրեթէ ամէն ելուզակաց ձեռքն՝ որոնք նաւուն եզերքն երեւցան, տապարի հարուածէ մը կտրեցան: Սիւրգուֆ տասը հոգւոյ պէս կը գործէր. իր արագ շարժումներովը նաւուն ամէն կողմը ներկայ կը գտնուէր. ուր որ իր երկաթեայ լախտին ծայրը վար կ'իջնար, ջախջախած

Ծովահէն մը ծովուն ալեաց մէջ կ'իյնար: Յուսահատութիւնն՝ արդէն զօրաւոր ու քաջ նաւաստիններուն աւելի եւս զօրութիւն ու սիրտ տուած էր. այնպէս կ'երեւար թէ Պրըզոնը պաշտպանողներն ամբողջ բանակ մըն են եւ ոչ թէ քսան նաւաստի: Ելուզակաց գնդերն հետզհետէ կուռոյն տեղը հասան եւ նաւուն վրայ ելլելու ճիգը կրկնապատկեցին, բայց կարող չեղան զանիկայ պաշտպանող քաջերուն պղնձէ պարիսպը խրամատել:

Սակայն ծովահինաց բուն բանակը դեռ պատերազմին ասպարէզը հասած չէր. իրենց խորամանկ առաջնորդը յառաջ քաջաց գունդ մը խրկած էր որ Պրըզոնին սակաւաւոր նաւաստիներն անոր հետ կուռելով յոգնին, եւ ետքն ինքն իր բուն գնդովն անոնց կարող ըլլայ դիւրաւ յաղթել: Սիւրգուֆին քաջերն եւ ոչ վայրկեան մը հանգչելու ժամանակ ունէին. հարկ էր անդադար իրենց զինուց հարուածները յարձակողաց վրայ կարկտի պէս տեղալ. հետզհետէ քաջ նաւաստեաց զօրութիւնը կը սպառէր, ալ կարելի չէր աս անհաւասար պատերազմն երկայն ժամանակ շարունակել:

Սիւրգուֆ որ ժամանակ ժամանակ քննող աչօք խարսխին անուին վրայ այրող չուանին կը նայէր, յանկարծ ուրախութեան ձայն մ'արձակեց:

— Տղաք, պոռաց որոտացող ձայնով մը, երկինք մեզի օգնական է. քաջութեամբ դիմացէք. քիչ մը ժամանակ ալ դիմացէք. երկու ձեռքով զարկէք. անիծեալները գլխով ետ մղեցէք:

Ուրախութեան պատճառը պզտիկ երեւոյթ մըն էր. այրող չուանէն ելած ծուխն՝ որ մինչեւ հիմայ շիտակ երկինք կը բարձրանար, սկսած էր դէպ ի մէկ կողմը ծռիլ. ծովուն շիտակ երեսը ծաղկածեւ ալիքներ սկսան երեւալ, առագաստներէն ու չուաններէն խոր խարշափիւն մը կը լսուէր. նրբադրօշներ կայմերուն ծայրը թեթեւ շարժում մը կը ցուցնէին:

— Ըով, հով, գոչեցին միաբերան բոլոր նաւաստիք: Իրենց յոգնութիւնը բոլորովին աներեւոյթ

եղաւ. սպանիչ գործիքները դարբնաց ուռներու պէս աւազակաց ծովէն դուրս ելլող զզուելի գլուխներուն վրայ անդադար կ'ելլէին կ'իջնային: Քաղցրաշունչ սղոխ մը պատերազմողաց տաքցած ճակատը զովացուց: Նաւն սկսաւ շարժիլ:

Նովէն կատաղի ազաղակ մը հնչեց եւ նաւաստեաց ուրախութեան ձայներուն պատասխան տուաւ. ծովահէնք իրենց որսը կորսնցընող վագրներու պէս կատաղութեամբ կ'ոռնային ու կը փրփրէին: Պրըզոն թշնամեաց նաւակամբէն բաւական հեռացած էր. Սիւրգուֆ մտածեց հիմայ հովն իր օգտին գործածել եւ ինքն ելուզակաց վրայ յարձակելով իր նաւովն անոնց նաւակներուն վրայէն անցնիլ եւ ամէնն ալ ծովուն յատակն իջեցընել. բայց չուզելով բախտին յաջողութիւնը չարաչար գործածել, աս խորհրդէն ետ կեցաւ: Իր քաջ նաւաստիներն ազատած էին եւ ասիկայ առ այժմ իրեն բաւական էր: Նաւուն ծածկը պատերազմին պատճառած զարհուրելի նշաններէն մաքրուելէն ետքն, իւրաքանչիւր նաւաստիք իրենց սովորական գործքերն սկսան կատարել, իբրեւ թէ ամենեւին բան մը պատահած չըլլար: Իրենց արի նաւապետն ամէն մէկուն ձեռքը թօթուելով իր շնորհակալութիւնն յայտնեց, եւ ասիկայ իրենց բաւական վարձք եղաւ:

ԺԶ.

Հովն յաջող էր. Պրըզոն զուարթութեամբ դէպ ի ճափա կը յառաջանար. երկու մալայեցի աղջիկներն եւ իրենց ծերունի հայրը նաւուն խցերէն՝ ուր պատերազմին ժամանակը փակուած մնացած էին, վեր բերուեցան եւ Սիւրգուֆին հրամանաւն իրենց ամէն հարկաւոր բաներն աղէկ հոգացուեցան: Ծովահէնք, արիւնահեղ պատերազմը, քիչ մը յառաջ սպառնացող վտանգն, այս ամենայն բոլորովին մոռցուած էին. Պրըզոնին վրայ ուրախութիւնն ու զուարթութիւն մը կը տիրէր: Սակայն Ռեմոն կոմսը քիչ մը հոգի մէջ էր, որովհետեւ հիմայ հարկ էր Աւրո-

րա կոմսուհւոյն իր ամուսնոյն մահը ծանուցանել: Աս բանիս վրայ Սիւրբուֆին հետ խորհրդակցելով որոշեցին՝ որ ինքը նաւապետը կոմսուհւոյն թուղթ մը գրէ եւ անոր մէջ համառօտիւ բանն անոր իմացընէ: Պրըդոն Գալիմային նաւահանգիստը մօտեցաւ. Սիւրբուֆ նամակը գրեց եւ իր նաւաստիներէն մէկուն յանձնեց որ ժամանակաւ Հնդկաստանի մէջ լողացող թղթատարութիւն ըրած էր, եւ ըսաւ. Աս նամակը Գալիմա պիտ'որ տանիս, հոն Տավիտոնին տունը տեղեկացիր եւ անձամբ Աւրորա կոմսուհւոյն ձեռքը տուր: Ժամանակ մի կորսնցընէր քու ետ դառնալուդ կը սպասեմ:

Թղթատարը նամակը թիթեղէ տփի մը մէջ դրաւ, չուանով մը վզէն կախեց եւ ծով նետուելով՝ սկսաւ դէպ ի ցամաք լողալ: Սիւրբուֆ եւ Ռեմոն ասոր ետ դառնալուն կը սպասէին որ իրենք ալ ցամաք ելլեն եւ սգաւոր կոմսուհին մխիթարեն: Սակայն երկու ժամ անցաւ եւ դեռ թղթատարը չէր երեւար — գիտեն ընթերցողք որ Տավիտոնին տունն այրած էր եւ Աւրորա նոյն ժամանակը Սամարանկ՝ Վանտրուզենին տունը կը գտնուէր —: Նաւապետն ու կոմսը մեծ անհամբերութեամբ նաւուն ծածկին վրայ կ'երթեւեկէին եւ աս յապաղման վրայ զանազան խորհրդածութիւններ կ'ընէին: Գիշերն անցաւ. արեգակն հորիզոնէն վեր բարձրացաւ, բայց դեռ աս գաղտնիքը լուծուած չէր, թղթատարը դեռ չէր դառնար. երկու բարեկամաց կասկածն եւ անձկութիւնն աւելի եւս սաստկացաւ:

Սիւրբուֆին թղթատարը Գալիմա գալով եւ իմանալով որ Տավիտոնին տունն այրած է եւ Աւրորա նոյն ժամանակը Սամարանկ կը գտնուի, անմիջապէս ճամբայ ելաւ հոն երթալու. նոյն ժամանակը չորս դատապարտեալք իրենց պահպանութեան ժամանակը լմնցուցած էին եւ կը պատրաստուէին Սամարանկ իրենց միւս ընկերներուն քովն երթալ. թղթաբերն ասոնց ընկերացաւ ու բոլոր գիշերն անտառներուն մէջ քայելով՝ առտուանց Վանտրուզենին տունը հասաւ:

Հոն պարտեզին մէջ տեսաւ ազնուական օրիորդ մ'որ ծաղիկներուն ջուր կու տար: Ասիկայ պիտ'որ ըլլայ Աւրորա կոմսուհին մտածեց ինքն իրեն, աս անապատին մէջ ուրիշ Եւրոպացի տիկին չիկրնար գտնուիլ. եւ յարգութեամբ անոր մօտենալով նամակը յանձնեց:

() օրիորդն որ Տաւիտսոնին երէց դուստրն Աւգոստան էր, հասցէն կարգալէն ետքը, Քիչ մը սպասէ, ըսելով Աւրորային խուցը գնաց եւ նամակն անոր անկողնոյն վրայ դրաւ, որովհետեւ կոմսուհին դեռ կը քնանար, եւ զգուշութեամբ դուրս ելաւ:

— Եւ է, հիմայ կրնաս երթալ, ըսաւ թըղթաբերին եւ սկսաւ ինքը նորէն ծաղիկները ջրելն յառաջ տանիլ: Թղթաբերն իրեն յանձնուած գործքը յաջողութեամբ կատարելուն վրայ ուրախացած՝ անմիջապէս ճամբայ ելաւ Գալիմա դառնալու:

() րուան կէսն արդէն անցած էր. ՍիւրգուՓ կը պատրաստուէր երկրորդ նաւաստի մ'ալ խրկել որ իր թղթատարին ուշանալուն պատճառն իմանայ. բայց նոյն ժամանակն արդէն անիկայ ծովեզերք հասած էր եւ անմիջապէս ծով նետուելով եւ ալիքները պատառելով, սաստիկ արագութեամբ դէպ ի Պրըդոն կը լողար: Իր ընկերները զինքն ուրախութեան աղաղակներով ընդունեցան:

— Ի՞նչ է քու պսշափ ուշանալուդ պատճառն, հարցուց իրեն ՍիւրգուՓ անհամբերութեամբ մը. նամակն Աւրորային ձեռքը տուի՞ր:

— Ա՛յո՛ նաւապետ, պատասխանեց նաւաստին, եւ պատմեց իրեն թէ ինչպէս Տաւիտսոնին տունն պրած ըլլալով՝ ստիպուեցաւ մինչեւ Սամարանկ երթալ:

— Կոմսուհին ո՞ր տեսար:

— Ա՛նապետ զինքն իր պարտեզին մէջ գտայ ուր ծաղիկներուն ջուր կու տար:

— Ա՛մակը կարգալէն ետքն ի՞նչ ըսաւ:

— Եւ է հիմայ կրնաս երթալ, ըսաւ եւ սկսաւ նորէն ջուր տալը շարունակել:

Ս'ե՛ծ տհաճութեամբ լսեց ՍիւրգուՓ աս խօս-

քը, եւ թղթաբերն իր տեղը խրկելէն ետքն Ռեմոնին դառնալով՝ Ամենեւին չէի կարծեր, ըսաւ, որ կոմսուհին իր ամուսնոյն մահուան վրայ այսչափ անտարբերութիւն ցուցրնէ: Աս բանս զիս շատ զայրացուց, ուստի ամենեւին չեմ ուզեր զինքն նորէն տեսնել: Ռեմոն որ Աւրորային բնութիւնն աղէկ իմացած էր, շատ ջանաց զնաւապետն համոզել որ աս բանիս մէջ սխալ մը կայ եւ հարկ է նախ իրն աղէկ քննել, բայց պարապ տեղ:

— Իմայ, ըսաւ իրեն Սիւրգուֆ դէպ ի Սամարանկ կը նաւարկենք, հոն զքեզ ցամաք կը հանեմ եւ անկէ ետքն երկայն ժամանակուան համար իրարմէ կը բաժնուինք: Քառորդ մ'ետքը Պրըզոն յաջող հովով Գալիմային նաւահանգստէն ելաւ եւ սկսաւ դէպ ի Սամարանկ նաւարկել:

Արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութեան «Սդար», անուն գեղեցիկ երեքկայմ նաւն աս ժամանակս հարուստ վաճառքով լեցուած Փիլիպեան կղզիներէն ելած էր եւ ուռուցեալ առագաստներով Պադավիա կ'երթար. իր բազմաթիւ քաջ նաւաստիներն եւ 18 թնդանօթները կարող էին զինքը մալայեան ծովահէններէն պաշտպանել: Սակայն Սամարանկին ծովեղերքն անցնելէն ետքն ալ Գիմորի, Պոունէոյի եւ Չելեպեան կղզեաց աւազակներէն վախ չունէր: Բայց յանկարծ նաւուն պահապանը նշան տուաւ թէ արեւմտեան կողմը նաւ մը կ'երեւայ: Նաւապետն իր դիտակը ձեռք առաւ եւ Սիւրգուֆին անունն՝ թէպէտ եւ շատ ցած ձայնիւ արտաբերուեցաւ, նաւուն մէջ գտնուող ճամբորդաց եւ վաճառականաց մեծ ահ ու դող պատճառեց: Սդարին քաջ թնդանօթաձիգներն սկսան ցնծալ որ իրենց քաջութիւնը ցուցրնելու առիթ մը գտան. անմիջապէս ամէնն ալ իրենց որոշեալ տեղերը փութացին եւ պատրաստուեցան իրենց դրօշին պատիւը պաշտպանել:

Պրըզոնին մէջ մեծ ցնծութիւն եւ զուարթութիւն կը տիրէր. Փիլիպեան կղզիներէն եկող երեքկայմ մ'անշուշտ ճշմարիտ գանձատուն մը պիտ'որ ըլլար: Սիւրգուֆ յարձակման ամէն կարգադրու-

թիւններն անմիջապէս ըրաւ. իր դէմքին վրայ յայտնի կը տեսնուէր իր ուրախութիւնն: Ընտանութեամբ Ռեմոն կոմսին կոնակը զարնելով՝ Տէր կոմս, ըսաւ անոր, դեռ նաևու մը կարթիլն եւ առնուիլը տեսած չէ՞ք:

— Այ, նաւապետ, պատասխանեց կոմսը տհաճութեան ձեւով մը:

— Ե, յօր առիթ պիտ'որ ունենաք այսպիսի հանդէս մը տեսնելու:

— Չեմ կրնար ձեզմէ ծածկել որ աս բանս ինձի հաճութիւն չի պատճառեր:

— Բարեկամ, դուք զարմանալի մարդ մըն էք. չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչ պատճառաւ Պրըդոնին իր պարտքը կատարելը ձեզի անհաճոյ պիտ'որ ըլլայ. եւ կամ մոռցա՞ք որ իմ նաւս պատերազմական նաւ մըն է:

— Նաւապետ, պատասխանեց Ռեմոն վեհութեամբ մը, ես բարեկամի մը հետ ըրած վիճաբանութիւնս անմիջապէս կը դադրեցընեմ երբ որ տեսնեմ թէ անիկայ վէճի ժամանակ այլայլելու կը սկըսի, վախնալով թէ ան առթով բարեկամս կը կորսընցընեմ: Եթէ կ'ուզէք հանդարտութեամբ իմ խօսքերս լսել, ձեզի իմ տհաճութեանս պատճառը ծանուցանեմ:

— Իրաւացի խօսք լսելու ականջս միշտ պարաստ է:

— Աւ ուրեմն. նաւապետ դուք ձեզի պարտք կը համարիք ամէն պատուաւոր վաճառականաց նաւերուն վրայ յարձակիլ եւ անոնց հետ զարնուիլ: Գիտէք որ այսպիսի նաւերուն մէջ շատ ճամբորդներ եւ ընտանիք կը գտնուին՝ որոնք կրնան պատերազմին մէջ վնասուիլ: Չէ՞ք կրնար աս անմեղաց եւ մարդկութեան սիրոյն համար գոնէ երբեմն այսպիսի նաւերը թողուլ որ իրենց ճամբան երթան:

— Ե շատ ուրախ եմ ձեր այս աղնուական խորհրդին վրայ. բայց հարկ է որ ես ալ ձեզի իմ պատճառներս ծանուցանեմ, որոնք զիս կը ստիպեն աս յարձակումներն ընելու: Նախ եւ յառաջ ես

Հոս երեսուն նաւաստիներ ունիմ որոնց ապրուստը հարկ է հոգալ. բայց ասոնք միայն չեն որ ինձմէ ապրուստի կը սպասեն. Պենկալայի մէջ շատ ծեր զինուորներ եւ բազմաթիւ ընտանիք կան որոնք պատերազմին պատճառաւ բոլորովին թշուառացած են, եւ օգնութեան կը կարօտին. Գաղղիա ասոնց աղաչանաց ամենեւին ականջ չի դնել: Մարդկութեան սէրը չի պահանջեր որ աս ողորմելիներուն օգնութեան հասնուի: Ես ասոնց ամենուն թոշակ կապած եմ, բայց աս թոշակը միայն անգղիական վաճառականի նաւերուն աւարէն կրնամ հոգալ: Հիմայ կը հարցընեմ՝ ձեզի, տէր կոմս, պէտք է աս երեքկայմին վրայ յարձակիլ թէ ոչ:

Սեմոն վեհութեամբ ոտք ելաւ եւ պատասխանեց. Նաւապետ ես իմ սուրս միշտ ձեր տրամադրութեան տակ ձգած եմ. աս դէպքիս մէջ ալ պատրաստ եմ զանիկայ ձեր ուղածին պէս գործածել, որովհետեւ կը տեսնեմ որ ձեր վախճանն աղնուական եւ պատուաւոր է:

Միւրգուֆ զուարթութեամբ շնորհակալ եղաւ եւ փութաց իր նաւաստեաց քովն երթալ յարձակման հրամանները տալու համար: Պրըդոն ծովական թռչնոյ մը պէս ծովուն երեսէն սահելով յառաջ կ'երթար. նաւաստիներն այնպիսի հանդարտութեամբ կը գործէին, իբրեւ թէ պարզապէս նաւէն ցամաք ելլալու համար էին իրենց պատրաստութիւններն եւ ոչ թէ մօտաւոր բազմավտանգ պատերազմի մը համար:

Արկու նաւերն իրարու այնչափ մօտեցած էին որ առանց դիտակի Սգարին ամէն մէկ մասերն յայտնի կ'երեւային. իր կայմերն առագաստներով ծածկուած էին եւ իր կողերը թնդանօթի պատկառելի շարքեր կը ցուցընէին:

Միւրգուֆ իր նաւաստիները ժողվեց եւ անոնց ըսաւ. Աս աւարը մերն է. անոր մէկ մասը Պրըդոնի նաւաստիներուն պիտ'որ բաժնուի, իսկ միւս մասը մեր աղքատներուն պիտ'որ ըլլայ. նաւապետն իր բաժնէն կը հրաժարի: Ասոր կը հաճիք:

Բոլոր նաւաստիք ճանկաւոր տապարները վեր վերցուցին եւ միաբերան գոչեցին. Աեցցէ ՍիւրգուՓ:

Աեցցէ Գաղղիա, պատասխանեց նաւապետն եւ սկսաւ տալ հարկաւոր հրամանները:

Պրըզոն Սդարին կողը մտտեցած էր. իր նաւաստիներն իրենց ճանկաւոր տապարները ձեռքերնին բռնած երեսի վրայ պառկած էին, միայն Ռեմոն կոմսը նաւուն ծածկին մէջտեղը կը կենար. Թնդանօթի եւ հրացանի գնդակներն իր երկու կողմէն շէլով կ'անցնէին:

— Երամանակն է, պոռաց յանկարծ ՍիւրգուՓ հնչող ձայնով մը:

Բոլոր նաւաստիք միաբան գետնէն վեր ցաւքեցին. ճանկերն Սդարին կողը նետուեցան. երեսուն քաջ հսկաներ տապարներով եւ ատրճանակներով զինեալ, ՍիւրգուՓ իրենց առջեւն, հեղեղի պէս թշնամուցն նաւուն մէջ զեղան. ահագին մրրկի պէս իրենց առջեւն եղողը գետին պառկեցուցին եւ զարհուրած նաւավարներուն պոռացին. Զէնքերը վար, ապա թէ ոչ ամենքնիդ ալ կը ջարդենք:

Սդարին մէջ կային շատ քաջ մարդիկ՝ որոնք կ'ուզէին մինչեւ վերջին շունչը պատերազմիլ եւ յանկարծական շիոթութեանէ մը չվհատիլ, սակայն իրենց քով գտնուած ճամբորդ կանանց ու տղոց լացքն ու վայնասունն ան քաջերուն մեծ արգելք եղաւ. նաեւ անոնց բազմութիւնը նաւուն ծածկին ամէն կողմը լեցուցած ըլլալով՝ պատերազմողաց շարժումները բոլորովին կը խափանէր: Աս պատճառաւ զէնքերը թող տրուեցան. Սդար իր յաղթող թշնամուցն անձնատուր եղաւ:

Ընամիջապէս ճանկերն հանուեցան. Պրըզոնին նաւաստիներէն միայն չորս հոգի անոր մէջ դարձան. միւսներն իրենց նաւապետին հետ Սդարին մէջ մնացին եւ զանիկայ դէպ ի Սամարանկ ուղղեցին: ՍիւրգուՓ բռնուած նաւուն աւարներէն մեծ կապոց մը շինել տուաւ որ ըստ մեծի մասին կտաւեղէն եւ զգեստի նիւթեր կը բովանդակէր, նաեւ ամէն ծխախոտն, շատ հրաղէն եւ ռազմամթեր քանի մ'արկըղ-

ներու մէջ լեցուց եւ Ռեմոնին դառնալով՝ Ահա, տէր կոմս, ըսաւ իրեն, ձեր աւարամասն: Ասկէ ետքը նաւաստիներուն հրամայեց Սդարին ամենէն մեծ մակոյկը վար իջեցընել եւ կարմիր ներկ ու վրձին մը բերել, որոնցմով մակուկին գլխի կողմը մեծ գրերով Արորային անունը գրեց եւ Ռեմոնին ըսաւ. Աս ալ իմ կողմանէս Տերբեմոն կոմսուհւոյն ընծայ մ'ըլլայ:

Արկու բարեկամք իրարու ձեռքը թօթուելէն եւ հրաժարական ողջոյնը տալէն ետքը կոմսն սկսաւ դէպ ի նաւուն սանդուխը յառաջանալ: Նոյն միջոցին Ալպան Ռովէ Սիւրգուֆին մօտեցաւ եւ ըսաւ. Տէր նաւապետ, ես ալ հոս գործք չունիմ. հրաման տուէք որ Ռեմոն կոմսին հետ ցամաք երթամ:

— Եւ, բայց նախ քու աւարի բաժինդ առ:

— Անապետ զանիկայ սա կայմին կռթընող խեղճ կնոջ տուէք. ես ամէն տեղ հանգիստ կրնամ ապրիլ. միայն կարթ մը եւ հրացան ինձի բաւական է:

— Դուն ծոյլ, բայց մեծասիրտ մարդ մըն ես. քու կամքդ կը կատարեմ. միայն թէ փութա. կոմսն արդէն նաւակին մէջն է: Սա երկու մալայեցի աղջիկներն եւ իրենց ծերունի հայրն ալ քեզի հետ առ. իրենք ալ Վանտրուզենին գաղթականութեան յաւելուած մը կրնան ըլլալ:

Սիւրգուֆ Ռեմոնին եւ Ալպանին վերջին ողջոյն մ'ալ տուաւ եւ ճանապարհորդք սկսան դէպ ի ցամաք յառաջանալ:

Արեւը մտնելէն ժամ մը յառաջ մակոյկն՝ Ալպանին թիավարութեամբը Սամարանկին ծովածոցը մտաւ: Արդէն մեղմ ստուեր մը ծովեզերքը ծածկելու սկսած էր. լերանց վրայէն անուշահոտ ծաղկանց հոտերով խառնուած քաղցրաշունչ հով մը կը փչէր. բլրոց գագաթները ծիրանի գոյն մ'առած՝ կը շողային. վայրենի բնութիւնն աս ժամանակս վեհ երեւոյթ մ'ունէր:

Ռեմոն մակուկին ետեւի կողմն ոտքի վրայ կեցած՝ ցամաք կը նայէր. իսկզբան բոլոր ծովեզերքն անբնակ եւ անապատ կ'երեւար. բայց բաւական յա-

ուաջ երթալէն ետքն երեկոյեան ստուերին մէջ երկու մարդու կերպարանք սկսաւ նշմարուիլ: Ալպան թիակները թող տուաւ, հրացանը ձեռք առաւ, եւ հարցնելու ձեւով մը Ռեմոն կոմսին նայեցաւ:

— Հոն միայն մեր բարեկամները կը բնակին, ըսաւ կոմսը. թիակները ձեռք առ եւ աղէկ թիավարէ որ շուտով մեր տեղն հասնինք:

— Ալպան հնազանդեցաւ:

Յամաքին աւելի մօտենալով՝ Ռեմոն յայտնի ճանչցաւ իր երկու բարեկամները Վանտրուզէնն եւ Սդրիմն՝ որոնք իրենց հրացանները պատրաստ բռնած՝ եկող նաւակը կը դիտէին: Կոմսը զիրենք յանուանէ կանչեց. նոյն միջոցին մակոյկը ցամաք մօտեցաւ եւ երեք բարեկամք ուրախութեամբ զիրար ողջունեցին. Ալպան ծեր Մալայեցւոյն եւ երկու աղջկանց հետ արկղներն ու կապոցները ցամաք հանելու հետ եղան: Առաջին ուրախակցութեան ցոյցերէն ետքն Ռեմոն սկսաւ Վանտրուզէնին զանազան հարցումներ ընել եւ իր հեռաւորութեան ժամանակ Սամարանկ պատահած դէպքերուն վրայ տեղեկութիւններ ուզել:

— Հոս շատ փոփոխութիւններ պիտ'որ տեսնէք պատասխանեց հոլանտացի պատանին. ձեր հեռաւորութեան ժամանակ մեր գաղթականութիւնը շատ աւելցաւ. շէնքերն օրէ օր կը բազմանան եւ քիչ ժամանակուան մէջ մեծ աւան մը պիտ'որ կազմեն:

— Իսկ Աւրորա կոմսուհին, հարցուց նորէն Ռեմոն. ինչպէս է իր վիճակը. շատ ուրախ եմ որ զինքը նորէն պիտ'որ տեսնեմ:

— Խեղճ տիկինը, որչափ ցաւ ու վիշտ կրեց:

— Յա՛ւ ու վիշտ կրեց. աս բանս լսած չէի:

Բայց ի՞նչ է իր ցաւոց պատճառը:

— Չլսեցիք որ իր ամուսինը մեռած է:

— Այո՛, ասիկայ լսած էի:

— Եւ դեռ կը հարցընէք թէ ի՞նչ է իր ցաւոց պատճառը: . . . Կոմսուհին քանի մ'օրէ վեր շատ զուարթ էր. գուժկանը չէր կրնար իր գոյժը տալու աւելի անյարմար ժամանակ մ'ընտրել:

— Աւրորա իր ծաղիկները կը ջրէր, երբ որ գոյժն հասաւ, ըսաւ Ռեմոն:

— Ի՞նչ կ'ըսէք. ծաղիկները կը ջրէր: Ոչ. ձեզի դէպքն ամբողջ պատմեմ: Կոմսուհին կը քնանար. երբ որ կ'արթըննայ, անկողնոյն վրայ նամակ մը կը գտնէ կը բանայ կը կարդայ, . . . նամակը Սիւրգուֆին գրածն էր որուն մէջ չոր կերպով մը կը ծանուցանէր թէ Տերբեմոն կոմսն ու թ ամիս յառաջ մեռած է . . . Գիտէք որ ծովական մարդիկ չեն կրնար բան մը մեղմ կերպով գրել: Խեղճ տիկինը սաստիկ աղաղակ մը վերցուց՝ որ ոսկրները կը թափանցէր, եւ մարած գետին ինկաւ: Օրիորդներն անմիջապէս իրենն օգնելու փութացին. նոյն օրէն ի վեր խեղճը խցէն դուրս ելած չէ եւ դեռ այսօր առաջին անգամ քիչ մը կերակուր կերաւ:

Կոմսն այս ամենայն լսելու ժամանակ մեծ զարմանք կը ցուցընէր, եւ երբ որ Անտրուզէն լռեց, ըսաւ անոր.

— Ձեր խօսքերը չեմ կրնար հասկընալ . . . նամակն . . . անկողինը . . .

— Հոս չհասկընալու բան չկայ, պատասխանեց Հոլանտացին, խնդիրը շատ պարզ է. Աւգոստա օրիորդը թղթաբերն ընդունեցաւ, նամակն անոր ձեռքէն տուաւ եւ Աւրորային անկողնոյն վրայ դրաւ:

— Աւգոստա օրիորդը. նամակն ընդունեցաւ: Ո՞վ է Աւգոստա օրիորդը, զինքը չեմ ճանչնար:

Անտրուզէն փութաց համառօտիւ պատմել Տավիտսոնին դէպքերն եւ անոր երկու դուստրներուն Սամարանկ գալը: Նոյն ժամանակն իմացաւ կոմսը թղթաբերին բերած սխալ լուրն ու բանին բուն էութիւնն են որոշեց առաջին առթիւ նաեւ Սիւրգուֆին ծանուցանել: Նոյն իրիկուն կոմսն իր միւս բարեկամներուն հետ կարճ տեսութիւն մ'ըրաւ եւ կանուխ իր խուցը քաշուեցաւ, իր տաժանելի ճամբորդութիւններուն եւ պատերազմներուն յոգնութենէն հանգչելու համար: Իսկ Աւրորային հետ ընելու առաջին տեսութիւնն երկրորդ առտուան թողուց:

Արեւն իր զուարթարար ճառագայթներովն հո-

րիզոնէն վեր բարձրացած էր. բոլոր գաղթականք սկսած էին նորէն իրենց գործքերուն զբաղիլ. Աւրորա իր երկու որդեգիրներովն իր վարդաստանն ելած՝ կանացի ձեռագործի մը կը զբաղէր: Ռեմոն վեհ քալուածքով մը նոյն տեղն եկաւ զկոմսուհին մեծարանօք ողջունեց եւ մօտաւոր խոտեղէն բազմոցին վրայ նստաւ: Թէպէտ եւ Աւրորա զինքը տեսնելով նորէն այլայլութիւն մը զգաց, սակայն ինքզինքը շուտով նորէն ժողվելով՝ սկսաւ Գիմորի արշաւանաց վրայ հարցումներ ընել եւ ամենայն ինչ լսելէն ետքը, Ռեմոն կոմսին շնորհակալ եղաւ իր քաջութեան եւ այնպիսի մարդասիրական գործքին համար:

Նոյն օրը կոմսուհին զՌեմոն եւ զՎանտրուզէն առանձին նախաձաշկի մը հրաւիրեց, որուն լմբնալէն ետքն հրապարակաւ ծանոյց որ ինքն որոշած է իր այրիութեան զգեստը բոլոր իր կենաց ժամանակը կրել եւ իր սիրելի ամուսնոյն յիշատակն անմոռաց պահել. եւ թէ անկէ ետքն իր բոլոր փոյթն ու ջանքը պիտ'որ ըլլայ իր ամուսնոյն սկսած գործքն յառաջ տանիլ, այսինքն ճավայի մէջ ծաղկեալ գաղղիական մեծ գաղթականութիւն մը հիմնել, կրթելով Գատապարտելոց գունդն եւ անոնց քրիստոնէական կրօնը սովորեցընելով:

ԺԷ.

Տեբրեմոն կոմսուհին իր որոշման համեմատ անկէ ետքը բոլոր իր մտադրութիւնը Սամարանկի գաղթականութիւնը ծաղկեցընելու դարձուց. յիսնէն աւելի գատապարտեալք մեծ գործունէութեամբ աներ ու մթերանոցներ շինելու կը զբաղէին որոնց Բօլ իւրրեւ ճարտարապետ եւ գործավար եղած էր: Վանտրուզէն միւս գաղթականաց կ'առաջնորդէր նոր արտեր ու պարտէզներ շինելու եւ ճախճախուտ տեղերը չորցընելով՝ մշակութեան յարմար գետին ընելու: Իսկ ինքն Աւրորա իր երկու որդեգիրներովը գաղթականութեան հարկաւոր եղած զգեստները կը հոգար: Բոլոր գաղթականք աս անունական աիկնոջ

իրբեւ իրենց թագուհւոյն կը հնազանդէին եւ անոր
ամէն կարգադրութիւններն ու հրամանները փութով
կը կատարէին: Ան վայրենի տեղը քիչ ժամանակ
ետքը ծաղկեալ քաղաքի մը դառնալու մեծ յոյս կու
տար: Ռեմոն կոմսը Սամարանկ դառնալէն ետքը
Սիւրգուֆին քանի մ'անգամ նամակ գրած եւ անոր
գաղթականութեան մէջ պատահած դէպքերուն վրայ
տեղեկութիւններ տուած էր: Նաւապետն ասոնց պա-
տասխաններն անմիջապէս մասնաւոր թղթաբերով
մը Սամարանկ կը խրկէր: Այսպիսի թղթաբեր մը
վերջին անգամ Առ Աւրորա տիկին ուղղուած նամակ
մը բերաւ որուն մէջ Սիւրգուֆ կը ծանուցանէր թէ
ինք եւ իր նաւը մեծ վտանգի մէջ է, որովհետեւ
անգղիական կառավարութիւնը զինքն սպաննողին կամ
ողջ իրեն յանձնողին մեծ ստակի գումար մը խոս-
տացած է. բայց կը յուսամ որ, կ'ըսէր, աս վտանգը
շուտով կ'անցնի եւ ան ժամանակն իմ Սամարանկի
բարեկամներուս այցելութիւն մը կ'ընեմ: Միանգա-
մայն կը ծանուցանէր թէ ինքն Ել տը Քրանս կըղ-
զուոյն կառավարին հետ 800,000 ֆրանգի դատ մ'ունի,
որուն համար հարկ է Գաղղիա երթալ, եւ եթէ
նոյն դատը վաստակի, որուն հաստատ յոյս ունի, Տա-
վիտսոնին երկու գուստրներուն տասնական հազար
ֆրանգ պիտ'որ տայ անոնց հօրն իրեն ըրած օգնու-
թիւններուն հատուցում մ'ընելու համար¹:

Ասկէ ետքը գրեթէ երկու տարի Սիւրգուֆին
վրայ ամենեւին լուր մը չլսուեցաւ. աս ժամանակիս
մէջ Սամարանկի գաղթականութիւնն իր վերջին պայ-
ծառութեան հասաւ, վայրենի վանտանգերիները կըր-
թեալ քրիստոնեայ եւ գործօն քաղաքացի եղած
էին. ամէն կողմ ընդարձակ ու բերրի արտեր տեսակ
տեսակ բերքերով լեցուած կ'երեւային. ճենացի ժիր

¹ Սիւրգուֆ աս դասն իրօք վաստակեցաւ եւ իր խոստումը
կատարեց: Աս առթով իր Գաղղիա գտնուած ժամանակը
(1805) Նաբոլէոն կայսրը զինքն իրեն կանչեց եւ իր ըրած
արտաքոյ կարգի քաջութիւններուն համար ուզեց իրեն
ճովապետութեան պատիւ տալ, բայց Սիւրգուֆ հրաժա-
րեցաւ եւ կայսրմէ պատուոյ սուր մ'ընդունեցաւ: Երբ որ
քիչ մ'ետքը Պատուոյ լեգէոնին կարգն հաստատուեցաւ,
Նաբոլէոն իրեն անոր մեծ խաչը շնորհեց:

պարտիզպանաց բաղմուծիւն մը զանազան օգտակար եւ վաճառականութեան նիւթեր յառաջ բերող անկեր կը մշակէին, եւ ան անկենդան ծովածոցը հեռաւոր աշխարհաց նաւերու ժողովատեղի ըլլալու կը սկսէր:

Չով եւ պայծառ իրիկուն մըն էր, գաղթականք օրուան աշխատութենէն յոգնած՝ հովանաւոր ծառերու տակ կը հանգչէին. Աւրորա իր որդեգիրներուն եւ գաղթականութեան գլխաւոր անձանց հետ իր վարդաստանին մէջ նստած՝ Սիւրբուֆին վրայ կը խօսէր եւ անոր այսչափ ժամանակ նամակ չգրելուն պատճառին վրայ զանազան ենթադրութիւններ կ'ընէր: Նոյն ժամանակը ծովեզերք սպասող պահապանը մակուկի մը մօտենալը ծանոյց. Ռեմոն ու Բօլ անմիջապէս իրենց զէնքերն առին ու ծովեզերք փութացին, իրենց ետեւէն գնաց նաեւ կոմսուհին իր դուստրներովն: Եկողը բարեկամ մը կ'երեւար. մակուկին գլուխը գաղղիական դրօշը յայտնի կը տեսնուէր: Երբ որ մակուկը բաւական յառաջ եկաւ գաղթականք անոր մէջ իրենց ծանօթ դէմք մը սկըսան նշամարել եւ քիչ մ'ետքն ամէնը միաբերան զՍիւրբուֆ ողջունեցին: Նաւապետը զուարթութեամբ ցամաք ելաւ եւ իր հին բարեկամներուն հետ ընկերացած՝ բնակարանը գնաց. ուր իրեն համար փառաւոր ընթրիք մը պատրաստուեցաւ: Աւրորա հրամայեց որ նոյն իրիկուն նաեւ Գատապարտելոց առատ կերակուր եւ ծխախոտ բաժնուի, որպէս զի իրենք ալ իր հին բարեկամին ու պաշտպանին այցելութեան համար ուրախութիւն մ'ընեն:

Ընթրիքը կատարուելէն ետքը բոլոր ընկերութիւնն եւ գլխաւորաբար Աւրորա կոմսուհին Սիւրբուֆին աղաչեցին որ իր վերջին ժամանակներս ըրած նշանաւոր գործքերը պատմէ:

Նաւապետն հետեւեալ կերպով սկսաւ իր պատմութիւնը:

Պզտիկ երկկայմ նաւ մ'որ քսան նաւաստի եւ երկու պզտիկ թնդանօթ ունէր, ուռուցեալ առագաստներով դէպ ի Խլ տը Քրանս կը յառաջանար.

իր նաւաստիներէն տասնուհինգը Պրըզայնցի, երեքը Քրովանցի, մէկը Ճենովացի եւ մէկը Փարիզցի էին: Յանկարծ մեծ պատերազմական նաւ մը սկսաւ երեւալ՝ որ յաջող հովով ծովուն երեսէն կը սահէր եւ ծովական թռչնոյ մը պէս յառաջ կ'երթար: Երկկայմին նաւապետն անմիջապէս իր նաւն աս հսկային վրայ ուղղեց եւ անոր բաւական մօտենալէն ետքն յայտնի տեսաւ որ արեւելեան Հնդկաստանի ընկերութեան նաւերէն մէկն էր բազմաթիւ նաւաստիներով ու զինուորներով լեցուած եւ իր կողերն երեսունուվեց մեծամեծ թնդանօթներով զարդարուած: . . . Այնպէս կ'երեւար թէ Գաւիթ ու Գողիաթ ծովուն երեսն իրարու դէմ մենամարտելու ելած ըլլան: . . . Երկկայմին նաւապետն . . .

— Իր անունը դեռ մեզի չըսիք, ըսաւ Քօլ:

— Պատմութիւնս լմրննալէն ետքը նաւապետին անունն ալ կ'անուանեմ, պատասխանեց Սիւրգուֆ:

— Երկկայմին նաւապետն իր քսան նաւաստիներուն հրամայեց որ իրենց զէնքերը պատրաստ բռնած՝ նաւուն ծածկը պահուին: Միայն ինքը ծածկին վրայ կանգուն կեցաւ, այնպէս որ «Պանանիանին», — այսպէս կ'անուանուէր թշնամուոյն նաւը, — նաւաստիքը զինքն յայտնի կը տեսնէին եւ կը ծիծաղէին իր յիմարական յանդգնութեան վրայ որ պզտիկ ընկուզի փեճեկով մ'այնպէս համարձակ ան ահագին նաւին դէմ կ'երթար: Քայց աս յանդուգն յիմարն յանկարծ գաղղիական դրօշը պարզեց, եւ իր քսան քաջերուն հրամայեց իրենց հրացաններն եւ երկու թնդանօթներն արձակել, ետքն անմիջապէս թշնամուոյն նաւը ճանկերով բռնել եւ հեղեղի պէս անոր մէջ յարձակիլ, թէպէտ եւ երկուհարիւրի չափ արի սպառազէններ իրենց դէմ շարուած կեցած էին: Ասոր համար հազիւ թէ քսան քաջերն իրենց նաւապետին հետ Պանանիանին մէջ ոտք կոխեցին, թշնամուոյն բազմութենէն պաշարուեցան եւ անոնց մէջ բոլորովին աներեւոյթ եղան:

Անշուշտ աս քսաններն եւ իրենց հրամանատարը կը կորսուէին եթէ արտաքոյ կարգի դիպուած

մը զիրենք վտանգէն չազատէր: Առաջին հրացաններէն զարնուողները Պանանիանին նաւապետն եւ իր երկու տեղակալներն էին. ասով առանց առաջնորդի մնացած նաւաստիք քիչ մը ժամանակ շիթթեցան եւ անորոշ մնացին: Բայց կ'երեւայ թէ նշանով կամ նշանաբանով մ'անմիջապէս իրենց բռնելու ընթացքն որոշեցին, որովհետեւ ամէնը միաբան նաւուն երկրորդ յարկն իջան իրենց ութ ընկերներուն մեռելները ծածկին վրայ թող տալով: Երկկայմին նաւաստիները կարծեցին թէ յաղթութիւնը կատարեալ ստացած են, եւ սկսան ուրախութեան երգեր երգել: Սակայն նաւապետն իրենց ըսաւ.

— Մեծապէս կը սխալիք եթէ կը համարիք թէ թշնամին բոլորովին նուաճուած է. ես շատ նաւեր գիտեմ որոնք թշնամիէ առնուելէն ետքն՝ իրենց նաւաստիքը նաւուն մէջ քաշուած եւ անկէ մեծ բռնութեամբ դուրս յարձակելով՝ իրենցմէ երեքպատիկ աւելի թշնամին յաղթահարած ու նաւերը նորէն իրենց ձեռք ձգած են:

Նաւապետն աս ըսելէն ետքը նաւուն սանդղակէն վար ծռեցաւ եւ տեսաւ որ վարն երկուհարիւր նաւաստիք իրենց երկու առաջնորդ ընտրած՝ կը պատրաստուէին վեր ելլել եւ իրենց քսան թշնամիները տկար որդերու պէս ճմլել: Յապաղելու ատեն չկար. եւ իրօք ալ չյապաղուեցաւ: Նաւապետն անմիջապէս երկու թնդանօթներ գնդակներով լեցընել ու սանդիխին գլուխը բերել առւաւ, եւ անոնց բերանը նաւուն մէջ ուղղելով՝ վարը գտնուողներուն բարձրաձայն պոռաց.

— Օձեղ ձեր նաւուն հետ ծովուն տակը կ'իջեցընեմ եթէ ձեր զէնքերն անյապաղ նաւուն պատուհաններէն ու թնդանօթի ծակերէն դուրս չնետէք: Արդէն վառած պատրոյգը թնդանօթի վառօդին մօտեցած էր: Նաւուն երկու կողերէն ճշմարիտ զինատարափ մը ծով թափուեցաւ. Պանանիանին նաւաստիքն նաեւ վերջին դանակը դուրս նետեցին: Ի վերայ այսր ամենայնի երկու թնդանօթներն իրենց տեղն անշարժ մնացին, որովհետեւ երկուհարիւր

անգէն մարդիկ կրնային միշտ քսան զինեալներու վտանգաւոր ըլլալ: Նաւուն վարի կողմն ամենայն ինչ հանդարտ ու լուռ մնաց մինչեւ որ երկու նաւերն իլ տը ֆրանս հասան: Արտաքոյ կարգի եղաւ կղզւոյն բնակչաց ապշութիւնն երբ որ բռնուած նաւուն փորէն երկու հարիւր գերեաց դուրս ելլելը տեսան: Ամենէն աւելի ուրախային ան էր որ երկկայմ նաւն իր նաւատիներէն եւ ոչ մէկ հոգի կորսնցուցած կամ ուրիշ մնաս մը կրած էր¹:

— Ստուգիւ գիւցազնական գործք, ըսաւ Աւգոստա, բայց հիմայ ժամանակն է որ նաեւ նաւապետին անունն ըսէք:

— Տիկին, պատասխանեց Սիւրգուֆ, ան նաւապետը ձեր առաջին որդւոյն՝ որ Ռոպերդ պիտ'որ կոչուի, կնքահայր պիտ'որ ըլլայ²: Բայց հիմայ հարկ է որ անիկայ ձեզի հրաժարական ողջոյնը տայ, որովհետեւ կարեւոր գործք մը զինքը կը ստիպէ փութով ճամբայ ելլել: Աս ըսելով աթոռէն ելաւ:

— Եւս կը բաղձայինք ան կարեւոր գործքն իմանալ, ըսաւ Աւրորա կոմսուհին:

— Չեզմէ ամենեւին բան մը չեմ կրնար ծածկել . . . ուստի լսեցէք. Աւրջին անգամ անգղիական «Գէնդ», նաւը բռնեցի՝ որ երեսուն թնդանօթ կը կրէր: Ասոր մէջ գերմանացի տիկին մ'ալ կար որ ճամբայ ելած էր իր ամուսնոյն Սէն Ճըն զօրապետին քովն երթալու. խեղճն իսկզբան կարծեց որ ծովահէններու ձեռք ինկաւ, եւ արտաքոյ կարգի էր իր յուսահատութիւնը. սակայն վերջապէս կարող եղայ զինքն հանդարտեցընել ու խօսք տուի շուտով զինքն իր ամուսնոյն քով տանիլ: Աս գիշեր հարկ է ճամբայ ելլել:

— Նաւապետ, պատասխանեց կոմսուհին, դուք ամենայն կերպով Գաղղիան կը ներկայացընէք. մէկ ձեռքով քաջ գիւցազն իսկ միւսով վեհանձն աղ-

¹ Աս պատմութիւնը, թէպէտ եւ անհաւատալի երեւայ, բոլորովին իր ամէն պարագաներովն ստոյգ է:

² Աւգոստա օրիորդը տարիէ մը վեր Ռեմոն կոմսին, ինչպէս նաեւ իր քոյրը Բօլին ամուսինն եղած էր:

նուական մըն էք . . . Ան միւսն ինձի տուէք եւ ամենքնիս մինչեւ ծովեզը ձեզի ընկերանանք:

Բոլոր ընտանիքն ոտք ելան եւ Սիւրգուֆին ու կոմսուհւոյն հետեւեցան:

— Արչափ փոխուեր են աս տեղերս, ըսաւ նաւապետն երթալու ժամանակ. ինչ գեղեցիկ են աս արտերն ու պարտէզներն: Այս ամենայն, Տիկին ձեր արգիւնքն է. ձեր անունն ամէն ժամանակ միշտ օրհնութեամբ պիտ'որ յիշուի: Յառաջագոյն աս կողմերս մօտեցող նաւերն ուրիշ բան չէին գտներ, բայց եթէ կատաղի վագրներ եւ անշէն անապատներ. իսկ հիմայ եթէ դժբախտութեան պատահած կամ վտանգեալ նաւ մը հոս գայ, բարերար սօսնջականներ պիտ'որ գտնէ:

— Ասիկայ միայն իմ արգիւնքս չէ, կրկնեց Աւրորա, Ռեմոն կոմսը, Տէր Բօլ եւ Տէր Վանտրուզէն իրենց անխոնջ աշխատութիւններովը մեծապէս նպաստ եղան:

Սիւրգուֆ ծովեզերք հասնելէն ետքն ամէն մէկ բարեկամներուն հրաժարական ողջոյնը տուաւ, եւ Աւրորային դառնալով՝ Տիկին, ըսաւ, յանուն Գաղղիայի ձեզի շնորհակալ եմ. Գուք աս տեղս ճափայի դատապարտելոց համար ճշմարիտ դրախտ մը պատրաստեցէք:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0686223

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՁԲՕՍԱԼԻ ՏԵՏՐԱԿԱՆ

- Ա. Ճառ վասն Հայրենասիրութեան :
- Բ. Դ. եւ Զ. Քր. Կորմբոս, կամ Ամբրիկոյի դանուիլը .
- Գ. Պիոս Թ.ին մէկ աստեղծութիւնը եւ Ասարիայի եւ պիսկոպոսայ հովուականը :
- Ե. Համառօտ օգերեւութարանութիւն :
- Ե. Բարոյական վէպեր, կամ տղոց սիրտը կրթելու յարմար պատմութիւններ . Ա :
- Ը. Յովհաննա տ'Արզ, կամ Օրէնանի օրիորդին պատմութիւնը :
- Թ. Առողջութեան կանոններ :
- Ժ. ԻԲ. Բարոյական Թատրներ .
- ժԱ. Տրդատայ ասանձնանայը, վերջին օրերն ու մեռնիլը :
- ժԲ. Արեւելեան Յիշատակագիրներ . Ա :
- ժԳ. Բարոյական վէպեր . Բ :
- ժԴ. ԺԶ. ԺԸ. Փեռն. Գորդէշ, կամ Մեքսիկոյի անուիլը :
- ժԵ. Դաստիարակ մանկանց, կամ բարոյական խորհրդածութիւնը տղոց համար :
- ժԶ. Բարոյական վէպեր . Գ .
- ժԾ. Ներսէս Մեծ եւ Հայաստանի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը :
- Ի. Պատմութիւն մատենագրութեան Հայոց . Ա :
- ԻԱ. Տարւոյն Դ. եղանակները, կամ նկարագիր քրանկեկաց բնութեան . Ա :
- ԻԳ. Արտաշեսեան Արտաւղղայ բարքն ու վախճանը :
- ԻԴ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Բ .
- ԻԵ. Բարոյական վէպեր . Դ :
- ԻԶ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Գ :
- ԻԷ. Կիրգայեան Մանուկ Պէյին վարուց պատմութիւնը :
- ԻԸ. Տարւոյն Դ. եղանակները . Դ :
- ԻԹ. ԱՅ. Արկածք Վարդայ Մամիկոնեանի :
- Լ. Զուարճալիք Բնապատմութեան . Ա :
- ԼԲ. Գիւտերուն Պատմութիւնը :
- ԼԳ. Ուաշնիկթըն :
- ԼԴ. Բարոյական վէպեր . Ե :
- ԼԵ. Արթուր Կորտոն Բիմին պատահարները :
- ԼԶ. Գուգ Նուապետ :
- ԼԷ. Փրանկիսկոս Սուաւէին պատմութիւնները :
- ԼԸ. Ճովայի Դասապարտեալը :
- ԼԹ. Բարոյական վէպեր . Զ :
- Խ. Եղեսարեթ :